

TARİHÇE

1. Dünyada alkolün öyküsü ve kültürü
2. Türkiye’de alkolün öyküsü ve alkol kültürü
3. Türkiye’de ve dünyada afyonun öyküsü
4. Kahve’nin öyküsü
5. Diğer maddelerin öyküsü

1.

DÜNYADA ALKOLÜN ÖYKÜSÜ

Alkol kullanımı ve onunla ilgili sorunlar tarihin çok eski dönemlerine kadar dayanmaktadır. Eski Mısır, Yunan, Roma tarihçilerinin alkollü içkilerden söz ettikleri bildirilmektedir. Dünyanın varoluşunu anlatan insanlık tarihinin ortak Nuh efsanesinde; tufan sırasında Nuh'un gemisinde bulunan üzümün önce üzüm suyuna sonra şıraya ve şaraba dönüştüğü, tufandan sonra gemide bulunan insanların şarap içerek karaya ayak bastığı ve şarabı dünyaya yaydığı belirtilmiştir (Öncü, 2001).

8000 yıl! Günümüze kadar ulaşabilseler, ilk şarabın yaşı bu olurdu. Arkeolojik kazılarda ortaya çıkan eski kentlerde, yığınlar halinde üzüm çekirdekleri bulunmuş, çekirdekler üzerinde yapılan inceleme ve analizler bunu doğrulamıştır (İstanbul Life, 2007).

Yine kaynakların bildirdiği bir başka efsaneye göre; Nuh peygamber, Ağrı (Ararat) Dağı eteklerinde, günün birinde güzel keçisinin eskisinden daha neşeli olduğunu görür. Önceleri bu duruma bir anlam veremez. Ancak keçinin her geçen gün neşesi artar; hoplar, zıplar, sağa sola tos vurur ve etrafa neşe saçar. Bunun üzerine keçinin peşinden gider ve keçinin yere düşmüş, hafif fermente olmuş üzüm tanelerini yedikten sonra keyiflendiğinin farkına varır. Meyveyi deneyen Nuh peygamber çok beğenir ve sıkarak beklettiği üzüm suyundan (doğal fermentasyon sonucu oluşan hafif alkollü şarap) içerek neşelenir. Ancak bu durumu kıskanan şeytan, bağları alevli nefesiyle kurutur. Buna çok üzülen Nuh peygamber çaresiz şeytan ile pazarlığa girer. Şeytan bir tek şartla bağlara yeniden hayat verecektir; sürüden yedi hayvan kurban edecek ve bu hayvanların kanlarıyla bağlar sulanacaktır. Aslan, kaplan, ayı, köpek, horoz, tilki ve saksığan kurban edilerek kanlarıyla bağlar sulanır. Bağlar canlanarak hayat bulur. Bu nedenle şaraba yedi hayvanın karakteri geçmiştir. Şarabı fazla içen insanlar aslan gibi cesur, kaplan gibi yırtıcı, ayı gibi güçlü, köpek gibi kavgacı, horoz gibi gürültücü, tilki gibi kurnaz, saksığan gibi geveze olabilirler. Bunlar tek tek ya da birkaçı birlikte görülebilir (Öncü, 2001).

Birçok araştırmacıya göre şarabın anavatanı Anadolu'dur. M.Ö.3000 yıllarında henüz Avrupa kıtası şarabı tanımazken, Anadolu'da şarap imal edildiği bildirilmiştir. Mitolojiye göre ise, ilk bağcılık ve şarapçılık bilgilerini Yunanlılara öğreten kişi şarap tanrısı *Dionysos*, Romalılarda ise *Baccus*'dür. (Tanrılar tanrısı Zeus'un oğlu olduğu bildirilmektedir). *Dionysos*, Yunan öncesi tanrılardandır. Trakya ya da Frigya'dan geldiği sanılmaktadır. Zeus ve Apollon ile birlikte antikçağ Yunan düşüncesinin üç büyük tanrısından biridir. Çiftçiliğin, bağcılığın, meyve özellikle üzümün koruyucusudur. Euripides'in *Bakkhalar* adlı oyununda hem insan, hem de tanrı olan *Dionysos*, yerine göre kadın kişiliğinden yırtıcı hayvana kadar değişen görüntülerde ortaya çıkar. İki büyük anlamı vardır *Dionysos*'un... İlki doğa tanrısıdır.

Bu bölüm Kültegin Ögel tarafından yazılmıştır.

İkincisi ve asıl büyük kuvveti de insanla doğa arasındaki ilişki, insanı doğanın sırlarına erdiren büyülü güçtür. Doğanın sırlarına ve gücüne ulaşmak, yani tanrılaşmak, insan için ulaşımı en çok özlenen aşamadır. Bakkhalar oyununda, Teiresias şöyle der: "... *Bu içki dertlilerin derdini avutur, onu içenleri tanrı uykuya kavuşturur, onlara günlük üzüntülerini unutturur. İnsanların dertlerine başka deva yoktur. Bu tanrı, insanların tanrıları memnun etmek için içtikleri şarabın kendisidir; bundan ötürü saadetimizi ona borçluyuz. Bakkhaların sarhoşluğunda da, çılgınlığında da geleceği görme kudreti saklıdır. Azgın kadınları Aphrodite'e iten Dionysos değildir. Bu ilişki onların tabiatında vardır. İnsanların tabiatında olan herşeyde ise bir hikmet saklıdır...*" (Öncü, 2001).

Eski Atina'da akşamın iki ana bölümden oluştuğu bildirilmektedir: "*Deipnon*" yani asıl akşam yemeği ve "*symposion*" yani içki partisi... Yemekte önce iştah açıcılar gelir, sonra ana yemekler yenilir. Bunlar; *sarmısaklı mezeler içeren bir tepsi, yeşil şifalı bitkiler, soğanlar, istiridye, ançuez, deniz kestaneleri, dil balığı, tekir balığı, yılan balığı, kalamar, levrek, orkinos, torik ve ıstakozdu*. Ardından eller yıkanır, koku ve çelenkler sunulur, librasyon yapılır ve her akşam yemeğinde günlük tapınmanın bir parçası olan ilahiler seslendirilir. Son olarak da akşamın asıl önemli işi olan içki içme faslı başlar. Akşamın içkili kısmının alışılmış eşlikçileri ise meyve ve pastalardır. Ayrıca leblebi gibi lezzetli çerezler de sofradaki yerini alır. Sofradakilerin bir kadehi soldan sağa doğru geçirerek birbirlerinin şerefine kaldırdıkları ve içilecek kadehlerin sayısının ya baştan kararlaştırıldığı ya da serbest bırakıldığı belirtilmiştir (Öncü, 2001).

Atinalı doktor Mnesitheos'un, ertesi gün gecenin cezasını çekmemek için kötü şarap içilmemesini, şarabın tek başına değil fındık ve üzüm eşliğinde tüketilmesini; içki eğer fazla kaçırılırsa içilenlerin çıkartılmadan yatılmamasını, eğer kişi gerçekten kötü hissediyorsa duş yapılmasını, ama durum bu kadar berbat değilse sıcak bir suya dalıp çıkılmasını önerdiği belirtilmiştir. Hipokrat'ın, suyla karıştırılmış şarabın baş ağrısına, sindirim bozukluklarına, siyatik ağrılarına ve daha pek çok hastalığa karşı kullanılmasını önerdiği, Plutark'ın, şarabı içkilerin en faydalısı, ilaçların en tatlısı ve yemeklerin en lezizi olarak tanımladığı, Julius Sezar'ın, sefere çıktığında askerlerinin barsak enfeksiyonundan korunmaları için her gün bir miktar şarap içmelerini emrettiği bildirilmiştir. Ayrıca, Ord. Prof.Dr. Süheyl Ünver'in belirttiğine göre İbni Sina'nın "et ye ve şarap iç" şeklinde önerileri de yazılıdır (Öncü, 2001).

Bağcılık kültürünün Anadolu'nun doğusundaki yayılışı, Mezopotamya üzerinden Nil deltasına doğru olmuştur. Eski Mısır'da Dördüncü ve altıncı Sülale (MÖ 2440 ve MÖ 1400) zamanında bağcılığın ve şarapçılık kültürünün üst düzeyde olduğunu gösteren mozaikler bulunmaktadır. Tabi kral Hammurabi'nin MÖ 1700 yılına ait ünlü kanunları arasında, şarap ticareti ve tüketimini düzenleyen maddeler bulunmaktadır. Daha doğuda, Çin'de, Anadolu'dan götüren bitkisel materyallerle Han Sülalesi döneminde (MÖ 200) başlayan bağcılık ve şarapçılık, daha sonra imparator tarafından yasaklanmıştır (İstanbul Life, 2007).

Bağcılık kültürünün Anadolu'nun batısındaki yayılışında, Anadolu'dan Girit ve Ege adalarına göç ederek Minos Uygarlığı'nın (MÖ 2200-1400) kurulmasında öncülük eden Hititlerin büyük etkisi olmuştur. Bağ ve zeytin yetiştiriciliğinde ileri oldukları kabul edilen Minos Uygarlığı'nın Girit'te başlattığı bağcılık, daha sonra Mora Yarımadasında ve Trakya'ya yayılmıştır. Deniz ticaretinin önde gelen toplumları olan

Yunanlılar ve özellikle Finikeliler, bağcılık kültürünü Akdeniz'in batısına (kuzeybatı Afrika, Sicilya, Güney İtalya, İspanya ve Fransa) taşıdılar. Fransa'da ilk bağlar MÖ 500 yıllarında, Güney Fransa'ya yerleşen Yunanlı göçmenler tarafından kurulmuşsa da, bu ülkede bağcılığın gelişmesinde Romalılar daha etkili olmuştur.

Roma İmparatorluğunun gelişmesiyle birlikte bağcılık Almanya'nın Ren Vadisi'ne ulaşmıştır. Bu dönemde, ülkeler arası şarap ticareti Romalıların hakimiyetinde kalmıştır. İmparatorluğun çöküşü ile birlikte, şarap ticaretinde önemli bir gerileme yaşanmışsa da, bu dönemde bütün Avrupa'da hızla yayılmakta olan Hıristiyanlığın etkisi ile şarap ticaretinin yeniden geliştiği gözleniyor. Ortaçağ'da (MS 500-100) bağcılık ve şarapçılığın manastırların himayesinde olduğu görülmektedir. 17. ve 19. yüzyıllar arasında, Avrupa'da 30 Yıl Savaşlarının Ren Vadisi'ndeki bağlara, 1709 yılındaki büyük don olayının Fransa ve Almanya'nın kuzeyindeki bağlara büyük zarar verilmesine ve 1868'de ilk olarak Fransa'da hızla yayılan fiokseraya rağmen bağcılık, Avrupa'daki önemini ve gelişmesini günümüze kadar sürdürmüştür (İstanbul Life, 2007).

2.

TÜRKİYE'DE ALKOLÜN ÖYKÜSÜ VE ALKOL KÜLTÜRÜ

Alkol kelimesi Arapça'da bir şeyin özü, aslı anlamındaki "al kihl" sözcüğünden gelir. Dilimizde eskiden beri alkol karşılığı olarak kullanılan "ispirto" sözcüğü ise, Latince kökenlidir. Ruh, soluk, yaşamın özü, yürekli, güçlü anlamlarını içeren "spiritus" dan gelir.

Hamr; örtmek anlamındadır. Akli uyuşturup örttüğü için şaraba "hamr" denmiştir. Alkol ve alkollü içkiler Türk ve Türkiye tarihinde önemli bir yere sahiptir ve kendi kültürünü oluşturmuştur.

Tarihsel bir bakış

Eski Türkler

Türk kavimlerinin yayıldığı bütün Orta Asya ile Doğu Avrupa'nın her bölgesinde, elinde içki kadehi tutan heykellere rastlamak mümkündür. Bu gelenek, Batı Türkistan ile Afganistan'a doğru da, yayılarak inmiştir. Hele Güney Sibiry'a, 'Elinde içki kadehi tutan heykeller' ile doludur...

Bu satırların yazarının babası Türk tarihi profesörü Bahattin Ögel, eski Türklerde içki kullanımını şöyle anlatıyor "Hakanların otağları ile evlerde içilen içkiler, düzenli bir tören ile protokole bağlı idi. İçki kadeh ve sürahilerinin bulunduğu küçük bir masa, devamlı olarak otağın ortasında dururdu. Ayrıca içkiye başlamadan önce 'Yer ve Su Tanrıları için, içki saçma' da, yine çok sıkı ve belirlenmiş gelenekler ile yerine getirilirdi. Aslında Türkler'de adı geçen içki, kırmızı idi. Kırmızı içme ise, günlük yiyecek ve gıda yerine geçiyordu. Birçok gezginler Orta Asyalılar'ın at sütlerinin boy olduğu mevsimlerde, yemek yerine yalnızca kırmızı içtiklerini, açık bir dil ile anlatmaktadırlar."

Orta Asya Türklerine göre kırmızı, beşikten mezara kadar herkesin içkisi olup, birçok hastalıkların, yaşlılık ve dermansızlığın yegane ilacıdır. Kırmızı'nın umutsuz ve kötü düşünceleri yok ettiğine inanılır. Kırmızı eski Türklerin tanrılara sundukları bir "tanrılar içkisi" olarak kabul edilmiştir. Eski Türklerde idiş adı verilen içki kadehi gamı ve kederi gidermenin bir sembolü olarak görülüyordu. Orta Asya Türklerine ait birçok heykelde kırmızı kadehleri dikkati çeker (Ögel, 1978).

Geleneksel Türk içkisi kırmızı, kısrak sütünün mayalanması ile elde edilen az alkollü, ekşimtrak ve içindeki CO₂ sebebiyle gazozumsu lezzette bir içkidir. Kısrak sütü, mayalanma ve tahammür süresince köklü bir değişikliğe uğrar. Albümin maddeleri kısmen peptona; süt şekeri de asitlaktik, alkol ve asitkarbona dönüşür. Asitlaktik ve alkol, kırmızın mayalanması sırasında sütşekerinin değerine göre gelişir ve böylece de kırmızın kazanabileceği özelliğe tesir yapar. Kırmızın içinde bulunan

Bu bölüm Kültegin Ögel tarafından yazılmıştır.

önemli maddeler şunlardır: Ufak ve ince zerrelerden oluşan albümin, asitlaktik, alkol, asitkarbon ve vitaminlerdir. Alkol mayalanmasında yüzde 1-2, hatta 3 derece alkol, 0.5 ile 1.5 arasında laktik asit oluşur. İçindeki alkol oranları, kımızın taze veya eskimiş olmasına göre değişir. En hafif kımızda % 1 alkol, % 0,5 laktik asit, en sert kımızda: % 3 alkol, % 1,5 laktik asit bulunur. Kımızın sindirimi son derece kolay bir tür “Süt Şarabı” olduğu söylenebilir.

Kımızın mayasını yapmak çok karışık ve güç bir iştir. Kımızın özelliği, mayasından ileri gelir. Bozkır halkı, Kırgızlar ile Başkurtlar, en iyi maya olarak eski kımızı kullanır. Sonbaharda mayalı kımız, ağzı iyice kapatılmış bir şişe içinde saklanırdı. Yazın kımız çalma zamanı gelince, bu mayaya aynı oranda taze kısrak sütü katılır ve ılık bir yerde 24 saat bekletilirdi (Ögel, 1978). İkinci gün buna iki misli daha taze süt katılırdı. Normal olarak bundan üç veya dört gün sonra mikroplar üremeğe başlardı. Kıpçaklar maya bulamadıkları zamanlarda kımızın ilk mayasını boza ile yaparlardı. Ekşi boza dinlenmiş ılık sütle karıştırıp maya olarak kullanılırdı. Bu yöntemle üretilen kımızın ilk teşekkülü içilmez, ancak üçüncü mayalanma esas kımızı verirdi.

Sanatoryumlarda ise, maya için kışa bırakılan kımız, kışın birkaç defa inek sütü ile ekşitilirdi. Buna, Katık adı verilirdi. Yaz gelince bu maya bir veya iki misli kısrak sütü ile karıştırılarak çalkalanır ve 22-25 derecede ılık bir yere bırakılırdı. Dört veya beş gün sonra, yani gaz haline gelinceye kadar bekletilir ve alınarak kullanılırdı. Sanatoryumlar dedik. Kımızın albümin değeri, yumurtanınkinden çok olduğu belirtilmektedir. Verilen bilgilere göre tarihte ‘Kımız sanatoryumu’ açılmış imiş. Ayrıca kımız, ‘veremle mücadele’de en etkili ilaçların başında geliyormuş.

Kımız “Çöplü” ve “Ucav” adı verilen deriden yapılmış özel kaplarda içilirken, Kırgız ve Kazaklar “Kımız murunduk” olarak adlandırdıkları “ilk kımızı içme” merasimi düzenlerler. Ahmet Rasim “İstanbul Kışı” adlı yazısında, sarhoşluk veren, bir bardağı içene iyice saran “mırmırık” adlı bir tür bozadan bahseder. Mırmırık adlı boza ile, murunduk merasimi adları birbirlerine benzemektedir. Kıpçak ve Kırgızlar “Kımız Bayramı” nı aynı zamanda bir “sevgi” ve “mutluluk” bayramı olarak kabul ederlerdi ve bu bayramda delikanlılar (yiğitler) müstakbel hayat arkadaşlarını seçerlerdi (Ögel, 1978).

Türkler, üzüm ve bilhassa üzüm şarabı için ‘Bor’ sözünü kullanırlardı. Bu sözcüğün kökleri Türkler’in komşuları ve Batı Türkistan’ın yerlileri olan Soğd dilinden gelmiştir. ‘Bor’ sözcüğünü Uygurlar’ın doğurdıkları ileri sürülmektedir. Eski Türkler üzüm şarabı için, çoğu zaman bor diyorlardı. Ancak eski Türk kaynaklarında şarabı tanıtan ‘bor bekili, bor bekini, bor bekni’ gibi deyişler de görülmektedir. Bira ve boza, yani arpa, buğday ve darı gibi tahıldan yapılmış içkilere Türkler, bekni diyordu. Bunların dışında Türklerin Suçik denilen üzüm şarabı, umlak denilen bal şarabı, ugut denilen bitki karışımlarından yapılan şarap, hamurdan üretilen hamur şarabını içtikleri de belirtilmektedir. Bütün bu şarapların adı çakır’dır ve çakırkeyfi deyiminin buradan geldiği söylenir. Tüm bunlar Türklerde şarap ve bira yapımı ve kullanımının olduğunu gösteriyor.

Türk dünyası İslam dinini geç benimsemiş ve şarap, rakı içmek gibi birçok eski alışkanlığını korumuştur. Turban’da, Sin-Kiang’daki (Çin Türkistanı) şarap şenliği, sokaklarda kuzu şişi yenerek bol bol içki içilen hoş bir şarap festivalidir. Bölgelerdeki

vahalarda, Uygurlar antik dönemlerden beri, hem kuru üzüm hem de şarap üretmek üzere bağcılık yapmıştır. Bağcılık Kafkasya'dan Uzakdoğu'ya, İpek yolu boyunca ilerleyerek yayılmıştır. Önce Pagan, sonra Hıristiyan, daha sonra Budist ve derken Müslüman, son olarak da Maocu ateist olan Uygurlar şarap işiyle ilgilenmeyi, şarap üretip tüketmeyi bırakmamışlardır.

Anadolu

Anadolu kültürünün ilk günlerinde bile alkolün kokusu vardır. Şarap ilk olarak milattan önce 4000 yıllarında Anadolu'da üretildi. Mısır kayıtlarında da şarap üretimine ilişkin geniş izlere rastlanmaktadır. Anadolu'nun meyve çeşitliliği ve bolluğu düşünüldüğünde Hititlilerin şaraba olan düşkünlükleri daha iyi anlaşılıyor. Hititler törenlerinde altın ya da gümüş kaplardan tanrılara içki sunarlardı. MÖ 1500lere ait kabartmalarda, Hitit kralı, Fırtına tanrısına şarap dökerken görülmektedir. Çivi yazılı belgelerden yansıdığı kadarıyla inandıkları tanrıları Hititler'den daha fazla içki düşkünü gibi görmektedirler. Hitit çanak çömlek repertuarındaki o estetik değeri yüksek gaga ağızlı testiler, hayvan biçimli ritonların mükemmellikleri sanki bizzat tanrılar tarafından biçimlendirilmiş izlenimi verdiği belirtilmektedir. Hitit kral ve kraliçelerin tanrılar karşısında görüldükleri birçok sahnede libasyon (tanrıların önünde bir sunağa veya yere şarap dökülmesi töreni) yaparken tasvir edilmektedir.

Sümerler ise daha çok biraya düşküdü. Sümerler birayı beslenmek amacıyla yani bir gıda olarak tüketiyorlardı. M.Ö. 4000 yıllarında Mezopotamya ve daha sonra Mısır'da içilen bira, eskiçağda ekmekle birlikte önemli bir besin kaynağıydı. Eski Babil'de MÖ 2500 yıllarında bira tahıl taneleri ve otları süzmek için kovalardan kamışla içiliyordu. Hakkari'de bulunan eski çağlara ait dikilitaşlarda da silah yerine ellerinde tuttıkları içki tulumlarına sıkı sıkıya sarılmış heykeller dikkati çekmektedir. Bira üretimi, Asur, Mısır, Yunan, Roma derken Anadolu Türklerine de arpanın çimlendirilip şerbetçi otunun katkısıyla çiftlik ve zanaat işi olarak yapılmıştır.

Osmanlı dönemi

Fatih'in saltanat dönemi (1451-1481), İstanbul'da Türkler için özellikle inşaat ve yerleşme ile geçmişti. İstanbul'da Fatih Sultan Mehmet'in saltanat döneminden beri meyhaneler bulunduğu ve bunların Bizans döneminden kalmış oldukları çeşitli kaynaklarda yer almaktadır. Bu kaynaklardan bazıları, o dönemde İstanbul meyhanelerinin dünyaca ünlü olduğunu belirtir (Zat, 2002).

Sultan Mehmet'in oğlu İkinci Beyazıt zamanında ise (1481- 1512) yeni İstanbullular bahar günlerinde şehrin yöresindeki kırlara dökülmeye ve İstanbul yazlıkları ün kazanmaya başlamıştı. İkinci Beyazıt zevk ve eğlenceye istekliydi. Özellikle müzik ve şenlikten hoşlanıyordu. 1485'te Galatasaray Kışlası'nı yaptırıp buraya alınan gençlere müzik öğretim koymayı da unutmamıştı. Bu suretle padişahın gören vezirlerin konaklarında ve başka yerlerde de saz meclisleri kurulmaya başlanılmış ve müzik eğlence alemlerinin merkezi olmuştu. Gitgide, dinde yasaklanmış olmasına karşılık, şarap yeni İstanbullular arasında hayli yaygınlaşmıştı. Yerli Rumlar'ın şarap yapım evleri gürül gürül işliyordu. Kağıthane'nin yıldızının parlamaya başlaması bu dönemlere rastlar.

İkinci Beyazıt'ın oğlu Yavuz Sultan Selim dönemde İstanbul'da içki tüketiminin sonucu bazı semtlerde hizmete uygun olarak düzenlenmiş meyhaneler açılmaya başladı. “*Kargir, kapıları ve pencereleri, geniş ve loş, zeminler toprak, duvar kenarları şarap fiçileri azmanlarıyla dolu müstakil mekanlardı*” bunlar. Bu gelişme ile hizmet daha düzenli ve düzeyli bir şekilde yapılmaya başlamıştı artık. Yavuz Selim (1512-1520) bir gün şarap içerken aniden

Bint-ül inebin bıkırını Cem etti izale (Üzümün kızının bekaretini Cem yok etti)
mısrasını okuduğu, şair padişahın karşısında bulunan şair veziri, Sultan Selim'in kadehini içip boşalttığını görünce aynı vezin ve aynı kafiye ile cevap verdiği söylenir.

İskat-ı cenin oldu tebi kaldı piyale (Çocuk düşürdü, kadeh boş kaldı)

İstanbul'da yaygın bir hal alan sarhoşluk yer yer genel meyhaneler açılmasına neden olmuştu. Kargir, kapıları, pencereleri kemerli, geniş ve biraz loşça yapılarda, şarap fiçileri tavana kadar yükselir, yanında şarap kovaları sıralanır ve şarap almak için bu büyük fiçilere sürekli olarak dayalı duran merdivenlerle çıkarılırdı. Şarap yapanlar ve satanlar gayrimüslimlerdi (Zat, 2002).

16 yüzyılda İstanbul meyhanelerinin Tahtakale'de ve Galata'da toplandığı anlatılır. Evliya Çelebi Seyahatname'sinde İstanbul esnafından bahsederken, meyhaneler için “Esnaf-ı mel'unan-ı menhûsan-ı- mezmunan” (Lanetlenmiş uğursuzlar olarak kınanan esnaf) deyimini kullanmıştır. Çelebi o dönemde sadece Galata'da 200 meyhane bulunduğunu söylerken, Çelebi'ye göre Galata demek meyhane demektir. O dönemde Samatya, Kumkapı, Balıkpazarı, Unkapı, Cibali, Ayakapısı, Fener ve Balat meyhanelerinin yoğun olarak bulunduğu semtlerdir.

Sultan Süleyman tahta çıktıktan bir süre sonra (1520-1566) içki düşkünleri müthiş bir darbe ile karşılaştılar. Yeni padişah bir yandan “Kanunname-i Al-i Osman”ı yapıp devlet işlerine bir düzen verirken, bir yandan da içki kullanma yasağını ilan etmişti. Şair Baki'nin

*Meyhaneler beyt-ül haram
Pir-i mugan şeyb-ül barem*

mısrası ile nitelendirdiği bu dönemdeki yasak İstanbul'u allak bullak etmişti. İçkinin yasaklanmasından sonraki durumu Nevi ise

*kalbi aşık gibi viran ettiler meyhaneyi
bivefalar ahdine döndürdüler peymaneyi*

diye anlatır. İçki alınıp satılan yerler kapatılmış, içkiseverler yasa girmiş, gizli alıp içmek isteyenler yakalanınca şiddetli cezalara çarptırılmıştı. Hatta, bu yasağın ilk günlerinde İstanbul'a şarap yüküyle gelen gemileri yaktırdı. Bu durum, tiryakilere korku salmıştı.

İkinci Selim döneminde ise içki yasağı unutulmuş, meyhaneler yeniden açılmıştı. Böyle iken özellikler hocalar içinde bu durumdan şikayet edenler de yok değildi. 1571'de Galata kadısı padişaha mektup göndermiş, kendi bölgesi içindeki Müslümanlar'dan birçok kimsenin “Meclis'i Şer'i”ye gelmesinden, Müslüman

olmayanların açıkta şarap taşımalarından, dince yasak olan bir şeyin böyle açığa dökülmesinden şikayetçi olduklarını bildirmişti. Çevre köylerden Galata iskelelerine şarap gemileri geldiği zaman kafirler takımının şaraplarını mahzenlerine fıçı ile alıp götürmeyip tulumlarla taşıdıkları ve şehirler içinde gezip Müslümanlar'ın giysisine dokuna, alıp götürdükleri anlatılıyordu. Önceleri böyle sokakta tulumla şarap taşıyan bir gayrimüslim meclis-i şer'i de yargılandığı zaman o zamanki müftü, "şiddetli azarlama ve uzun hapis ile önlemek gereklidir." diye fetva verirken yeni padişah döneminde bu durumun yasak olmamasını ve kâfirlerin direnip fetvayı dinlememelerini önemle belirtiyordu.

Padişah kendi eğlencesindeydi. Halktan da böyle gayrimüslimlerin sokakta tulumla şarap taşımalarına kızacak olanların sayısı da çok değildi. Fakat padişah ne de olsa memnun olmayanların çoğalmasını da istemiyordu. Padişah galata kadısına, o yılın 15 zilhiccesi tarihiyle bir hüküm yazarak "Bundan böyle adı geçen kafirlere tulumla şarap taşıtmayıp İslam şeriatına aykırı kimseye iş yaptırmayasın" demekle yetindi (Zat, 2002).

Önceleri gayrimüslimlerin şehre şarap getirmeleri yasaklanmış, fakat onlar bu işi kaçak sürdürdükleri için hem buyruğun yerine getirilmesine olanak bulunmamış, hem de gelir azalmıştı. İkinci Selim bu konuda bir fetva çıkartıp gayrimüslimlerin şehre vergisini vermek suretiyle serbest içki getirebilmelerine izin vermiş, içki vergisini toplamaya birde görevli atamıştır. Bu konuda şikayetler çoğalınca bir süre sonra İstanbul kadısı padişaha başvurarak dikkatini çekmiş ve ikinci Selim, 1573'te İstanbul kadısına aşağıdaki hükmü çıkarıp yollamıştır (Zat, 2002).

"Buyurdum ki (emir) ulaştığında Yahudi ve Hıristiyan katımına ve İstanbul şehri kapıcılarına gereği gibi tenbih ve tekrarlayasın ki şehre açıktan açığa fıçı ve varil ve tulumlarla şarap ve rakı getirmeyip kendileri için geceleyin gizlice getirdiklerini de Müslüman' satmayıp ve birbirine sattıklarında da gizlice verip evlerini meyhane yapmayıp açıktan açığa çaldırmayıp açıktan açığa o çeşit toplantı yaptırmayıp dine uymayan törenlerin gösterişinden çok sakınıp İslam şeriatı ve büyük emre aykırı bir kişiye iş yaptırmayasın. Uslanmayıp, yüce şeriata ve büyük emre aykırı iş yapanların sabit olduktan sonra fırsat vermeyip, hapsedip, isim ve belirtileriyle yazıp mutluluk kapıma bildiresin ki onun hakkında değerli yüce emrim ne biçimde çıkarsa gereği ile işlem yapasın"

Üçüncü Murat da babasından daha güçlü ve iradeli bir adam değildi. Tahta çıkışının ilk yılı sonunda meyhane açılması hakkındaki yasağı İslam mahalleleri için uygulamış, böylece gayrimüslimlerin oturdukları yerlerdeki meyhanelere dokunulmamasını ferman etmişti (1577). Böylelikle içkiye alışkın Müslümanlar, gayrimüslimlerin oturdukları mahallelere giderek ihtiyaç ve isteklerini giderme olanağını buluyorlardı. Bu padişah iradesi keyif sahiplerini çok sevindirmişti. Bir gün Üçüncü Murat, yağız bir at üstünde İstanbul sokaklarını dolaşıyordu. Bir hikâyeye göre bir gün padişahın yolu rastgele bir Rum meyhanesinin önünden geçiyormuş. İçeride Yeniçeriler oturmuş, eğleniyorlarmış. Dışarıdan padişahın geçmekte olduğunu görüp, sarhoşluk haliyle sevinçlerini belli etmek için ayağa kalkmışlar. Kadehlerini pencereden dışarıya uzatıp bir ağızdan yüksek sesle bağırmışlar.

-Aşk-ı şahaneye!

Padişahın bu saygısızlığa fena halde canı sıkıldığı ve saraya döner dönmez ilk işinin hilafet merkezinde kendisi gibi bir halife-i devran zamanında şeriat ve yüce emre aykırı olarak açıkça şarap ve içki alım satımı ile kullanılmasının asla uygun olmayacağını söylediği, Müslümanlar'ın içki içmekten kaçınmalarını emrettiğini bildirdiği anlatılmaktadır. Fakat düzeni bozulmaya başlayan askerlerin artık padişah buyruğuna kulak asmadığı, içki yasağının dehşetli hoşnutsuzluk ve kaynaşmaya neden olduğu, içkinin yasak edilmesi yüzünden isyan çıkaranlar padişaha da atıp tutmaya başladığı bu nedenle Üçüncü Sultan Murat'ın işin büyüdüğünü görünce sözünü geri almak zorunda kaldığı bilinmektedir. Askerlerin içki içmelerine izin verilmiş, böylece içki yasağı kısmen kaldırılmıştır. Fakat askerlerle birlikte asker olmayanlar da içkiyi sürdürmüşlerdir (Zat, 2002).

1617'de 1. Mustafa, 1618-1622 arasında II. Osman (Genç), 1622-1623 arasında, ikinci saltanat dönemi sırasında yine 1. Mustafa içkiyi serbest bırakmışlardır.

Osmanlı döneminde içki yasağının en şiddetle uygulandığı dönemler hiç kuşkusuz ki Kanuni Sultan Süleyman ve IV. Murat'ın saltanat dönemleridir. Bu dönemlerde içki yasağının kapsamı değiştirilmiş, gayrimüslim azınlıklar da yasağa tabi olmuştu. Bunun başlıca nedeni alkollü içki üretiminin tamamen gayrimüslimlerin tekelinde bulunmasından kaynaklanıyordu. Amaç onları da yasak kapsamına alarak yasağın delinmesinin önlemektir.

IV. Murat içkiyi, tütünü yasaklamakla kalmamış bütün meyhaneleri de yıktırmıştı. Hatta bozaya bile yasak getirmiştir. "Mırmırık, Boza", diğer adıyla "Tatar bozası" diğerlerine oranla fazlaca 'tahammür' ettirildiğinden 2-3 derecelik alkol içerir. Meyhaneler yıktırıldıktan sonra halk bozahanelere akın etmeye başlayınca padişah IV. Murat durumu öğrenmiş, boza üretimini de durdurtmuştur. Ancak, ne kadar ilginçtir ki "rakı tiryakilerinin piri" olarak kabul edilen Bekri Mustafa'da aynı dönemde yaşamıştır. IV. Murat'ın saltanat döneminde (1623-1640) çok sıkı içki ve tütün yasağı konulduğu sırada bile İstanbul'da 600 den fazla kişi meyhanecilik yaptığı, 300 kadar da koltuk meyhanesi bulunduğu belirtiliyor (Zat, 2002).

II. Süleyman döneminde (1687-1691) hazine zarara uğradığı için içki yasağına son verilmiş, ama daha sonra alkollü içkiler yeniden yasaklanmıştır.

İçkinin serbest olduğu, meyhanelerin en parlak yıllarını yaşadığı, içki içme adabının inceldiği, kendi kültürünü yarattığı, şiir ve şarkıda yansıdığı dönem 1718-1730 arasında Lale Devri'dir.

Önceleri zaman zaman yasaklanan, zaman zaman açılmalarına göz yumulan meyhaneler, benzeri yiyip içme ve eğlence yerleri Tanzimat'tan sonra büyük bir özgürlük kazanmıştır. Bu meyhanelerin İstanbul'da göze batacak bir biçimde çoğaldığı görülmektedir. Balıkpazarı'nda, Zindankapısı'nda, Asmaaltı'nda, Ketenci'lerde, Mahmutpaşa'da, Tavukpazarı'nda, İskenderboğazı'nda, Gedikpaşa'da Keresteciler'de, Cibali'de, Hasköy'de, Haliç Feneri'nde, Balat'ta, Topkapı'da, Karagümrük'te, Galata'da, Beyoğlu'nda, Galatasaray'da Kadıköy'de meyhane bölgeleri bilinirdi. Vefa Zat bu meyhaneleri kitaplarında şöyle anlatıyor.

“Bu meyhaneler başlı başına birer alemdi. Çoğu eski zaman işi, tuğla kemerli yapılar idi. Sokak kapılarında birer hasırlı asılı bulunuyordu. İçeride içki, yemek, meze verilen tezgahlar ayrı ayrı idi. Arkada loş bir hava içinde büyük içki fiçileri küplere sıralanmış bulunur, bu küplere, fiçilere birer merdiven dayalı durur, meyhanenin “miço” denilen genç çırakları ellerinde kovalarla bu merdivenlere tırmanır, fiçilerden, küplerden içki alarak şişelere, kadehlere dağıtırlardı. Meyhanelerde içkiden başka çubuk ve nargile de bulundurulurdu. Bazı kişiler çubukları keserler içinde, bellerinde asılı durumda gelirlerdi. Meyhanelerde mezecilerden, aşçılardan başka ateşçilerde bulunur, bunlar çubuk ve nargile içenlerin hizmetlerini görürlerdi.

Meyhanelerin üstlerinde odalar bulunurdu. Saygın kişiler bu üst kat odalara alınır, bazen işi acele olanlar da hemen alt katta, tezgah başında ayak üstü birkaç kadeh parlatıp giderlerdi. Asıl bu üst kat odalarda epey coşturucu toplantılar olurdu. Şair ince ruhlu, rind ve hoşsohbet kişiler akşama doğru birer birer buralara düşmeye başladılar, bir rakı içerler, bir nargile doldururlar, yeniden bir rakı içerler, canları isterde arada bir çubuk çekerlerdi. Kadehler birbirlerini izleyip tanıdıkları sağda solda yer almaya başladıktan sonra ateşli sözler, rindçe nükteler söylenir, yeni yazılan gazeteler okunur, övgüler, eleştiriler başlardı. Bu arada devrilen kadehler ve yapılan nüktelerle bir kahkaha tufanı dolaşır, yeniden söyleşiler ve şakalaşmalar sürdürülürdü. Önceki bölümlerde sözü edilen kişilerin genç çocuklara eğilim hastalığı, bu eski tür meyhanelerde de yaygın ve geçerli idi. Meyhaneciler, içkilere hizmet edecek gençleri güzel olanlar arasından seçerlerdi.

Meyhanede bir çingirak bulunur, dükkanın kapanma zamanı gelince meyhane sahibi tarafından çalınır, dönüş saati akşamcılara bu yolla anımsatılırdı. Çingirak gürültüsüyle ayılanlar, uyananlar birer birer kalkıp meyhaneden çıkarlar, kentin karışık ve bozuk sokaklarına dağılırlardı”.

Tanzimat’tan sonra içki yasağı konusunda sert önlemlerden kaçınılmakla birlikte sarhoş olup taşkınlık yapanların cezalandırılması, meyhanelerin gözetim altında tutulması sürmüştür. Bütün bu dönemler boyunca, içki denince akla gelen önce şarap, sonra rakı çeşitliyken, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Batlaşmanın da etkisiyle yabancı içkiler tüketilmeye başlamış, hatta saray çevresinde konyak diğer içkilere ağır basmıştır. II. Abdülhamid konyak ve rom, V. Mehmet (Reşat) ise konyak seven padişahlar olarak bilinirler.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren “âb âlemleri” nin Batı tarzı eğlencelerle birlikte sürdürüldüğü görülür. II. Selim’in saltanat döneminden itibaren “âb âlemleri” (içki âlemleri), bir deyişle “bezm-i iştret” (içki toplantıları). Bezm-i âlem eğlence toplantıları) bütün baskı ve yasaklamalara rağmen zaman zaman seyrek olarak, bazı dönemlerde de çok yaygın olarak yapılagelmiştir (Zat, 2002).

Bu dönemde meyhane bölgeleri sınırlandırılıp, Müslümanlar’ın oturdukları yörelerde, özellikle cami ve mescit yakınlarında meyhane açılması yasaklandı. Daha sonraları Beyoğlu’nda gazinolar ve içinde içki de kullanılan çalgılı kahvehaneler açıldı ve yayıldı.

O dönemin Beyoğlu’su daha doğrusu Pera’sı lüks otelleri, kafeşantanları, kabareleri, lüks birahaneleri ve tiyatroları ile adeta küçük bir Paris durumuna gelmişti.

Bu dönemde içki kullanımında ve içkili yerlerde Fransız etkisi belirgin olarak hissedilir. Kurtuluş'ta, özellikle gazinolarda gece hayatı bütün renkliliği ile sürerken, gece alemlerinin en hızlıları Galata'da bulunan 'baloz'larda yaşanıyordu.

Balolar, balolardan esinlenerek açılmış olan balozlar, kafeşantanlar, kabareler, lüks birahaneler, içkili gazinolar ve bu mekanlarda şu veya bu görevle çalışan kadınlar... Böylesi içkili ve kadınlı eğlence tarzı, Osmanlı Türklerinin pek alışık olmadığı, pek yaşamadığı bir eğlence tarzıydı. O zamana dek hiçbir dönemde böylesine hareketli bir eğlence tarzı yaşanmamıştı. O zamana dek Osmanlı Türkleri sadece meyhaneyi bilirdi. Oysa ki Pera'da, özellikle Beyoğlu'nda kelimenin tam anlamıyla bir eğlence fırtınası yaşanmaktaydı. Bu eğlence fırtınasından- olumlu ya da olumsuz yönde- en fazla etkilenenler de Osmanlı Türkleriydi (Zat, 2002).

O döneme dek içkili gece hayatı mekanları sadece Rum Ermeni ve Yahudi gibi gayrimüslim azınlıkların tekelindeyken, kapitülasyonların sağladığı muafiyetlerden yararlanan yabancı uyrukluların bazıları, ekonomide olduğu gibi, içkili gece hayatının önemli bir bölümünü ellerine geçirmişti. Yabancı uyruklular Batı dünyası eğlence hayatında yer alan kafeşantanlar (Cafe Chantant Cristal) gibi, içkili eğlence yerleri açarak bir bakıma İstanbul barlarının temelini atmıştı. Vefa Zat'ın anlattığına göre; Concordia isimli eğlence yerinde bir oyun salonu vardı. Polis ikide bir de buraya baskın düzenlerdi ama boşuna kuruluşun iki patronu da yabancı uyruklu olduğundan resmi makamların müdahalesi hiçbir sonuç vermezdi. Kapitülasyonlar Türkiye'ye yerleşmiş yabancılara neredeyse diplomatik bir bağımsızlık tanımaktaydı.

İşgal döneminde ve sonrasında, Galata'da bulunan kimliği belirsiz baloz artıklarının yanında, geleneksel meyhanelerimizde, meyhane gelenek ve görenekleri aynen devam etmiştir.

Cumhuriyet dönemi

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra ilk iş olarak içkiyi yasakladı. Men-i Müskirat (içki Yasağı) yasası Meclis'e Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey tarafından teklif edilmiş, yasa üzerinde yapılan görüşmeler sonrasında 14 Eylül 1920 tarihinde kabul edilmiştir. Bu kanunun oylamasına 145 milletvekili katılmış, bunlardan 3'ü geçersiz, 71'i kabul, 71'i red oyu vermiştir. Ancak, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Hadımlı Vehbi Efendi yasanın kabulü cihetinde oy kullanmış, böylece kanun bir oy farkla kabul edilmiştir. Men'i Müskirat Yasası Türkiye Cumhuriyeti Meclisi'nin kabul ettiği yirmi ikinci kanundur. Bu yasayla her türlü içki üretimi, ithali satın alınması ve kullanılması yasak edilmiştir. Bu yasak ABD'de deki yasağın kısa bir zaman sonrasına denk düşer. Bu ağın müeyyidelere rağmen kaçak rakı imalatçıları zaman zaman rakı üretimine devam etmişlerdir.

Bu dönemi Hüseyin Rahmi Gürpınar, Heybeliada'daki evinde 1925 yılında yazdığı "Meyhanede Kadınlar" adlı risalesinde birçok boyutuyla dile getirmiştir. Gürpınar bu eserinde okuyucuyu Apostol'un yasak tanımaz meyhanesine sokup yasaklı anason kokusunu olanca çekiciliği ve estirciliğiyle hissettirir. Hüseyin Rahmi Gürpınar o dönemi şöyle anlatır.

"...Hükümet bu yasağı koymakla içmeyi engellemek şöyle dursun, herkesi içmek için kışkırttı. İsteği artırdı. Bu yasaktan sonra içkiye rağbet yüz kat arttı. En pis zararlı

rakılar üç, dört yüze satıldı. Bütün meyhanelerde küp dibi tortularına kadar bayat sermayeler sürüldü. Hiç kullanmayanlara hile iştah geldi. Her yerde yeniden imbikler ismarlandı”.

O yıllarda Cumartesi geceleri şehir hatları vapurunda gençler için danslı gece eğlenceleri düzenlenirmiş. Buralarda daha çok ayranlı rakı içildiği söylenir. Ayranlı rakı, ayran rakının kokusunu az da olsa kestiği için tercih edilirmiş (Zat, 2002).

9 Nisan 1924 Tarihinde neşredilen ve alkollü içkilerden alınan resmin dört katına çıkarılmasına dair 470 sayılı yasa, içki üretimi üzerindeki Düyunu Umumiye İdaresinin hukukunu tesis etmiş oldu. Alkollü içkilerden sağlanan gelirin bu idarece tahsiline devam edildi. 1 Haziran 1926 tarihinde yürürlüğe giren 22 Mart 1926 günlü ve 790 sayılı yasanın 30. maddesiyle 22 sayılı yasa tümüyle yürürlükten kaldırılmış oldu. Her türlü ispiro ve ispirotolu içkileri devlet inhisarına bırakan bu yasa İnhisar İdaresi'ne iki yıl içinde ispiro üretim tesisleri kurma görevi vermişti.

İstanbul'da 1918 yıllarından 1940'lara kadar Beyaz Rus olgusu yaşanmıştır. Rus devrimi sonrası ülkelerinden kaçan Ruslara İstanbul kucak açmış ve bir süre misafir etmiştir. Beyaz Rus'ların varlıklarını en çok duyumsattıkları yıllar 1920-1924 arasındır. Bu yıllarda Beyoğlu Beyaz Rus istilasına uğramıştı sanki. Ana caddeler üzerinde kabareler, arka sokaklarda pavyonlar açılıyor, Rus lokantalarının masaları kaldırımlara taşıyor, şarkılı ve dans gösteriler İstanbul gecelerine renk katıyordu. İstanbul'a gelen Rus göçmenler arasında, bütün dünyaca ünlü Rus balet artistleri de vardı. Bugün, Avrupa'daki balet yıldızlarının hemen çoğu buradaydılar. Kadın kıyafetinden, lokanta ve bardan plajlara kadar birçok modayı onlar getirdi. Beyoğlu'nun ön yakasında Odesa ve Kiev genelevlerinden kaçan kadınlar kokain pazarlıyordu. Bu fırtına, Beyaz Rus çoğunluğunun Fransa, Amerika ve Arjantin'e vize almasıyla duruldu (Deleon, 1999).

Atatürk'ün alkol kullandığı bilinir. Atatürk'ün akşamları birçok kişiyi davet ettiği sofraları meşhurdur. Bu sofralar, ülke meselelerinin geniş biçimde zaman sınırlaması olmadan tartışıldığı meclislerdir. Gün içinde yapılan yoğun çalışmalara ek olarak geniş katılımlı beraberlikler ve kesintisiz çalışma için bir fırsat olarak düşünülmüştür. Atatürk düşüncelerini sofradakilere açarak onların düşüncelerini öğrenir, tepkilerini alır, tartışır. Kararları her zaman kendisi verir ama bu ortamı kullanarak çevresini hazırlar, eğitirdi.”Sofra” onun için sadece bir “araç”tı.

Atatürk, kuruluş yılları savaşında ve devrimlerin felsefesinin hazırlandığı dönemlerde ya hiç içki içmemiş ya da saatlerce oturduğu halde çok az içki içtiği belirtilmektedir. Demitreopula rakısını tercih ettiği söylenir. İçki içerken mezelere el sürmediği, yalnızca leblebi yemekle yetindiği anlatılıyor.

İkinci dünya savaşı

Recep Peker hükümeti,yalnız birikmiş olan ekonomik sorunlarla değil, savaş sırasında toplumun sosyal yaşamında açılmış yaralarla da uğraşmak ve bu yaraları iyileştirmek durumunda kalmıştır. Hiç şüphesiz ki bu yaralardan biri de toplumun belirli bir kesimini oluşturan “mavi ispiro müptelaları” idi.

Mavi ispiro kullanımını azaltmak ve halkın alkol alımını kolaylaştırmak, toplumun sağlığını koruyabilmek için 1942 yılında hafif alkollü içkilerin fiyatları ucuzlatılmış, rakı fiyatı ise sabit tutulmuştu. Ancak İkinci Dünya Savaşının topluma getirdiği ekonomik zorluklardan dolayı, toplumun belirli bir kesimi iyice yoksullaşmış ve bu yoksul kesiminin bir bölümü, rakıya uygulanan fiyat politikasından olumsuz yönde etkilenerek “mavi ispiro” içmeyi sürdürmüştü. Aksaray, Edirnekapı, Yedikule ve Yenikapı’da epeyce mavi ispiro bağımlısının olduğu belirtilir. Recep Peker hükümeti toplum sağlığını tehlikeli boyutlarda etkileyen bu duruma bir çare bulmak amacıyla rakı fiyatlarını da ucuzlattı (Zat, 2002).

Bu karar Yeşilay Cemiyeti’nin özellikle Ordünaryüs Profesör Doktor Fahrettin Kerim Gökay’ın büyük tepkisiyle karşılandı. Ayrıca, bu karar basında da büyük eleştirildi. Buna rağmen 15 Ocak 1947 tarihinde rakı fiyatları bir miktar düşürüldü.

Refik Halid Karay, Akşam gazetesinde kaleme aldığı yazısında, kısaca rakı fiyatları sabit kalmalı fakat ağız tadıyla içilebilecek kalitede rakı üretilmelidir diyordu.

“... Alkol kullanmanın üzerine yazılar yazmak, broşürler çıkarmak, konferanslar vermek, resimler asmak, vecizeler bulmak, alkolden halkı tiksindirme işine devam etmeliyiz. Öte yandan da alkollü içkilerin mümkün olduğu kadar temizliğine dikkat etmeli, ahaliye saf içki vermeliyiz. İçki aleyhindeki propagandayı taassup ve ifrat derecesine vardırıp da aksi tesir yapmasına meydan vermeyecek şekilde hızlandırmakla beraber temiz içki çıkarmak hususunda daha titiz davranmak, içki kadehlerinde ihtikar yapılmasını önlemek, hafif içkileri çoğaltıp ucuzlatmak lazımdır. İçki içme terbiyesini öğretmek de lüzumludur. İçkiyi değil sarhoşluğu ayıp saymak ve içki yasağı yahut içkiye ağır vergi koymaktansa sarhoşluğu yasak etmek, sarhoşluğa ağır ceza tayin etmek daha doğrudur, sanırım”. (5 Ocak 1947)

Fiyatların ucuzlatılması 1947 yılında rakı tüketiminde rekor kırılmasına neden olmuştu. 1943 yılında 7.832.314, 1944 ‘te 6.644.875, 1945 ‘te 3.585.758, 1946’da 5.198.195 litre olan yıllık rakı tüketimi 1947 yılında 8.700.255 litreye ulaşmıştı. Recep Peker hükümetinin rakı fiyatlarını ucuzlatması ve bunu takip eden yıllarda yaşam koşullarının iyileşmesiyle mavi ispiro kullanımı da yok olmaya başlamıştır.

Yeşilay Kurumu, alkollü içkiler ve uyuşturucu maddelerin tüketimiyle mücadele amacıyla Dernekler Kanunu’na göre 2 Mart 1920 tarihinde Hilal-i Ahzar adıyla kurulmuştur. Kamuya yararlı bir dernek olarak kurulmuş olan Hilal’i Ahzar, daha sonra Yeşil Hilal, Yeşil Ay ve Türkiye Yeşilay Cemiyeti adıyla mücadelesini sürdürmüştür. Cemiyetin ilk fahri başkanı Şeyhülislam Haydarzade İbrahim Efendi, birinci başkanı Dr. Hacı Emin Paşa ve ikinci başkanı da Dr. Mazhar Osman’dı.

Türkiye’de alkole karşı duruşlar çok eskilere uzanmaktadır. Ancak bu çabalar Ömer Besim Paşa’nın kimliğinde resmiyet kazanmaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında, 1934 yılında içki düşmanı gazete çıkarılmaya başlanır. Genç bir ekip alkole ve diğer uyuşturuculara karşı mücadele vermektedir. Yeşilay bu mücadelenin öncülüğünü götürmüştür ülkemizde. Ancak uyguladığı yöntemlerin modern çağda değişen dinamikler üstünde ne ölçüde geçerli olduğu, hep bir tartışma konusudur. Alkol ve benzeri maddelere karşı olan hareketin ülkemizdeki en önemli simalarından birisi Fahrettin Kerim Gökay’dır. İki düşmanı gazeteyi de çıkaran Fahrettin Kerim Yeşilayla bütünleşmiş bir isimdir. Ufak 35 cc’lik rakının piyasaya çıktığı günler Fahrettin

Kerim'in mücadelesinin de en ateşli yıllarıdır. Küçük rakı ufak tefek olan Gökay'a benzetilerek meyhane müdavimlerince "Fahrettin Kerim" olarak adlandırılmıştır.

Cumhuriyet yıllarının önemli kararsızlıklarından birisi ise bira için yaşandı. Türkiye'de bira önceleri ciddi bir sorun olarak görülmedi. 1930'lu yıllarda bira serinletir isimli bir ilan verilebiliyordu. Yine bir başka ilanda bira şöyle tanımlanıyordu: *"Gıdasının esası ekmek olan insanlar, bizde ekseriyetle olduğu gibi birayı sevmelidir. Hakikaten bira ile ekmek aynı esasları muhtevidir. Bira beşeriyetin tanıdığı en eski ve sıhhi ve en iyi içkidir. Bira hakikaten vücudu besleyen ve aynı zamanda ferahlık veren sulu ekmektir"*. Tabii bu tanımlama içinde biranın içerdiği alkolden ve bağımlılıktan söz edilmemesi yadırganmamalıdır.

Özellikle 1980'li yıllarda Efes Pilsen birasının meşhur "bira bu kapağın altında" diye başlayan reklâmları ve yeni pazarlamasıyla birahaneler birdenbire çoğaldı. Televizyonlu birahaneler açıldı. Bu varoş gençliğinin şehir içine yayılma yollarından biriydi. O dönemde biranın bağımlılık yapmadığı inancı daha hakimdi. Biraya karşı hoşgörülü yılların sonucu bira Türk televizyonlarında reklâmı yapılan tek alkollü içki oldu. Böylece bira kahve, büfe ve kantinlere girmişse de 1974 yılında alkollü olduğunun farkın varıldı ve yasak kararı yeniden çıktı.

Osmanlıda içki

Türk Boyları ve Şamanizm daha iyice incelendiği takdirde şarap kültürümüzün ne kadar eski çağlara dayandığı ne kadar zengin olduğu çok daha iyi anlaşılabilir. Osmanlı döneminde şarap kültürü gerilemiş ama asma kültürü de bütün ihtişamıyla gelişmiştir. Asma kültüründe pekmez, kuru üzüm, pestil, şıra, müselles, üzüm şerbeti, üzüm şurubu, koruk şurubu, öksürük şurubu, cevizli tatlı, sucuk, bulama, kar helvası, (karsambaç), hardaliyeli üzüm salamurası, üzüm hoşafı, koruk kompostosu, koruk reçeli, üzümlü kurabiye, aşure, susamlı pekmez gibi lezzetler bulunur.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde bağcılığın Avrupa ülkeleri düzeyinde olmasa da çok geliştiği, bu bağlarda yetiştirilen üzüm miktarının Osmanlı halkına rahatça yetebilecek hatta artabilecek düzeyde olduğu bildirilmektedir. Bağların önemli bir bölümüne Rumlar ve Yahudiler, sonra da Ermeniler sahip olmuştur. Rumlar ve Yahudiler yetiştirmiş oldukları üzümlerin neredeyse tümünü şarap üretiminde kullanmışlar, bundan dolayı da şarap piyasasının kesin hakimi durumundaydılar. Türk bağcılarının şarap üretmesine devletçe izin verilmediği için, Türk bağcılarının yetiştirdiği üzümler Osmanlı halkı tarafından daha çok meyve olarak tüketilirdi.

Zafer, kutlama günleri dışında kalan günlerde yani içki yasağının uygulandığı normal günlerde, Osmanlı Türkleri temin ettikleri içkileri saklayarak evlerine götürürler ve içkilerini evde içerlerdi. Meyhanelerin neredeyse tümünü Rumlar ve Yahudiler işletirdi. Bununla beraber çok seyrek de olsa Ermenilerin işlettiği meyhanelere de rastlanırdı. Bu meyhanelerde içki içmek için gelen Osmanlı Türkleri içkilerini sessiz sedasız, büyük bir tedirginlik ve korku içersinde gizlice içerlerdi. Böylesine korkmalarının en büyük nedeni, kolluk kuvvetleri tarafından yakalandıkları zaman uygulanan had cezalarıdır. Had cezalarında, içki içtiği saptanan kişi 80 veya 100 kere sopa ile dövülürdü. Şayet aynı kişinin ikinci kez içtiği saptanırsa bu kez had cezası katlanarak uygulanırdı.

Osmanlı döneminde her dönem içki yasaktı. Bu yasağın kaldırılması şer'ın mümkün değildi. Ancak, Osmanlı topraklarında, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul fethinden sonra netleşen din ve vicdan hürriyetine saygılı bir anlayış hakimdi. Bu anlayıştan dolayı gayrimüslim azınlıklar kesimi belirli bir denetim altında içki içebiliyor, içtikleri içkilerin üretimini de yapabiliyorlardı. Gösterilen hoşgörünün boyutları ölçüsünde içki tüketimi kimi zaman artıyor, kimi zaman da azalıyor. Hoşgörünün istismar edildiği dönemlerde ise içki tüketimi had safhaya ulaşıyordu. İşte böyle dönemlerde hoşgörü kalkıyor, gayrimüslim azınlıklar kesimi de içki yasağı kapsamına alınıyordu. Buna rağmen gayrimüslimlerin çoğu yasaklı dönemlerde bile evlerinde şarap üretimine devam ediyorlardı. Ama yakalandıkları zaman fıçılarına tuz basıldığı söylenirdi. Yasaklı dönemler çok uzun sürmüyor, hoşgörünün dozu arttıkça yasaklar da kendiliğinden kalkıyordu (Zat, 2002).

Kısacası yasaklar içki tüketiminin boyutlarıyla ve üretilen içkilerin Müslüman Osmanlı halkına satılarak yasağın delinmesiyle ilgiliydi. Tüketimin makul ölçülerde olduğu dönemlerde gayrimüslimler, şarap üretimine kapasiteyi sürekli arttırarak devam etmişlerdir. Bütün dini ve zaman zaman idari yasaklara rağmen, içki İstanbul hayatının ayrılmaz bir parçası olmayı sürdürmüş, öte yandan Divan Edebiyatı'nın başlıca konusu da içki "mey" olmuştur.

İslam dininin alkolü yasaklaması bu yasağın mayalı içkileri de kapsayıp kapsamadığı konusunu hep gündemde tutmuştur. İstanbul'un ünlü içecekleri boza ve şıraya bu yüzden hep kuşkuyla bakılmış, içkiyle eş tutulmuştur. "Bozacının şahidi şıracı", "meyhanecinin kefil bozacı" deyimleri de bu yüzden dilimize girmiştir.

İslami yasaklar nedeniyle içki sözünü kullanmayarak Farsça su anlamına gelen "ab" sözcüğüyle yapılan "ab alemleri" doğrudan içki içerek eğlenmek demektir. Yüzyıllar boyunca boğaziçinin ve halicin her türlü eğlenmeye elverişli koyları ve yamaçları, dere boyları mesire ve çemenzarlar mehtaplı yaz gecelerinde içkili toplantıları için mekanlar oluşturuyordu. Selim döneminden beri ab alemlerinin bir gelenek olduğu söylenmektedir. Bu dönemin ab alemlerine içki içmeyen, hatta aşırı dindar devlet adamları da ilgi duymakta bazen de görüşülen konular gereği zorunlu olarak kıyısından köşesinden katılmaktaydılar. Anadolu'da kimi kez gizli gizli tüketilen biraya çeşitli şifreli isimler de takılmıştır. Buna örnek olarak "Fatma ananın helvası" verilebilir.

Rakının şarap gibi mayalanmamış olması, damıtılmış bir içki olması bazı Müslümanlara da yarım ağız bir kaçış sağladı. Çünkü rakı içenler böylece, "dudaklarını mayalanmış üzümün suyuna" değdirmemiş oluyorlardı. Bu gerçekten de, bir günahın, yani "içki içme" yoluyla işlenen günahın kaçmaktı. Osmanlı'dan bu yana, Türk halkı günahın günah görmüş gibi kaçmamayı öğrenmiştir. Çoğu kişi vardır ki yılın on bir ayı rakısını içer, ramazan ayında orucunu zeytinle açar ama içki içmez. Halen de bu alışkanlık devam eder. İçki içmek isteyip de içemeyen bir Müslüman, Türklerin tarihinde yoktur. Ama içene ve bulana kadar sıkıntı çekmiştir. Yalan söylemiştir.

İçki içerken padişahların bile hemen hemen aynı bahanelere sığındığı, bazı padişahların rom içtikleri, rom'un şeker kamışından yapıldığını, bu nedenle de günah sayılmayacağını söyledikleri ileri sürülür. Cumhuriyet döneminde bile, meyhanelerin çoğunda bu yasaklar nedeniyle genellikle siyah renkli- perdeler vardı.

Eğlence yaşamının önemli unsurlarından birisi olan Karagöz'de de alkol kullanan karakterler vardır. Bunlar arasında tiryakiyi sayabiliriz. Karagöz'deki bu karakterler de bize yasak olduğu söylenen alkolün Osmanlı'da kullanıldığının birer işaretidir.

Osmanlıda şarabın yanı sıra, normal bira da üretiliyordu. İmbikten geçirilmiş konyağa benzer Rusya ve Polonya'dan bir içkiyi kadınlar da erkekler de bol bol içiyorlardı. Bu votkaydı. Votkanın yanı sıra kaynatılarak yapılan bal şarabı da içiyorlardı. Bal şarabı Osmanlılar tarafından sıkça ve bolca içilirken, konyağı İstanbul'da bulabilmek çok zordu. Osmanlı halkı konyağı bulduğu zaman sek olarak değil, şaraba katarak içmeyi yeğliyordu.

Bu içkilerden başka “şarap rakısı” da üretiliyordu. Şarabı imbikten geçirerek üretilen tadı konyağı andıran, ağzı yakar derecede sert olan bu içki “Türk rakısı”nın öncüllerinden birisidir. Osmanlı halkı tarafından çok sık olarak içilen “şarap rakısı”nı İstanbul'da konuk olarak bulunan yabancılar pek beğenmezlerdi.

*Ey saki! Meclis hazır oldu, kadehler dönsün.
bu ruh verici meclisin neşesiyle sarhoşlar dönsün.*

Osmanlı tarihinde içkilere yasak ön planda gelmekle birlikte, alkollü içkilerden vergi yoluyla kazanç elde etmekten de devlet geri durmamıştır. Diğer tüm devletlerde olduğu gibi yasaklama ve vergi ikilemi hep yaşanmıştır. Başlangıçta alkollü içkilere “Şıra resmi” adı ile bir vergi uygulanmıştır. Bunu ‘cizye’, ‘zecriye’, ‘reftiye’, ‘ithaliye’ resimlerine dönüşerek vergi sayısı çoğalmış, 1859’ da değişik vergiler “Rüsumu Müştemia’ (birleştirilmiş vergiler) adı altında toplanmıştır. 1867 yılında çıkarılan bir tüzükle, ispirotolu içkilerin satışına da bir vergi getirilmiştir. ‘Birleştirilmiş vergiler’ imalat bedeli üzerinden, ‘Resmi Miri’ olarak bayilerden mağaza ve dükkanlarının yıllık kiralarına göre, İstanbul da 100 ve diğer illerde 30 kuruştan az olmamak üzere ‘beyiye resmi’ olarak, iki ayrı vergi olarak tahsil edilmekteydi (Zat, 2002).

“Resmi Miri”, tanzimat başlangıcında (1877) rakı bedelinin yüzde 10’u idi. Bu oran sonradan yüzde 15’e çıkarılmıştır. 1878 yılı sonlarında gittikçe artan imparatorluk borçlarının ödenmesi çarelerinin araştırmaya başlanmıştır. Bu dönemde kurulan “Rusumu Sitte” idaresi, vergilerin takibi için 1880 yılında faaliyete geçmiştir. Ancak, hükümet ve dış alacaklılar arasında da yapılmış olan anlaşmanın bir maddesiyle hükümet alacaklılar hakkında daha uygun tedbirler almak yetkisine de sahip olduğundan buna dayanarak yaptığı yeni toplantılar sonunda tanzim edilen layiha 1881 günü İkinci Sultan Hamid’in tasdiki ile, Muharrem Kararnamesi adı altında yürürlüğe girmiştir. “Rakı vergisi” diye anılan “Rüsumu Sitte”, Duyun’u Umumiye’ye önemli bir gelir sağlamıştır.

Diğer tasavvufi felsefelerin kaderciliğinin aksine Bektaşilik’te insan Allah’ın verdiği aklı kullanan, geleceği planlayan, sorumluluğu olan ve ahlakı kadere bağlamayan bir varlıktır. Bektaşilikte belli ortam ve kurallar çerçevesinde alkol alımı yasak değildir. Bektaşiler dem ve demlenme anlayışını şöyle açıklamakta: “İçki ağızdan değil, kulaktan içilir ve biz ona içki değil dem deriz. Sofrada dem alınması ilahi feyzi ve kutsal aşkı simgeler. İdrak ve algılamının açılımını olabilenin en üst seviyesine ulaştırabilmek anlamını içerir. Bu nedenle dem kulaktan içilir, söz ağızdan söylenir”.

İçki üretimi

Osmanlı döneminde rakıcılık Hıristiyan ve Musevi azınlıkların bir uğraşı idi. Bunun aksini savunmak mümkün değildir. Osmanlı Türkleri'nin alkollü içki üretmesi ve içmeleri şeriaten ve devletçe yasaktı. Bu yasaklara rağmen Osmanlı Türkleri'nin rakı üretiminde başı çektiği tarihi belgelerden anlaşılıyor. Tüketim ifrat safhaya varınca, Hıristiyan ve Musevi azınlıklar da yasak kapsamına dahil edilmiş, bu yüzden, şiddetle uygulanan içki yasağı dönemlerinde kaçak üretim dışında alkollü içki üretimi yapılmamıştır. İçki yasağının gevşediği, hoşgörünün arttığı dönemlerde en büyük rakı tüketicisi kesim yine Türkler olmuştur.

1912 tarihli “Annuaire Oriental” (Doğu Yıllığı) başlıklı derlemede yer alan İstanbul'da şarap ve mastika satanların listesinde sadece Ermeni, Musevi ve Rumlar yer alır. Bu listede dükkan sahibi olan bir tek Türk'e bile rastlanmaz. Buna rağmen, Türkler'in imalathaneleri, yirminci yüzyılın başlarında İstanbul'da yayımlanan “Müskirat Rehberi” nde yer almaktadır.

Önceleri kısıtlı olan rakı tüketimi 1876'da meşrutiyetin ilanından sonra arttı. 1880'li yıllarda Sultan Abdülhamit döneminde, başmabeyinci ve maliye bakanlarından Sarıcazade Ragıp Paşa Tekirdağ yolu üzerinde ilk rakı fabrikası olan “Umurca Rakı Fabrikası” nı kurdu.

Türkiye'de bira yapımının 1893'de İstanbul'da Bomonti bira fabrikasının Almanlar tarafından kurulmasıyla başladığı ileri sürülse de, daha önce “arpa suyu” adı altında bira üretildiği Düyun-u Umumiye idaresinin kayıtlarından anlaşılmaktadır. Osmanlı'da bira satışının, belki de üretiminin 1846 ya kadar uzandığını İzmir Punta'da birahane sahibi Prokorr'un (A. Prokopi) seramik bira şişesinin üzerindeki amblemden anlıyoruz.

İsviçreli Bomonti kardeşler Feriköy'de bir bira üretimi tesisi kurmuşlar, burada üst fermantasyonla bira üretimine başlamışlardı. Uzun yıllar rakipsiz olarak faaliyetini sürdürmüş olan Bomonti'nin karşısına 1909 yılında Büyükdere'de kurulan Nektar Bira Fabrikası çıktı. Bomonti biraderler gibi Büyükdere Nektar'ı kuranların musevi asıllı olmaları kuvvetle muhtemeldir. İki şirketin arasındaki amansız rekabet her iki şirketin zarara uğramasına neden olmaya başlayınca, 1912 yılında Bomonti ve Nektar Şirketleri birleşerek Bomonti - Nektar Bira Fabrikaları şirketi kuruldu. Bomonti Bira Fabrikası “Birahane Sokağı” nda 1908 yılına kadar üst fermantasyon yöntemiyle bira üretimi yapmıştır.

Bomonti nektar fabrikası Aydın ve İzmir'de birer rakı fabrikası açtı. Bomonti ve alem rakılarının üretimi böylece başladı. Bunlardan iyi dinlendirilmiş Bomonti, epey tutulmuş. Aynı tarihlerde halis üzümünden üretilen elif rakısı ve ağa rakısı olarak bilinen “A” rakısı tiryakilerin hizmetine girdi. Her iki rakı da “Constantin Georgiadis'in imalathanesinde üretilmekteydi. Elif rakısı düz ya da “düziko” adı verilen anason içermeyen rakılardandı. Georgidas'ın rakı imalathanesi aynı zamanda “kouvvet (kuvvet)” isimli şarabı da üretiyordu.

Şaraptan söz etmişken dönemin önemli alkollü içkilerinden dimitrokapulo ve neptün şarabını unutmamak gerekiyor. Bir diğer rakı çeşidiyse ise Çelebi Behar Salamon tarafından üretilen Filurya rakısıdır. Tekel Genel Müdürlüğü'nün

kurulmasıyla rakı çeşitleri de arttı. Krallık iddiasında olan rakılardan birisi ise “bilecik” rakısıydı. 1926 yılında bu idare tarafından “Hususi Arak-İ Türki Aliyül’ala” rakısı üretildi. Rakının etiketinde rakının özellikleri Fransızca da veriliyordu. Daha sonra Aliyül’ala Hususi rakısı da üretildi. Baküs, Bahçe, Olgun, Dem, Fertek, Hanım, Keyif, Ruh, Jale, Dimitrokopulo, Efe, Bahçe, Üzüm kızı ve Memur da dönemin diğer rakı isimleriydi.

Güney illerimizde Adana, Mersin, Antep, Maraş ve bu illerin çevresinde evlerde kaçak ilkel yöntemlerle yapılırdı. Bu içkinin daha uygun şartlarda üretimi için müskirat inhisarı önce Mersin’de daha sonra Adana’da rakı üretim tesisi kurmuştur. Bunlar 1935 tarihinde kapatılmıştır.

İstanbul Belediyesi tarafından 1943 yılında yayımlanan “İstanbul Şehir Rehberi” nde o dönemde İstanbul’da beş “İspirtolu İçki” fabrikası bulunduğu bilgisi yer almaktadır. Aynı yıllarda İstanbul’daki 36 “Esnaf Cemiyeti”nden birisi olan “Müskirat” yapanlar Cemiyeti”ne ise 500 kişi üyedir (Zat, 2002).

Özel rakı üreticileri Tekel Genel Müdürlüğü müfettişleri tarafından her yıl teftiş edilir ve buldukları mahalli Tekel İdarelerince denetim altında bulundurulurdu. Geçen yüzyılın ikinci yarısında alkollü içkiler üzerinde başlayan tekelleşme “Men-i Müskirat Yasası”ndan sonra kesinleşmiştir.

Meyhane türleri

Eski dönemlerde de meyhaneler çeşitli sınıflara ayrılırdı. “Gedikli meyhaneler” ruhsatlı meyhanelerdi. Gedikli meyhaneler seçkin kişilerin uğrak yeridir. Gedikli meyhaneler Abdülaziz Dönemi’nden (1861-1876) sonra “ Selatin Meyhaneleri “ olarak anılmaya başlar.

Koltuk meyhaneleri “ayak takımının” mekânıdır. Koltuk meyhaneleri denilen yerler, kaçak olarak işletilen yerlerdi. Sokak aralarında her türlü denetimden uzak pervazsızca çalışırlarmış. Bazı bakkallar, manavlarda dükkânlarında kaçak içki içirdikleri için bu yerlere koltuk meyhanesi dendiği de söylenir. Ayrıca eski dönemlerde randevu evlerine de koltuk tabiri kullanılmış. Koltuk meyhanelerinin bir kısmı ise “Kibar koltukları”dır. Buralara evine içki sokmayan memur ve kâtip takımı gelirdi (Sevengil, 1985).

Tezgâh önünde, ayaküstü birkaç tek atıp gidenlere, “tezgâh müşterisi” denirdi ve meyhanenin bu alemine “tezgâh alemi” adı veriliirdi. Zaman içinde tezgâh müşterileri için “ tekçi” ya da “tektekçi” tabirleri de kullanılmıştır. Tezgâh müşterileri akşamcı ağalar, esnaf takımı ve ustalar ile karşılaşp yüzgöz olmak istemeyen kalfalar ve çıraklardı. Bunlar dükkânlarını kapayıp evlerine giderken yolları üzerinde bulunan meyhanelerde ayaküstü birkaç tek atarlar, fazla oyalanmadan hemen giderlerdi.

“Ayaklı meyhane”ler dükkânı, tezgâhı, fıçısı, ustası, hepsi tek bir kişide toplanan seyyar içki satıcılarıydı. Sırtlarında cüppe, cüppenin iç cebinde bir kadeh (tas-ı arak) bulunurdu. Kendilerini tanıtmak için omuzlarına bir peşkir atarlardı. Bellerine kuşakvari sarılı içi rakı dolu bir bağırsakla gezerlerdi. Bağırsağın bir ucunda da musluk bulunurdu. Bunlar manav dükkânları önünde dolaşırlar, uzaktan müşterilerini gördükleri zaman hemen uygun bir yere girerlerdi. Müşterileri de onları takip ederdi.

Ayaklı meyhane bağırsağının musluğu açarak kadehe ısınmış ve rengi sapsarı kesilmiş rakıyı doldurup müşterisine sunardı. Kadehi bir yudumda yuvarlayan müşteri bir üzüm tanesi ya da mevsimine göre bir meyveyi meze yapardı. Çoğu da elinin tersiyle ağzını silerdi. Bu harekete de “yumruk mezesi” adı verilirdi. Evliya Çelebi Seyahatname’sinde 17. yüzyılın ortalarında İstanbul esnafından bahsederken, kentte 800 kadar dükkânsız “piyade meyhanesi” (seyyar içki satıcısı) bulunduğunu dile getirir. Bundan da ‘ayaklı meyhane’ tabirinin daha sonraları çıkmış olduğu anlaşılır.

“Baloz”lar koltuk meyhanelerinden zaman içinde türemiştir. Balozlar batakhane ve sefil yerler olarak bilinir. İstanbul ve Türkiye’de balo, 19. yüzyılın başlarına kadar yabancı elçiliklerde tertip edilen ve davetlileri arasında tek Türk dahi bulunmayan bir eğlence olmuştur. Çok geçmemiş bu çeşit eğlencelere avam, esnaf tabakasından delikanlılar da meyil etmiştir. Beyoğlu’nun baloları bu rağbet karşısında Galata sokaklarına inince adı da, halk ağzında “Baloz” olmuştur. Baloz sözcüğü İtalyan’ca Balo’dan bozmadır. Balozlar, eğlence, içki ve fuhuş merkezi olan Karaköy ve Tophane semtlerinde sağlıklı solları olarak sıralanmıştır. Bu tür eğlence yerleri Sultan Abdülaziz dönemi’nde (1861-1876) yaygınlık kazanmaya başlamış, varlıklarını 1920’lere kadar korumuşlardır. Balozlar liman yakınlarında buldukları için müşterilerinin çoğunluğunu yabancı gemiciler oluştururdu. Balozlar zaman içinde denetim altına alınarak “saz” haline dönüşmüştür. Beyoğlu’ndaki “Yeni Saz”, “Çağlayan Saz” gibi. Buralar, müzikli salaş yerlerdir. Daha sonraları gazinolar devreye girmiştir (Zat, 2002).

Çalgılı meyhaneler, günümüzdeki “Taverna” ların ilkleridir. Çalgılı meyhaneler yarı meyhane, yarı gazino tarzında işletilirdi. Tavernalar- bir anlamda- çalgılı meyhanelerden esinlenerek şekillendirilmiştir. Bugün ise tavernalar çağdaş meyhane olarak çıkıyor karşımıza.

Esnaf meyhaneleri, balıkçı meyhaneleri, çalgılı meyhaneler, sahil meyhaneleri ayrıdır. Bunların yanı sıra Krepen Pasajı, Çiçek Pasajı meyhaneleri vardır. Çiçek pasajı meyhaneleri ayrı, esnaf meyhaneleri ayrıdır. Balıkçı meyhaneleri ayrı, çalgılı meyhaneler ayrıdır. Hem çevre düzenlemeleri, hem mutfakları, hem de müdavimleri farklıdır. Samatya’da Kumkapı meyhaneleri ile Çiçek pasajı ya da Krepen Pasajı meyhanelerini kıyaslamak doğru olmaz. Krepen Pasajı ya da Çiçek Pasajı meyhanelerinde mezeler “Yıldız Porselen” tabaklarda hizmete sunulurken, esnaf meyhanelerinde oldukça kaba görümlü “Yarımcı porselen” tabaklar kullanılırdı. Hem servis takımlarında, hem de ikram edilen meze ve yemek türlerinde kalite farklılıkları vardır. Örneğin, Küçük Ekspres tipik bir esnaf meyhanesiydi. Meyhane tabiri halk arasında tepki gördüğü için genellikle Küçük Ekspres Birahanesi olarak anılırdı (Sevengil, 1985).

1. Meşrutiyet’e (1876) kadar içki sadece meyhanelerde içilebiliyor ya da buradan temin edilebiliyordu. Daha çok rakı, sonra şarap servisinin yapıldığı meyhaneler kendi aralarında sınıflara ayrılıyor meyhanelerin her türü genellikle gayrimüslimler tarafından işletiliyordu.

Kafe şantanlar, kabare barlar, yeni eğlence ve içki alışkanlıkları doğurdu. Eğlence merkezlerinden kafe şantanlar (Cafe Chantant) sadece müzik yapılan, şarkı söylenen Fransa’ya özgü bir kahvehaneydi. Bunların en ünlüleri, Trocadero, Bisans’ın Büyük Alkazar’ı Concordia, Mandas, Kristal Palas, Courenne, Flamme ve

Alhambra idi. Cafe Consert'ler ise, içki ve sigara içilebilen ayrıca kalkıp dolaşılabilen bir tiyatro türüydü. Bu tür eğlence yerlerinin programlarında daha çok şarkılar, akrobasi numaraları, pantominler, bale ve revüer bulunurdu. Kafeşantanlardan sonra kabarelerde açıldı. "Parisina" (Caberat de Nuit) bunlardan biridir. Kafeşantanlar, kabare barlar yeni eğlence ve içki alışkanlıkları doğurdu.

İstanbul'da ilk kez Tanzimat dönemi sonrasında açılmış olan gazinolar "meyhanelerin alafrangası" olarak anılırdı. Gazino sözcüğü Türkçe'ye İtalyanca "Kır evi" anlamına gelen "Casino" sözcüğünden bozularak girmiştir. II. Abdülhamid'in saltanat dönemi sonralarında Galata'nın Arkadi Sokağı'nda açılmış olan Arkadi Gazinosu İstanbul'un ilk gazinolarından biridir. Küçük çiftlik, Tepebaşı, Cumhuriyet, Kristal, Taksim Belediye gazinoları dönemlerine adını yazdıran gazinolardı. Salaş gazinoların kaçak olarak işletilen koltuk meyhaneleri gibi hizmet vermesi ve müzikli eğlence programlarının çalgılı meyhaneleri andırmasından dolayı buralara meyhanelerin alafrangası denilmiştir. Balolardan esinlenerek oluşturulan balozların boy göstermesi gibi, meyhanelerin alafrangaları da aynı evrelerden geçmiştir (Zat, 2002).

İstanbul'a Rus akını eğlence mekanlarını da etkiledi. Bu dönemde gözde eğlence yerlerinden biri olan "Rouge et Noire" da, Rus kızları, "Haroşo"lar, bugünün tabiriyle "nataşa"lar hosteslik yapmaktaydı. "Haraşo" iyi, hoş güzel anlamına gelen Rusça bir sözcüktür. Bu sözcük Rus lokantalarında, barlarında pavyonlarında, kabarelerinde, pastanelerinde çok sık duyulurdu. 1930' larda yerleşik bir beyaz Rus olgusu görülür. İstanbul da göç bitmiş, gidenler gitmiş, Beyoğlu'nun eğlence yerleri ve çoğu lokantası artık T.C. vatandaşı olan Beyaz Ruslara kalmıştır. Bu döneme ait önemli içkili lokantalardan birisi eşi Rus olan bir Amerikalı, Frederick Thomas tarafından açılan Maksim gazinosuydu. Moscovite isimli rus lokantası daha sonra George Carpitch tarafından alındı ve meşhur karpıç halini aldı. George Carpitch Atatürk'ün isteğiyle karpıç lokantasını Ankara'ya taşıdı. Kievli bir yahudi olan Weinbaum tarafından açılan rose noir yani kara gül, Roubé Jansky tarafından yazılan aynı adlı romana isim oldu. 1920 yılının başında Jean Novotni tarafından açılan novotni birahanesi çek biraları satarak çok ünlendi ve daha sonra otel ve lokantası da açıldı. İki rus garson tarafından açılan kit kat barı da uzun süre istanbula hizmet etti. Fransız Berthet Tophaneli Rıza'nın restoranını alarak 1923 yılında rejansı açtı. Ancak daha sonra Mihail Mihailoviç'e burayı devretti. Mihail Mihailoviç ise burayı önce Turkuaz ismiyle çalıştırdı. Daha sonra Turkuaz'ı başka bir yere taşıdı. 1936 yılında ise rejansı tekrar aynı yerinde açtı. Bu yıllarda artık Ruslar İstanbul'dan çekilmiş ve rejans neredeyse tek kalmıştı. Maksim, rejans, turkuaz gibi lokantalar Beyoğlundaki meyhane geleneğini gazinoya çevirmiş, içki kültürüyle eğlence kültürünü birleştirmişti (Deleon, 1999).

İstanbul barlarının ilki 1911 de açılır. "Gardenbar" (Garden Petits-Champs)... Garden Petits-Champs daha sonraki yıllarda sadece Gardenbar olarak anılmıştır. Gardenbar, önce bir bar olarak açıldı daha sonra Beyaz Ruslar sayesinde bir varyete şekline girdi.

Otel bünyelerinde yer alan İstanbul barlarının ilkinin Pera Palas'ın bünyesinde bulunan "Orient Bar" olduğu söylenebilir. O dönemde gece eğlence hayatında yer alan barlar daha ziyade dönemin lüks otellerinin bünyelerinde bulunan barlardır. Pera

Palas' in Orient Barı, Tokatlıyan ve Park Otelleri' nin bünyelerinde bulunan barlar bunlardan bazılarıdır.

İstanbul'da biranın adı ilk olarak 1840 yıllarda Salvatore adıyla duyuldu, 1870'de ünlü Proksch birahanesi, 1880 yılında Dimitri Popoyorgiyu tarafından çalıştırılan merkez birahanesi ve daha sonra da Londra birahanesiyle biranın sunumu devam etti. Sponeck ise; İstanbul'un bira tarihinde önemli bir yer tutar. Sinematograf ilk olarak İstanbul halkına 1870 yıllarında kurulan bu birahane de gösterildi. Yanni birahanesi 1878'de açıldı. Yanni (Viyana Birahanesi) Alman-Avusturya-Macaristanlıların egemen olarak hüküm sürdüğü bir yerdi. Türkiye hizmetindeki Alman subaylar buraya gelirdi. Beyoğlu'na damga vurmuş önemli içkili lokantalardan birisi de Alman Fischer'in 1930'larda açtığı Fischer birahanesi ve lokantasıdır. Günümüzde çok iyi bilinen "Refik Restaurant"ın sahibi Refik işte burada bulaşıkçı olarak çalışmaya başlamıştı. İstanbul'da birahaneler 1940'lı yıllarda çok meşhurdur ve çok büyük kalabalık toplardı. İkinci Dünya Savaşından sonra Galata'da bilhassa eski şarap iskelesi mevkiinde çoğalan birahanelerle Galata'daki birahane sayısı 28'e çıkar. Beyoğlunda ise birahane sayısı 18'e inmiştir. Buna karşın Büyükçekmece'de 6 birahane açılarak, göl kenarı biracılar cenneti oluverir. 1950'li yıllarda Beyoğlu'nun gözde birahaneleri Atlantik, Lala Lokanta ve birahanesi, Novotni ve Otomatik Ekspres gibi mekanlardı (Deleon, 1995).

Bazı pastanelerde de içki servisi vardı. Bunlar arasında "Markiz", "Lebon" ve Nisuzaz" gibi dönemin Elit Pastaneleri sayılabilir.

Pavyonlar barlardan bir kademe yüksek yerlerdi, yerli ve yabancı isim yapmış orkestralara, yerli ve yabancı isim yapmış ve erkek şarkıcılara, dansör ve dansözlere rastlanır. Taksim Belediye Gazinosu gibi, Park ve Tokatlıyan Otelleri gibi ciddi işletmelerin bünyelerinde de pavyonlar vardır. Örneğin Taksim Belediye Gazinosu'nun yazlık ve kışlık pavyonları vardı. Ancak bu pavyonlar gece aleminin değil, gece eğlence hayatının yaşandığı pavyonlardır. Ancak 1950'li yıllardan sonra pavyonlar bugünkü anlamına doğru taşmıştır. Pavyon adının kötüye çıkmasından sonra söz konusu mekanlar genellikle gazino yada gece kulübü olarak anılmaya başlamıştır.

50'li yıllar Türkiye için karmaşık toplumsal ve sosyal olayların yaşandığı yıllardır. Eğlence dünyasında da kaosa varan kavram kargaşaları yaşanmıştır. Bar adı altında batakhane tarzında işletilen pavyonlar, pavyon olarak çağdaş anlamda işletilen seçilmiş mekanlar vardı. 1950'li yıllarda içki servisi yapılan bütün mekanlar için halk arasında genellikle meyhane tabiri kullanılmaktaydı. Gazino, saz, bar gece kulübü ayrımı yapılmazdı. Aynı dönemde alaturka müzik yapılan çalgılı eğlence yerlerine "saz" alafrağa müzik yapılan eğlence yerlerinde de genellikle "caz" tabiri kullanılıyordu.

Günümüzde eğlence yerlerinde kavram kargaşası iyice arttı. Publar, bistrolar, rotiseriler, restoranlar, tavernalar vb. kafeler çeşitlendi. Kafe (Cafe), Kafe Bar, Kafe bar restoran, köy kafe, internet kafe, otel kafeleri, sahaf kafeleri, caz kafeler vb.

Geçmiş dönemde kafeşantan, kafe konser hatta balozlarda yaşanan eğlencelerinin benzerleri, günümüzde marjinal eğlence tarzı olarak çıkıyor karşımıza. Belirli ve sayıları çok az olan bazı mekanlarda yaşanan eğlenceleri pek çoğumuz

yaşayamıyor belki, ama en azından paparazzi programlarında izleyebiliyoruz. Kağıt peçeteler havalarda uçuyor, ceketler gömlekler yakılıyor, masalar devriliyor.

Rakı ve meyhane kültürü

Rakı demek için...

Anasonla aromalandırılmış bir içkinin “rakı” olarak adlandırılabilmesi için şunlar gereklidir:

- Türkiye’de üretilmiş olması
- Yalnız kuru üzüm alkolünün veya tarımsal kökenli etil alkol ile karıştırılan kuru üzüm alkolünün 5000 litre veya daha küçük kapasiteli geleneksel bakır imbiklerde anason tohumu (*Pimpinella anisium*) ile ikinci kez distillenmesiyle üretilmiş olması,
- Litrede 10 gramdan az şeker ve litrede 0.8- 2.2 gram minimum ve maximum değerler arasında anethol ihtiva etmesi,
- Kuru üzüm alkolünün rakının toplam alkolü içinde en az % 40 oranında bulunması,
- Elden edildiği hammaddenin tad ve kokusunu korumak amacıyla en fazla % 94.5 dereceye kadar distile edilmiş olması gerekmektedir.

Afrika, Asya, Amerika ve Okyanusya’da yapılan (çeşitli) damıtık içkilere “arak” adı verilir. Arak, eski Türkçe’de “daha ince” anlamına gelir. Eski dönemlerde, rakı içine (rakı tutkununa) “Araknuş” denirmiş. Arak resmi ise, Osmanlılar döneminde rakıdan alınan vergidir. Rakı sözcüğünün “Araki” veya “Ariki” kelimesinden geldiği tahmin edilmektedir. Araki Arapçada “terleten” anlamına gelmektedir. Araki “Arak”tan türeyen bir kelime. Arak ise ter anlamındadır. Rakı (damıtılan içki) damıtılırken imbikten ter tanecikleri gibi damla damla düşer. Rak, Arapça kökenli eski Türkçe bir kelimedir.

Rakı sözcüğü, vaktiyle iri, uzun taneli ve kalın kabuklu “Razaki” üzümünden yapılmış olan anasonlu rakıya da dayandırılmaktadır. Bu ihtimale göre Razaki üzümünden yapılan anasonlu içkiye rakı denmiş. Razaki kelimesi ile rakı kelimesi telaffuz bakımından benzerlik göstermesi ve rakının bir “Türk İçkisi” olarak tanımlanması, rakı kelimesinin bu üzüm cinsinden geldiği ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Vaktiyle Razaki üzümünden rakılar yapıldığı da bir gerçektir.

İlk defa Irak’ta üretilip buradan komşu ülkelere yayılmış ve bu nedenle “İraki” (Irak menşeli) kelimesinden gelmiş olabileceği ihtimali üzerinde duranlar da var. Bugün Irak’ta, Kerkük bölgesinde kuru üzümünden elde edilen ve anasonla aromatize edilen değişik birleşimdeki damıtık alkolü içkiye “arak” denilmektedir.

Bazı Çin kaynaklarında MÖ. 1000 yıllarında Çin’de pirinçten elde edilen konsantre edilmiş kuvvetli bir içkiden söz edilmektedir. Orta Asya Türk Boyları’nın en eski komşusu Çinlilerdir. O dönemde Çin’de uygulanan konsantre tekniğini diğer ülkelere oranla Türklerin öğrenmiş olması ihtimali çok daha yakındır. Bunun için de, kısırak sütünden yapılan kırmızı rakısı “arika”nın, Irak’ta üretilmiş olan “arak”tan çok daha önce yapılmış olduğu iddia edilebilir. Rakı sözcüğünün arikadan kaynaklanmış olma ihtimalinin İraki veya Razaki’ye oranla çok daha yüksek olduğu söylenebilir.

Damıtılmış bir içki olan Votka sözcüğü Rusça bir kelime, Voda'dan geliyor. Voda'nın Rusçada kelime anlamı ise "minik su". Minik su ise "ter" anlamında kullanılabilir. Arapça arak da ter anlamına gelir. Ruslar da Türkler'in gibi yine Çinlilerin en eski komşusudur. Votkanın da, rakının da damıtılmış bir içki olduğu göz önüne alındığında bu benzerlikler dikkat çekicidir.

Rakının ilk kez Osmanlı toprakları içerisinde üretildiği kabul edilmektedir. Bugüne kadar yayımlanmış olan ansiklopedilerin hemen hepsinde rakının bir "Türk içkisi" olduğu belirtilmektedir. Türk rakısının özellikleri, rakının benzeri olan Yunan rakısı uzo veya mastikaya veya Uzak Doğu içkisi olan araka benzemektedir.

Rakı nasıl üretilir? Yaş üzüm, kuru üzüm ya da ikisinin karışımı ezilir ve parçalanır. Kiyılmış üzümlerin içindeki glikozun suya geçmesini sağlamak amacıyla karıştırıcılara alınır. Bunların suyla karışımı sonucu elde edilen üzüm posası ve şekerli su (% 15-18 şeker içeriyor) özel tanklarda maya katılarak fermantasyona tabi tutulur. Fermantasyon "levure" denilen bakteriler tarafından yapılır ve şekerin alkole dönüşmesi sağlanır. Elde edilen mayşe buharla sterilize edilir ve ardından damıtma başlar, bu karışıma "suma" denir. Suma'nın alkol derecesi % 92-94' tür. Suma'ya anason tohumları eklenir, kızgın buharla ısıtılarak son damıtma işlemine geçilir. kaynama sonucunda oluşan buhardan soğutucularda elde edilen damlalar sonunda imbikten akmaya başlar. İlk akan ürün kullanılmaz, çünkü boza kıvamındadır ve anasonu yok denecek kadar azdır. 5-6 saat sürecek ikinci safhada yine zararlı maddeler fazla olduğu için kullanılmaz. Burada elde edilen ürüne "baş mahsul" denir. Üçüncü safhada akış süresi 30-36 saat sürecek olan "göbek mahsul" elde edilir. Rakı bu üründen yapılır. Dördüncü safhada yani 40 saatten sonraki ürüne "zararlı madde bulunduran" anlamında "aporak" denir ve o da kullanılmaz. Rakı bu aşamada % 78-80 etil alkol içerir. Daha sonra alkol oranı su eklenerek düşürülür. Bu işleme "söndürme" denir. Söndürme sırasında rakının çeşidine göre litreye Yeni Rakı için 4, Kulüp Rakısı için 6 gram şeker eklenir. Seyrelme sonucu rakının etil alkol yüzdesi %45-50' ye iner. Meşe fıçılarda 30-90 gün dinlendirilerek anasonun alkole iyice karışması sağlanır. Sonra rakı filtrelenir, şişelenir ve pazarlanır.

Litrelik ve 50 cl'lik şişelerde satılan Tekirdağ rakısı içerdiği anason miktarı, üretim tekniği ve alkol yoğunluğu açısından diğer rakılardan farklıdır. Yeni Rakının alkol oranı % 50, anason miktarı litrede 1,8- 2,0 gr; Altınbaş Rakısı' nın alkol oranı %50, anasonu litrede 1,8- 2,2 gr , Tekirdağ Rakısının alkol oranı % 45, anason miktarı litrede 1,7 gr'dır.Yeni Rakı hariç diğer rakıların hepsi de %100 üzüm sumasından üretilir, Yeni Rakı ise % 30- 35 şeker pancarından damıtılan melas alkolü bulundurur. Ancak İskenderun ve Adana civarına özgü olduğu bilenen, evde imal edilen "boğma rakı" bir gelenek olarak sürdürülmektedir. Boğma rakı; hurma, incir, dut, erik gibi meyvelerden yapılabilir ancak anasonsuz bir rakıdır. Yalnızca bir defa damıtıldığından içinde metil alkol bulunabildiği için sağlığa zararlı olabilir.

Halk arasında rakıya aslan sütü denilmesinin nedeni eski Osmanlı meyhanelerinde rakının aslan kabartmalı kaplarda sunulması ve renginin sütle aynı renkte olmasıdır. Ve bu inanışın sonucunda insanlar rakının içildiği zaman insana cesaret vereceğine inanırlar (Zat, 2002).

Meyhane kültürü

Eski İstanbul meyhaneleri 8-10 masa, bir içki tevzi tezgahı, küçücük bir mutfak ve dört duvardan oluşan bir mekandır. Meyhaneler, masaları, iskemleleri, gramfonları, mezeleri ve çiçekler, taze ceviz içicileri, bademcileri, karidesçileri, lavaboları, tuvaletleri, tuvaletlerindeki musluk ve maşrapaları, mutfaklarındaki helezonik sineklikleri (sinekkapanları) geleneksel teldolapları ile yaşayarak günümüze kadar gelmiştir.

1875-1880 yıllarına kadar meyhanelerde masa kullanılmamıştır. Kafeşantanlar ve meyhanelerin alafrangası olarak nitelenen – gazinoların gece eğlence hayatında yer almaya başlamasından sonra meyhaneler de yeniden yapılanma safhasına girmiş, masalar kullanılmaya başlanmıştır. O yıllarda kadar rahle gibi açılır- kapanır iskemleler üzerine bakır veya ağaç siniler konularak sofraya kurulu, sofrada kısa ayaklı hasır örgü iskemleler kullanılırdı. Sofra kurulduğunda da sofranın uğur ve bereketini temsilen sofraya önce ağaçtan oyma tuzluk getirilirdi.

Osmanlı döneminde meyhanelerde “tezgahçı” içki tevzi tezgahında görev yapar, sofradaki konuklara ise “saki” (ortacı) hizmet ederdi. Sakilerin konuklarına cilve yaptıkları, bel kıvırdıkları, göz süzdükleri bilinir. Osmanlı döneminde meyhanelerin yanı sıra, özel toplantılarda, içkinin yasak olmadığı tekkelerde içki sunumu “saki” denen görevliler tarafından yapılıyordu. Saki hakkında anlatmaya çalıştığımız bilgilerden de anlaşıldığı gibi, meyhanelerde görev yapan sakilerin görevi yalnızca “mey sunma” ile kalmamıştır. O dönemlerde meyhane müdavimlerine seksi birer gösteri de sunmuşlardır. Bunu yalnızca sakiler değil, zaman zaman “ateş oğlanları” yapmıştır.

Meyhane idarecileri olan “meyhane ustaları”na veya “usta meyhaneci” lere ise “barba” deniliyordu. Barba, aslında İtalyan’ca bir kelime, sakallı erkek, sakallı ihtiyar anlamına geliyordu.

Genellikle meyhanelerde şaraplar büyük fıçılarda bulundurulurken, küplü meyhanelerde şarap ve rakılar için özel küpler kullanılırdı. Bir rivayete göre rakı küplerinin üzerinde bulunan aslan kabartmalarından esinlenerek rakıya “ aslan sütü “ adı verilmişti. Bu tür meyhaneler “ Humhane” olarak da adlandırılmıştı. “Hum” Acemce “ küp “ anlamına gelmekteydi (Zat, 2002).

1950’li yıllara kadar rakı kadehi şimdiki kadehlerin dörtte biri ölçüsünde ve avuç içerisinde tutulduğunda, avuç kapatıldığında içerisinde bir şey olduğu belli olmayacak ölçüdeydi ve buna “yüksük kadeh” denirdi. Yüksük kadeh susuz fondip yapılırdı ve bu kadehler 4-5 cl yani tek ölçü rakı alırdı. Sonra daha büyük olan “leylek boynu” kadehler çıktı. Bunların dip kısmı dar konik olduğundan karlık saplanırdı. İçi 8-10 cl yani “duble” rakı alırdı. Rakı, içerisinde sıkıştırılmış kar olan “karlık” ta soğutulurdu. Masada rakı şişesinin görülmesi istenmiyorsa, yarım ufak rakı alan “karafaki” denilen sürahilere koyulur ve masaya getirilirdi. 1950-60 yılları arasında o sırada limonata bardağı olarak kullanılmakta olan bardakları meyhanelerde rakı bardağı olarak kullanılmaya başlandı (Sevengil, 1985).

Rakı sofrası (çilingir sofrası) meyhaneden çıkmıştır. Oysa ki meyhane kelimesi “şarap içilen yer” anlamına gelir. Osmanlı döneminde daha çok şarap içilirmiş

meyhanelerde. Geçen yüzyılın ikinci yarısından sonra, şarap yerini yavaş yavaş rakıya bırakmaya başlamıştır. Daha sonra da "şarap içilen yer" de daha çok rakı içilmeye başlanmıştır. İçki sofralarına bugün, "içelim, açılalım (veya ayılalım!)" diye oturulur. Çünkü rakı sofrasının adı çilingirdir. Çilingir ise; açıcıdır veya adamın değerini bir çırpıda ortaya çıkartıverir.

Çalgılı meyhanelerin dışında meyhanede, oturak alemlerinin dışında içki sofralarında kadına pek rastlanmazdı. Ev dışında kurulan rakı sofralarında kadınların yer almama nedeni geçmişteki sosyal hayatımızın kurallarından dolaydır. Meyhane kültüründen bar kültürüne geçişte kadınların rolü çok büyük olmuştur.

Reşad Ekrem Koçu Osmanlı'nın ilk dönemlerindeki meyhaneleri şöyle anlatıyor "...Çoğu eski zaman işi, tuğla kemer yapılar idi. Sokak kapılarında birer hasır asılı bulunurdu. İçeride içki, yemek, meze verilen tezgâhlar ayrı ayrı idi. Arkada loş bir hava içinde büyük içki fiçileri küplere sıralanmış bulunur, bu küplere, fiçilere birer merdiven dayalı durur, meyhanecinin "miço" denilen genç çırakları ellerinde kovalarla bu merdivenlere tırmanır, küplerden içki alarak şişelere, kadehlere dağıtırlardı.

İstanbul meyhaneleri buldukları yerlere, sahiplerine, dükkânın üzerine ünvan levhası yerine asılan tahta veya madeni kayık, kule, hançer gibi alameti farikaları ya da içinde havuz fıskiye bulundurma özelliklerine göre adlandırılırlardı. Söz gelimi; Hançerli, Kürkçü Hanı, Yahudi, Kandilli v.s. bu alametlerden bazıları Yeniçeri ocaklarının alametleriydi. Bu meyhanelerin akşamcı müşterileri ve semtlerine göre Yeniçeri akşamcıları "Dayı" ünvanıyla herkesten daha fazla hürmet görürlerdi. Tersanecilerle topçular Kasımpaşa'dan Fındıklı ve Salıpazarı'na kadar uzanan meyhanelerin müşterileriydi. Kayıkçı, hamal, tellak takımı ve İstanbul'un baldırı çıplak külhanileri bu meyhanelere giremezdi; uğrasalar da meyhane akşamcılarının bulunmadığı zamanlarda ayakta içip giderlerdi.

Ramazanda meyhaneler kapatılırdı. Bayram arifesinde meyhaneciler gedikli müşterilerinin evlerine midye veya uskumru dolma gönderirlerdi. Buna "unutma bizi dolması" denilirdi.

Meyhane kapanma vakti geldiğinde ise müdavimlerin gönderilmesi ayrı bir meyhanecilik yeteneği gerektirirdi. Masalara eğilerek "yaylanmak vakti" hatırlatılır. "Küfelik" olanlar için dışarıda bekleyen hamallar işe davet edilirdi. Eve gitmek için küfeye ihtiyacı olmak "dut gibi olduğunun" kanıtı olurdu.

Meyhanelerin müslüman olmayanlar tarafından işletilmesinin nedeni, içkinin şeriaten yasak olmasının yanında, meyhanecilik mesleğinin süfli meslek olarak kabul edilmesinden de kaynaklanıyordu. Bu yüzden de bazı aileler kızını barmene vermeye imtina ediyorlardı.

İçki adabı

Türk tarihinde alkolün belirli miktarda ve kontrolde alınmasını öğütleyen bir çok söz, kural ve gelenek vardır. Örneğin kural olarak rakı akşam içilir. Buna "Kerahat vakti" denir. "Kerahat" sözcüğü "kötülük zamanı" anlamına gelmektedir. Ama bu herhalde akşamcıların özeleştirisi ile karışık bir şakasıdır. Bir diğeri ise "azı karar çoğu zarar" yasasıdır.

*Birinci kadeh, vücuda yarar
İkinci kadeh makûl karar
Üçüncü kadeh, kafayı sarar
Dördüncü, dimağı yorar
Beşinci kadeh, keseye zarar
Altıncı kadeh, hatır kırar
Yedinci kadeh, belâ arar
Sekizinci kadeh, vurur-kırar
Dokuzuncu kadeh, hakim hesap sorar*

Geleneğimize göre rakı sofraları sohbet sofralarıdır. Dostlukların geliştiği, dostlukların pekiştiği rakı sofraları aynı zamanda çeşni sofralarıdır. Servise sunulan meze türleri küçük tabaklarda ve küçük porsiyonlar halinde hazırlanırdı. Çeşni sofraları bir anda mezelere boğulmazdı. Mezelerin servis zamanlaması özenle takip edilir, ahenkle yapılırdı. Bir yandan mezelerden “çatal ucu” çeşni alınır, bir yandan sohbet edilirdi. Buradaki amaç, aslında alkolün belli oranda yavaş yavaş alınmasıdır.

Rakı demlenerek içilir. Dem, Farsça nefes, soluk, zaman anlamında olup demlenmek ise “kendini zamana bırakarak olgunlaşmak” anlamındadır. Pilav ve çay için çokça kullanılan “demlenmek”, buharda (nefeste, solukta) pişme anlamındadır. İçkiyle demlenmenin anlamını “sohbetle (nefeste, solukta) içki içerek olgunlaşmak”tır (Sevengil, 1985).

Rakı sofraları “çilingir sofrası” olarak anılırdı. Aslında klasik çilingir sofrası beyaz peynir ve kavunla başlar, kişinin maddi imkanları ölçüsünde istakoza, siyah havvara kadar uzanırdı. “Rakı sofrasının orospusu çiroz salatası, pezevengi de ançüz ezmesidir” denirdi. Klasik çilingir sofrasının özü birkaç meze, birkaç çerez, bir karafaki rakı ve rakı kadehlerinden oluşurdu.

Yerli ölçülere göre bir tek rakı 4 cl. dir. Bu meyhanecilerinin standart tek rakı ölçüsüdür. İki tek rakı bir double eder yani 8 cl. Vefa Zat’a göre “iki double yani makûl karar olan doz 16 cl’dir. Bu miktar bildiğimiz yarım şişe rakıdır. Yani yarım şişe rakı makûl bir ölçüdür”. Bir başka deyişle bazı tiryakilerin ölçüsü bir karafaki rakı, yani dört tek, yani iki dabledir. “Rakı sofrasının tarzı çilingir sofrası, ölçüsü iki double rakı”dır (Zat, 2002). Yine denir ki...

*İçmesini bilene
Zevk-u sefadır rakı.
İçme’yi bilmeyene
Cevr-ü cefadır rakı.*

Kurallardan bir diğeri ise meyhaneye karın doyurmaya gelinmemesidir. Meyhanede aslında sıcak ana yemek veya tencere yemekleri yoktur. Meyhanede içkinin yanında yiyecek olarak çeşitli mezeler sunulur. Mezelerin rakı sofrasında çeşidi olabildiğince fazla, miktarları azdır.

Meyhane mezeler listeden (mönü) değil görerek hepsinden, tezgahdan seçilir. Meyhanelerde ana yemek bulunmamasının nedeni eski gündelik yaşantıda erkeklerin iş dönüşü yolları üstündeki meyhaneye, bugünkü deyişle “takılmaları” ve içkinin yanında meze yiyip, akşam yemeğini mutlaka evlerinde aileleri ile yemeleri içindir.

Tanzimat döneminin ilk yıllarından itibaren ve gelişen içki kültürümüz her şeye rağmen rakı kültürünün egemenliği altındadır. Rakı ile ilgili toplumsal davranışlar, zaman içinde Türk kültürünün önemli bir parçası olmuştur. İçki içme terbiyesi rakı içme adabı oluşturmuştur (Zat, 2002).

“Köprüaltı şarapçıları” içkilerini satın aldıkları zaman bir gazete kâğıdına, ya da herhangi bir kâğıda sardırır, köprüaltı alemlerini öylece yaparlardı. Aynı uygulama “Surdibi şarapçı alemleri” için de geçerliydi. Bu davranışın amacı hem gizleme, hem de karşı tarafa gösterilen saygının bir belirtisidir. Alkollü içkiyi kâğıda sarma adeti halen devam etmektedir. Rakı veya alkollü içki içme adabını anlatan bir paragraf daha:

“Burnundan değil, ağzına içeceksin, beynine değil, karnına içeceksin, karnına yudumlayacaksın ancak beynini gereğinden fazla yormayacaksın. Yormamak için de aheste aheste yudumlayacak hem de kararında kalıp dozunu aşmayacaksın. Rakıyı iyi tanımayan rezil, yeterince tanıyan vezir olur. Ancak rezil olmamak için ne kadar özen gösteriyorsan, kendini vezir sanacak kadar da beynini yormayacaksın”

İşin vezirliği kadar rezilliği de önemlidir. Sarhoşların da çeşitli türleri vardır. Bunlar,

“Keyifli sarhoş”, “muhabbetli sarhoş”, “içli sarhoş”, dertli sarhoş”, “diplomat sarhoş”, “şehvetli sarhoş”, “cömert sarhoş”, “malihulyalı sarhoş”, “sulu sarhoş”, “nihilist sarhoş”, “çalgın sarhoş”.

Alkol edebiyatı ve fıkralar

Edebiyat

Alkol, Türkçe'nin bin yılı aşkın şiir geleneğinde önemli bir yere sahiptir. Eski şiirde çok az şiir vardır ki bade ya da mey, cam ya da kadeh sözcükleri geçmesin. Özellikle Divan şiiri dekorunun ayrılmaz parçalarıdır. Şair ve saki bu dekorun değişmez aktörleridir.

Şiirlerinde şarabı güçlü bir sembol, kötümserliğe karşı bir panzehir, hür insanların düşüncelerini saran bir huzur hissinin yaratıcısı olarak kullanan Hayyam:

*Ferman sende, ama güzel yaşamak bizde,
Senden ayıgız bu sarhoş halimizle.
Sen insan kanı içiyorsun, biz üzüm kanı
İnsaf be sultanım, kötülük hangimizde?
demektedir.*

"Mey ve Meyhane Şiirleri " adlı eserinde Erdal Alover şunları söylemektedir: "Divan şiirin de çıkış noktası, mutluluk ahlakıdır ve temelindeyse kesin bir hazcılık yatar. Kaçışın ana nesnesi olan içki böylece hazcı yaşam biçiminin de biricik nesnesi olur. Meyhane uzaktan sıkıcı görünen, ama içinde nice inceliğin yattığı bir tapınak gibidir. Divan şiirinde sevgili, içkinin egemen olduğu dingin ayinin başından sonuna kadar sessiz kalan oyuncusudur. Kadehler sevgilinin varlığı ya da yokluğu etrafında

dönüp durur". Nedim, Fuzuli dahil tüm Divan şairleri içki ve meyhanenin büyüsel çekim gücünün etkisi altındadırlar.

Fuzuli

Gül vakti, gül renkli şarap kadehini yitirme

Nedim

*Meyhane mukassı görünür taşradan amma
Bir başka ferah başka letafet var içinde*

Tarihin ünlü alkol-severlerinden Neyzen Tevfik “*umumi harbe kadar 1868 okka rakı içtim, 3-4 ton esrar içtim. Bir o kadar da afyon yuttum.*” diye söyler. Türk edebiyatında alkol, alkole övgü ve yergiye sık sık rastlarız. Bunlardan birkaç örnek aşağıda yer almaktadır...

Yahya Kemal

*Zahid de olsa akıl-ı kamil olsa da bir
Bir gün o kainata giren mutlaka içer*

Cahit Sıtkı Tarancı

*Haydi Abbas, vakit tamam;
Akşam diyordun, işte oldu akşam
Kur bakalım çilingir soframızı,
Dinsin artık bu kalb ağrısı*

Can Yücel

*Şişede durduğu gibi durmaz ki kafir
Tutar insanları insana sevdiren,
Bazen de tutamağı tutar
Tutar insanı insanlardan bezdirir...*

Orhan Veli

*Eskiler alıyorum
Alıp yıldız yapıyorum
Musiki ruhun gıdasıdır
Musikiye bayılıyorum*

*Şiir yazıyorum
Şiir yazıp eskiler alıyorum
Eskiler verip musikiler alıyorum
Birde rakı şişesinde rakı olsam*

Oktay Rifat

*Burası dalyan kahvesi
Ortalık süt mavisini
Apostol bu ne biçim meyhanesi
Tabağımnda bir bulut
Kadehimde gökyüzü*

Fıkralar

Fıkraların başını "Bektaşî" Baba'nın fıkraları çeker. *Bektaşî'yi rakı içiyor diye yakalayıp, Kadıya götürür bir mahalle halkı: "Öğüt, zılgıt vızgeldi buna; Sonunda and içirdik, o da boşuna" derler. "Öyle mi?" diye sorar kadı. "Hem günah, hem ayıp". Bektaşî de der ki, "A efendim, rakı olursa rakı, and olursa, and içerim..."*

Aşağıda da çeşitli fıkralar vardır;

1. Komutan içkiyi yasakladı ve duvara "Alkol öldürür" diye yazdırdı. Ertesi sabah, bu yazının altına bir cümle eklenmişti "Asker ölümden korkmaz".

2. Karısı : "Ya ben, ya rakı" demiş.
Adam hamal çağırıp rakıları yatağa taşıtmış!....

3. Meyhaneci geç vakit meyhaneyi kapayıp evine gitti. Bitkin bir halde yatağına gireceği sırada telefon çaldı. Telefondaki sarhoş sesi:
- Meyhaneci, dedi. Kaçta açacaksın meyhaneyi?
- Yahu daha yeni kapadım. İstedığım zaman açarım. Hem açsam da seni içeri almam.

Telefondaki sarhoş:
- Ben içeri girmek değil, dışarı çıkmak istiyorum.

4. IV. Murat koyduğu yasaklara uyulup uyulmadığını bizzat kendisi kontrol etmeye meraklı bir padişah olduğu için yine bir gün kıyafet değiştirerek bir sandala biner. Amacı sahil şeridinde içki içilip içilmediğini kontrol etmektir. IV. Murat'ı tanımayan sandalcı arada bir cebinden bir şişe çıkartıp yudumlamaya başlayınca padişah sorar:

- "Nedir o içtiğin? "
Sandalcı Bekri Mustafa'nın ta kendisidir; kendini kolay ele vermez.
- "Kuvvet şurubu" der. "Ben bundan iki yudum çekince kendimi aslan gibi hissediyorum. Kürek çekmek vız geliyor".

Padişah tadına bakmak isteyince, Bekri Mustafa, nasılsa denizin ortasındayız, bizi kim yakalayacak, diye düşünüp şişeyi uzatır. Padişah iki yudum alır almaz kükrer:

- "Bre zındık! Bu şarap. Şarap içmeyi yasakladığımı bilmiyor musun?
Bekri Mustafa şaşırır:
- "Sen kimsin ki içkiyi yasaklıyorsun ?" der.

- "Ben IV. Murat'ım!.." yanıtını alınca Bekri Mustafa küreği kaptığı gibi ayağa fırlar

- "Şimdi atarım seni denize, daha iki yudum aldın, kendini IV. Murat sanmaya başladın. İki yudum daha alsan, dünyayı ben yarattım diyeceksin".

5. Atatürk aşağıdaki hikâyeyi çok beğenirmiş...

Yeşilay Derneği'nin toplantısında konferans veren kişi sorar: "Sevgili dinleyicilerim, bir eşeğin önüne bir kova su, bir kova rakı koysanız hangisini içer? "Hemen biri cevap verir? "Tabii suyu" "Neden"? Bir ehli keyif de oradaymış, ikinci cevabı da o verir: "Eşekliğinden." Bu hikâyeyi Atatürk sık sık tekrar edermiş. Fatih Rıfki Atay'la bir akşam çiftlikte otururken uzakta duran bir işçi çocuğun onlara baktığını fark eder ve "Gel buraya çocuğum" der. Çocuk sofraya yanaşınca Atatürk sorar: "Bir eşeğin önüne bir kova su, bir kova da rakı koyarsan hangisini içer?" Çocuk önlerindeki kadehlere bakarak "Rakı efendim" demesin mi? Atatürk gülererek "Aman, neden olduğunu sormayalım" der.

Görüldüğü gibi fıkraların önemli bir kısmı yasaklar üstüne kuruludur.

Son söz...

İçki içmenin bir keyif verdiği açık. İnsan da keyfe düşkün bir yaratık. İnsanı insan yapan da bu keyif. Haz, değişimin başlıca motorlarından biri. Yemeklerin ve yemek yeme üslûbu ideolojilerden etkileniyor. Murat Belge'nin belirttiği gibi bize neyin "lezzetli", neyin lezzetsiz geldiğinin ardında tarihi ve toplumsal etkenlerin rolü vardır. Murat Belge şöyle anlatıyor...

"Yaklaşık 25 derecelik bir yemek içkisine sahip olmak, bence başka alanlarda fazlaca şanslı olduğunu söyleyemeyeceğimiz Türk toplumunun en büyük talihsizliklerinden biridir. Ayrıca bütün o talihsizlikler, ancak 45 derecede çekilir hale geliyor."

Yılmaz Özdil Sabah gazetesinde "içki yasaklanabilir ama rakı asla!" başlıklı yazısında şöyle yazıyor.

"...aslında "içki" değildir rakı. Yurt sevgisidir örneğin. İki tek attın mı "n'olacak bu memleketin hali?" diye endişelenmezsin aksi olsa... Herkesin gençlik hatası olabilir. Bira içersin. Sonradan para kazanıp tenise başlayınca, şarap içmeyi matah zannedersin. Amerika'da TIR şoförlerinin içtiği viskinin dublesine Etiler'de TIR parası ödersin, ayrı... Ama kürkçü dükkânıdır. Döner dolaşır, gelirsin... Orhan Gencebay'dır. Entel barlarda, sosyete kulüplerinde dinlemeye utanırsın... Ama hepimiz biliriz ki, ezbere bilirsin... İstedikçe kadar ağız burun kıvrır, altın plağı hep o alır... Çocuktur, ağlarsın. Hele beyaz "p"eynir ile "k"avun olursa sağında solunda. Örgüttür. PRK... Ama bölücü değil, birleştirici... Türk'ü de içer, Kürt'ü de, Laz'ı da... Sor bak, Ermeni'si de, Rum'u da, Yahudi'si de... AB'cidir. Çünkü Rum öyle bir meze yapar ki, helali hoş olsun, Kıbrıs'ı veresin gelir..."

Yan yana yaşayan iki toplumdan birine yasak, diğerine yasak olmayan alkol, kendine konan yasakları hep delmiştir. Gayrimüslimlerle Müslümanları alkol birbirine yakınlaştırmıştır. Tatlar ve hazlar, tarihle kültürle ve toplumsal değerlerle karışır ve

yoğrulur. Yasakları dinlemez, duvarları aşar. Kültürün bir parçası haline geliverir. Alkol çoğunluğu Müslüman olan bir toplumda da kendi kültürünü oluşturmuştur. Bir deyişe göre “meyhaneciliği öğrenmek istiyorsan eğer, Ermenilerin yanında çalış, sonra da diplomayı bir Rum’dan al. Ama diplomanın imzasını Türkler atar, mührünü de onlar basar” denir.

Yasaklara değer verildiği kadar, Azı karar çoğu zarar yasası gibi gelenekler önemsense, belki de alkol kendine bağımlılar yaratamayacaktı...

İlber Ortaylı’nın belirttiği gibi...

“...Türkiye, henüz dünyanın az içki tüketen ülkelerden, Türk toplumunun alkolden bir toplumun olmaması için, meyhane kültürünün yaşaması lazımdır. Tıkınarak değil, çöplenererek yenen mezelerle, yavaş yavaş içmek, bol sohbetle devrilen kadeh sayısını azaltmak, yani içki adabını koruyabilmek, galiba alkolizme karşı en iyi direntiriş ve en etkin yol budur”.

3.

TÜRKİYE'DE VE DÜNYADA AFYONUN ÖYKÜSÜ

MÖ. 4000 yıllarında aşağı Mezopotamya'da Sümerlilerin, daha sonra da Asurluların haşhaş bitkisini bildikleri ve ilaç olarak kullandıklarına dair bilgiler vardır. MÖ. 2000-1500 yıllarından kalan Mısır papiruslarında da afyonun tedavide kullanıldığına ilişkin veriler bulunmuştur. Afyon, Anadolu'da geleneksel olarak MÖ 3000 yılından beri yetiştirilmektedir. MÖ 4000 yıllarında aşağı Mezopotamya'da yaşayan Sümerler "gil" adını verdikleri haşhaş ve keneviri yetiştirip tedavi amacı ile kullanmaktaydı. Bugün Anadolu'da afyona bu sözcükten türediği sanılan "geli" adı verilmektedir.

Sümer, Asur ve Mısırlılardan sonra haşhaş bitkisi Yunanistan ve Roma'ya yayılmıştır. Yunan ve Roma hekimliğinde afyonun yeri büyüktür. Hipokrat, afyona atfedilen büyüsel güçleri bir yana bırakıp bu maddenin söktürücü, uyku verici, uyuşturucu ve kanamayı durdurucu etkileri olduğunu belirtti. Yunanlı hekim Dioskoridis, afyonun ağrılarda ve öksürükte iyi geldiğini belirtmiştir. Ünlü eczacı ve hekim Galen'de kitaplarında bu maddeye geniş yer ayırmaktadır. Eski Roma ve Yunanda afyon, birçok hastalığın tedavisinde ve sorunların giderilmesinde kullanıldı. Örneğin, çok ağlayan çocukların susturulmasında.

İslam dünyasında afyon ile ilgili bilgilere 8-9. yüzyıllarda rastlanmaktadır. Taberi afyonun yararlarından, Cabir bin Hayyan ise zararlarından bahsetmektedir. İbn-i Sina kitaplarında afyona geniş yer vermiştir. Afyonlu ilaçları anlatan, afyon zehirlenmelerine karşı yöntemler öneren İbn-i Sina, afyon kullanan kişilerdeki belirtileri de saptamıştır.

Romalılar ve Yunanlılar yönettikleri bütün topraklara afyonu yaydı. Ancak ticari bir araç olarak kullanmadı. Ama Araplar afyonu ya da af-yum'un ticaretini yaptılar. 9. yüzyılda Arap tüccarları afyonun tüm dünyaya yaygınlaşmasını sağladılar.

Çin'de ise ancak 10. yüzyılda bu maddelerin kullanıldığı bilinmektedir. Çine afyonu getirenlerin Araplar olduğu söylenir. Ortadoğu ülkeleri ile kıyaslandığında, Çin'in afyon konusunda ortaya çıkışı geç olmuştur. Buna rağmen ilk olarak Çin bu maddelerin kullanımını yasaklayıcı kanunlar çıkaran ülke olmuştur. 1729 yılında afyonun satışı ve içilmesi yasaklanmıştır. Her ne kadar bu yıllarda Çin'de afyon kullanımı ve ekimi çok yaygın değildi. Ekiminin ve kullanımının yaygınlaşması 1850 yılından sonradır. Çin'in ilk afyon savaşı bu tarihten sonradır. Ancak bu girişim başarısızlıkla sonuçlandı. 1906 yılında Çin'de 15 milyon kişinin afyon kullandığı bilinmekteydi. Çin'de afyon kullananlara ölüm cezası getirilmişti. 1930'lu yıllarda yüzlerce bağımlının öldürüldüğü bildirilmiştir. Komünist düzene geçtikten sonra Çin'deki afyon kullanımı ile ilgili bilgi akışı durmuştur.

Bu bölüm Kültegin Ögel tarafından yazılmıştır

Afyonun iyi bir ağrı kesici olduğu 10. yüzyılda keşfedildi. Kendini Paracelcus adıyla tanıtan Philippus Aureolus Theophrastus Bombastus von Hohenheim (1490?-1541) afyona “ölümsüzlük taşı” adını takmıştı. “Laundanin” dediği gizli ilacın içeriği tesadüfen öğrenildi. Reçetenin yüzde 25’i afyondan oluşuyordu ve diğer bileşenlerde banotu, dövülmüş inci ve mercan, Arapların kullandığı katran benzeri bir ilaç, ineklerin bağırsağından çıkartılan, bir taş, kehribar, misk, bazı yağlar, ‘bir erkek geyiğin kalbinden alınan kemik ve son olarak da ‘tek boynuz’ idi. Bu ilaçla Paracelsus’un binlerce kişiyi tedavi ettiği ileri sürülür.

Afyonun tıpta kullanımı yaygınlaştıkça bağımlılık yaptığının da farkına varılmaya başlandı. Purchas’ın 1613 yılında yayınladığı bir kitapta afyonun bağımlılık yaptığını anlattı. Dr. John Jones, 1700’de yayınladığı Mysteries of Opium Revealed (Afyonun Sırları Çözülüyor) isimli kitapta afyonun sunduğu zevklerin yanı sıra bağımlılık tehlikesinden de söz ediyordu. De Quincey, George Crabbe, Samuel Taylor Coleridge, Wilkie Collins, Bramwell Bronte gibi yazar ve sanatçılar o dönemlerde afyonun bağımlısıydı. Byron, Berlioz, Rimbaud, Rollinat’ın da afyona bağımlı olduklarını ya da en azından ara sıra bu maddeyi kullandıklarını düşündüren bilgiler vardır.

Anadolu Türklerinden Karamanoğulları hükümdarı Ali Beyin oğlu II. Mehmet’in afyon içeren bir macuna alışık olduğu bilinmektedir. Osmanlı padişahlarından II. Murat’ın da afyon kullandığı ancak kullananlara çok kızdığı belirtilmiştir. IV. Murat’ında afyon, alkol gibi maddelere karşı ciddi bir savaş vermekle birlikte, kendisinin de bu maddeleri kullandığına dair söylentiler vardır.

Fransız doğa bilgini Pierre Belon, 1546’da Anadolu ve Mısır’a gitmiş, dönüşünde Türkler’in afyonu ne kadar çok kullandığından söz etmişti. Şöyle yazıyordu: “Cebindeki son kuruşla afyon satın almayacak tek bir Türk yok. Savaşta da barışta da yanlarında taşıyorlar bu maddeyi. Daha cesaretli olacakları, savaşın tehlikelerinden daha az korkacakları inancıyla afyon yiyorlar. Savaş zamanları öyle büyük miktarlarda satın alıyorlar ki kimse afyon bulamaz oluyor”. Bu gibi gerçeğe dayalı olmayan metinlerle Türklerde afyon kullanımı batılılar tarafından abartılmıştı.

Ülkemizde haşhaş ekimi, afyon üretimi ve madde kullananlar ile bunları sağlayanlara ilişkin ilk yasal düzenleme Fatih Sultan Mehmet döneminde çıkmıştır. Osmanlı döneminde 1873 yılında yayınlanan sözlükte afyon sözcüğüne rastlanılmaktadır. Daha sonra zaman içinde giderek diğer sözlüklerde de yer almaya başlamıştır.

Reşat Saka’nın yazdığı uyuşturucu maddeler adlı eserde afyon ile ilgili olarak aşağıdaki bilgiler verilmektedir.

“... Milli kütüphanelerimizden edindiğim bilgiye göre afyon ve esrarın islamlar arasında kullanma adetinin yayılması epeyce sonradır ve şarktan girmiştir. Kanunul-edeb adlı kitapta Mısırlı müellif Markrızı’ye atfen bildirildiğine göre afyonun araplar arasında kullanılması 550 hicri yıllarına tesadüf etmektedir. İsabe adlı kitapta Bizarten adındaki bir Hintli, Kisra zamanında İran’da kullanılmasını icat eylediği afyonu sonraları Yemen havalisine gelerek oralarda bu yüzden şöhret bulduğu yazılmaktadır. Bununla beraber islamiyette afyon ve esrar kullananlara karşı haddi şer’i denilen bir ceza tatbik ediliyordu. Bunun misalleri mevcuttur.

... İslamiyette afyon ve esrarın kullanılması mekruh sayılırdı. Kullanılanlar da ekseriya bunların kötülüklerini bilirlerdi. Hakikat halde islamlar esrar ve afyon içme adetini İran'da bulmuşlardı.

...Anadolu Selçukluları zamanında Karaman hükümdarı Mehmed Beyin Antalya'da muharebe ederken 827 Hicri yılında vefat eylemesi üzerine halkın fazla teessürünü mucip olmuştur. Halk tarafından çok methedilen bu hükümdar (macunu müferriha) kullandığından dolayı ayıplı sayılıyordu. Bu macunun içine bal, baharat, afyon veya esrar vardı.

...Yavuz Sultan Selim, Çaldıran Muharebesine başlamadan evvel Şah İsmail, Yavuz Selim'e içinde afyon bulunan bir altın kutu gönderdiği malumdur. Bu afyon kutusu ile birlikte sunulan mektupta Şah İsmail, Selim'in önce kendisine yazdığı mektuba cevap verir. Bu cevapta Şah İsmail, Selim'den aldığı mektubun hakaret ile dolu olduğunu ve her halde afyon ile sarhoş katipler tarafından yazıldığını ima eder. Bununla beraber tarihçi Hammer, Yavuz Sultan Selim'in ölmeden önce çibanların verdiği ağrıları hafifletmek için afyon kullandığını ve doktorların tavsiyelerine ehemmiyet vermeyerek kullanmaya devam ettiği yazar. ... Osmanlı devrinde devlet başkanlarıyla ileri gelenlerin benk (esrar) ve afyon kullandıkları ve ekseriya afyon yutma adetine musap olduklarını görüyoruz. İkinci Selim'in şaraba ve afyona düşkünlüğü ve sarhoşluğu malümdür. Bunun oğlu III. Murad afyon kullanırdı. Fakat daha sonra afyondan vazgeçerek şaraba başladı. Fatih zamanından beri İstanbul'da Rum ve Yahudi meyhaneleri işliyordu.

...Derbent valisi Özdemir Osman Paşa'nın gösterdiği başarılar dolayısıyla Üçüncü Murad'ın huzuruna kabul edildi. Padişah muhtelif bahanelerle paşayı dört saat huzurunda alıkoydu. Özdemir Osman Paşa'nın ciddiyet ve ağırlığını aynan muhafaza ettiğini gören padişah kendisini sadrazam tayin etti ve padişah bu zatın afyon müptelası olduğundan şüphe ettiği için uzun müddet yanında alıkoyduğu anlaşıldı ve neticede afyon kullansa idi dört saat zarfından itidalini muhafaza edemeyeceği kanaatinde bulundu. Bununla beraber Özdemir Osman Paşa şaraba meraklı bir adamdı. Bu tarihi vakada şayanı dikkat olan cihet III. Murad'ın epeyce bir müddet afyon kullandığı için bunun kötü sonuçlarını anlamış ve terketmişti ve şu suretle afyon kullananların durumlarını anlayacak bilgiye sahip idi. Bugün dahi tababet fenni afyon gibi uyuşturucu madde alışkanlarının tesbiti için Murad'ın yaptığı gibi bu gibileri göz altında bulundurmaktadır.

... Dördüncü Murad için afyon kullandığı yolunda söz söyleyenler de vardır. Murad'ın Bağdat seferi esnasında 1048 tarihinde Nizip kazasına vardığı zaman sevdiği hekimbaşı Emir Çelebi'ye yaptığı muameleyi kısaca arz ediyorum. Padişaha Emir Çelebi'nin afyon kullandığı ihbar edildi. Bir müddet inanmadı. Bir gün satranç oyununa davet edilmişti. Geç gelmesini afyon kullandığına alamet sayan ve ihbarının doğru olduğunu beyan eden şahıs, Emir Çelebi'nin afyonları kuşağı arasında sakladığını ısrarla söyledi. Biraz sonra huzuruna gelen Emir Çelebi'nin üzerindeki afyonları çıkarması padişah tarafından ihtar edildi. Bunlar nedir diye sorulunca etkileri azaltılmış afyon olduklarını ve meslek icabı taşıdığını söylemişse de padişah bunların hepsinin yutulmasını emretti. Emir Çelebi'nin dilediği af kabul edilmedi. Üzerinde bulunan afyonların hepsini yuttu, birkaç saat sonra zehirlenerek öldü.

... Memleketimizde çok eskiden beri afyon yetiştirilmektedir. Osmanlılar devrinde afyon ticareti oldukça ehemmiyetli idi. Fakat buna rağmen afyon içme adeti esrar kadar genişlemiş değildir. Uyuşturucu maddelerin meşrutiyetten sonra yasak edilmesi için teşebbüsler yapıldığından beri esrar bulamayanların afyon yutma adetine baş vurdukları görülmüştür.

... Büyük Türk alimi İbni Sina'nın afyonu ilaç olarak kullandığı ve fakat kendisi de bu ilacı fazla kullandığından dolayı zehirlenerek öldüğünü bu bahis üzerinde yazı yazan bazı Avrupalılar tarafından iddia edilmektedir. İbni Sina belki bir suikaste uğramıştır.

Evliya Çelebi yazdığı meşhur seyahatnamesinin birinci cildinin 602. sahifesinde şu malumatı vermektedir: "Esnafı afyonciyan ilk pirleri Fisagoresi tevhididir. Hazret asrındaki pirleri Amir İbni Umeyyei Zimari'dir. Hakkai afyon tenavül eden zamirişinas, nüktedan, zarif olur. Bunlar dükkanlarile vacibüsseyir bir halde mürur ederler ki, kimi maslubu minindillah, kimi dilini dışarı çıkarmış, kimi kaşınmakta—çünkü kaşıntı verir-kimisi hayuhuy ider, kimi afyonun şiddetinden habu gaffete dalarak ubur eder. Benk yiyerek, gülerek, şaka ederek geçerler. Evliya Çelebi IV. Murad'ın Bağdat seferini hazırladığı sıralarda İstanbul'da yaptırdığı resmi geçidi tasvir ederken afyon ve esrar hakkında bu bilgiyi vermektedir."

Osmanlı imparatorluğu bir dönem ticarete afyonu çok kullanmaya başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere'nin pamuk ürünleri için geniş pazardı; buna karşılık mısır, ipek, kuşüzümü, yün, sünger ve afyon satılıyordu. 1827 ile 1869 arasında ithal edilen bütün afyonun %80 ile %90'ı Türk ürünüydü. İran afyon pazarının gelişmesinden sonra bile bu ticaret hiçbir zaman %70'in altına düşmedi. İran afyonu, doğrudan anayurdundan, bazen de Türk malı gibi görünecek şekilde ambalajlanıp İstanbul üzerinden ihraç ediliyordu.

1800'li yıllarda afyonun tıptaki yeri artık çok sağlamdı. Koleradan tutun, birçok hastalığa kadar afyon kullanılıyordu. En yaygın ticari şekli dover tozu ya da Chlorodyne idi. Thomas Dover da 'Dover Tozu' denilen bir afyon ürünü keşfetmişti. İlk kez 1788 tarihli London Pharmacopoeia'da adı geçen bu karışım, ikinci Dünya Savaşı'na kadar kullanıldı. Dover Tozu, mucidi tarafından 'diaforetik' (terlemeyi sağlayan madde) olarak nitelemişti. Dover tozu, 1'er ons afyon, meyankökü ve ipeka ile 4'er ons güherçile ve potasyum sülfat içeriyordu. Dover, dozaj hakkında şunları yazıyordu: "Gece yatarken bir bardak beyaz şaraplı posset içine 40 ile 60 veya 70 gren katılır. Hasta en çok iki-üç saat içinde ağrıdan kurtulacak, ama ayağı üzerinde duramayacak gibi, sanki ertesi gün kalkıp yürüyemeyecekmiş gibi hissedecektir."

Dr. Collis Browne'ın Chlorodyne'i sık rastlanan çok çeşitli hastalıklara karşı kullanılmak üzere piyasaya sürülmüştü. Özgün formülünde her sıvı ounce'a karşılık (morphia hidroklatı şeklinde) 2 katı morfin tanesi artı kloroform ve haşış tentürü vardı; Klorodin'in bağımlılık yarattığını söylemeye gerek yok; üstelik birçok intihar, cinayet ve aşırı dozdan istenmeyen ölüm vakasından sorumlu olduğu bilinmeyen bir şey değildi.

Bebekleri yatıştırmak için piyasada —evde yapılan haşhaş çayı da dahil— çok sayıda sıvı ilaç satılmaktaydı, ama içlerinde en ünlüsü Godfrey Şurubu'ydu. Bağırsak ağrısını dindirerek bebekleri sakinleştiren bu ilaç, kötü tadını maskeleyen üzere içine kıvamli şeker şerbeti katılmış olan afyon tentüründen oluşmaktaydı. Dizanteri ve

koleradan birçok insanı bu afyon içeren ilaçlar kurtardı. 19. yüzyılda afyon kullanımı bugün aspirin ya da parasetamol'ün kullanımı kadar yaygındı, 1808'de bir eczacı yılda 300 litre afyon sattığını bildiriyordu. 1831 ve 1859 yılları arasında afyon kullanımının %2.5 arttığı gösterilmiştir. 1870'de afyon bulmak tütün bulmaktan kolaydı. Afyon alkole alternatif olarak sarhoş olma aracı olarak da kullanılıyordu. Fahişelerin yaygın olarak afyon kullandıkları da bilinmektedir.

21 yaşındaki Sertürner isimli bir eczacı asistanı bulduğu alkaloid ile hayvan deneyleri yaptı. Alkaloid çıkarıldığında afyonun hiçbir etkisi kalmıyordu, ama bu maddenin kendisi, işlenmiş afyondan on kat daha etkiliydi. Sertürner, afyonun sırrına erdiğinin farkındaydı ve bunu principium somniferum (uyku verici ilke) olarak adlandırıyordu. Buluşuna da, Yunan rüya tanrısı Morpheus'tan ötürü morphium dedi. Sonrada morphia, morphinum gibi çeşitli adlarla anılan bu maddeyi günümüzde 'morfin' olarak biliyoruz. Morfin, keşfedilişinden sonraki on yıl boyunca uyuşturucu bağımlılarının ilgisini çekmemişti ama, güçlü bir madde olduğu için birçok intiharda araç işlevi gördü. Balzac'ın Comedie du Diable (şeytanın komedyası) adlı yapıtında barut ve insan yapımı diğer yıkım araçlarıyla birlikte anılıyor, bizzat şeytanın ağzından, Cehennem'deki ani nüfus artışının nedeni olduğu ifade ediliyordu.

1806'da bulunan Morfin, afyondan 10 kat etkiliydi. Afyon bağımlılarının bu ilaçla tedavi edilmesi yoluna gidildi. Morfinin asıl yayılmasını sağlayan deri altına ve daha sonra damar içine enjeksiyonu mümkün kılan Pravaz şırıngasının geliştirilmesi oldu. İlk zamanlar morfin kullanımı zararsız olarak görülüyor, bu düşünceyle doktorlar afyon bağımlılarına bol bol morfin enjeksiyonu yapıyordu. Böylece morfin bağımlılığı türedi. Morfinizmin tek farkı, bir ilaç olarak görüldüğü için, afyon bağımlılığı gibi kişi toplum içinde bir damga yemiyordu. Ancak o dönemlerde bağımlılık tam olarak tanımlanmadığı için, afyon veya morfin alışkanlığı uzun süre tıbbi tedavinin bir pürüzü olarak değerlendirildi.

1830'lardan itibaren afyonun zararları tartışılmaya başlandı. 1860 yılında zehirlenmelerden kaynaklanan ölümlerin üçte birinin afyondan kaynaklandığı bildiriliyordu. 1868'de ilk yasaklar konmaya başladı. Afyonun tahtı sallanıyordu. 1876'da bu maddelerin yasaklanması için dernekler kurulmaya başlandı.

1874 yılında Londra Paddington St. Mary Hastanesi'nde çalışan C.R Alder Wright daha saf bir madde bulmak için morfini asit anhidritle kaynatı ve buluşuna "tetra etil morfin" adını verdi. Almanya'da Bayer laboratuvarlarında çalışan kimyager H. Dresser, Felix Hoffmann ile birlikte morfin ve asit anhidrit sentezinin ticari olarak kullanılabilir seri üretime uygun etkili bir yöntemini geliştirdi. Bu yeni madde morfenden çok daha güçlüydü. İşte bu maddeye heroin adını verdi. "Heroin!" Heroin bir marka olarak 1898 Haziran'ın da Bayer tarafından pek çok ülkede aynı anda tescil edildi. Üzerinde aslan ve dünya resimleri bulunan küçük kırmızı paketler aynı yılın kasım ayında piyasaya sürüldü. O dönem Heroin isimli ilaç, Bayer firmasının karının yüzde 5'ini oluşturuyordu. Konunun ilginç yanı, iki hafta önce Dresser ve Hoffman ikilisi aspirini de keşfetmişti. Her ikisinin reklamı birlikte yapılıyordu. Dünyaya aynı anda gelen iki ilaçtan biri iyilik, diğeri felaket verdi.

Eroine dönüştürülmeye her an hazır olan baz morfin, ham afyonun başlangıçtaki ağırlığının yüzde 10'u kadar gelmekteydi. Yani 10 kilogram ham afyondan 1 kilogram baz morfin elde ediliyordu. İşlemler sırasında içine katılan ek maddeleri de sayarsak

bundan da 1 kilogramdan biraz daha fazla eroin çıkıyordu. Eroin morfinden beş ile sekiz kat daha güçlüydü.

Eroin hızla tüm dünyaya ve Amerika'ya yayıldı. Özellikle New York, eroinin başkenti haline gelmişti ve eroin bağımlıların yüzde 90'ı bu şehirde yaşıyordu. New York'lu eroinmanlar, bu yakıcı ihtiyaç karşısında eroinin parasını bulabilmek için hemen her yolu deniyorlardı. Çöplerdeki hurdaları toplayarak para kazanıldığını keşfettiklerinde, çöp toplayıcılarının adını aldılar. Böylece "Junkie" deyimini uyuşturucu literatürüne girdi.

Morfin ilk bulunduğu anda, afyon bağımlılığının tedavisi olarak ortaya sürülmüştü. Sonra eroin bulundu ve morfinizmi tedavi edeceği söylendi. *Phantastica* adlı kitabında Profesör Louis Lewin, kendini bu dertten kurtaracak kişi için ödül koyan Çinli bir afyonkeşi anlatır. Bunu başaran birisi olur ve bu başarının ardından derhal Hong Kong'a gidip aynı durumdakilerin tedavisi için bir klinik açar. Büyük paralar kazanan bu klinikte uygulanan tedavi yöntemi ise morfin enjeksiyonuydu. İlk kez 1913 yılında Dr. Pettay "heroin" in tehlikelerine dikkat çekti. Pettay, bağımlılığın bir zaaf, sapma, kötü ruh ile ilişkili olmadığını, bunu bir hastalık olduğunu belirtti.

Asıl önemli düzenleme ise Kongre üyesi Franchis Burton Harrison'un adıyla anılan, 1914 yılında yürürlüğe giren Harrison Yasası ile oldu. Ancak Harrison yasası sadece afyon ve morfin kullanımını kısıtladı, ilaç olan eroin yasasın dışında kaldı. ABD' de Amerikan Federal Yüksek Mahkemesi Yargıcı 1919 yılında Harrison Yasasını yeniden yorumladı ve bağımlılık bir hastalık olarak değil, bir suç olarak kabul edildi. Bu yorum büyük bir karışıklığa yol açtı. Çünkü doktorlar, afyon bağımlılığının tedavisinde morfin ve "heroin" kullanıyorlardı. Ancak yasanın yeni yorumu ile bu reçeteler birer suç unsuru haline gelmişti. 757 hekim ağır cezalara çarptırıldı, 1347 hekim ise 5 yıl süre ile hekimlikten men edildi. Uyuşturucu bağımlılarını tedavi eden kliniklerde, bu hastalığın tedavisinde gene uyuşturucu maddeler kullanmaları nedeni ile kapatıldı. Ancak bu girişimin sonucu birçok bağımlı sokaklarda kaldı, madde bulamadıkları için suç işlemeye başladı. Toplum tarafından bağımlılar giderek gözü dönmüş kişiler olarak algılanmaya başlandı. 1929 yılında tekrar uyuşturucu kliniklerinin kurulmasına izin verildi. Amerikan Tıp Birliği "erooin kullanımının suç işleme, ahlak dejenerasyonu ile özgün bir ilişkisi olmadığını" bu yıllarda deklare etti (Erdinç, 2004).

Bir ilaç olarak eroini resmi kodeksine kabul eden ülke 1906 yılında Avusturya oldu. ABD, 1910 yılında eroini resmi kodeksine aldı, ancak 1920 yılında kodeksten çıkardı. Bayer firması artan itirazlar yüzünden 1923 yılında "Heroin" markasıyla yaptığı üretimi durdurdu. ABD 1924'te eroin yasası ile üretim ve ticaretini tamamen yasakladı. Almanya da 1924 yılında eroin son derece katı kurullarla reçeteye bağlandı.

Bağımlılığın Avrupa ve ABD'de yaygınlaşması sonucu, tedavisi için birçok bileşim yaratıldı. Bunlardan biri alkol ve striknin içeren 'Alkol ve Uyuşturucu Bağımlılıkları için Normyl Kürü' idi. 'Teetolia Kürü' alkol ile kinin, 'Morfin Alışkanlığının Tedavisi için St. George Bileşimi' ise morfin ile salisilik asit içermekteydi. Bütün bu kürler dolandırıcılıktan başka birşey değildi. Tedavi uzmanlarının ve dolandırıcıların şahı, Charles B. Towns idi. Towns formülü, bir ölçü dişbudak kabuğu suyu, bir ölçü banotu suyu ve iki ölçü de % 5'lik güzelavratotu tentüründen oluşuyordu. Ayrıca

bunların yanında, bağımlılığı yaratan maddeden belirli bir doz, hint yağı ve striknin veriliyordu. Towns'ın düşmanları ile rakipleri bu formüle 'üç D' adını takmışlardı; yani *diarrhoea* (ishal), *delirium* (hezeyan) ve *damnation* (lanetlenme).

Sonraki yıllarda, Amerika'da, öncekiler gibi şarlatanca olmayan tedavi şekilleri gelişti. Bunlardan biri de CDT diye anılan Karbon Dioksit Tedavisi'ydi. Bağımlı hastalar, azot oksit ile bilinçsiz duruma getirildikten sonra %30 karbondioksit ile % 70 oksijen içeren bir karışımı 20-40 kez solumaya zorlanıyorlardı.

Beş haftalık yoğun psikoterapiden sonra 300-500 mikrogram gibi çok yüksek dozlarda LSD uygulanıyordu. Deneklerin yaklaşık üçte birinin, hapisten çıktıktan sonraki altıncı ayda hala eroin kullanmamış olduğu görüldü, ama bunun psikoterapiye mi yoksa LSD tripinemi bağlı olduğunu anlamak güçtü (Erdinç, 2004).

Afyon konusunda ilk uluslar arası toplantı 1909 yılında Şanghay' da yapıldı. Konferansta Amerikalıların ağırlıklı olarak savunduğu tıbbi ihtiyaçlar dışında üretim, kullanım ve ticaretinin yasaklanması, sınırlandırılması tezi tartışıldı. Ancak bazı ülkelerin, özellikle afyon ticaretinde önemli kazançları bulunan İngiltere ve Hollanda'nın örtülü ticari çıkarlarından vazgeçmemeleri yüzünden bir gelişme sağlanamadı. Osmanlı İmparatorluğu Şanghay Konferansına davet edildiği halde katılmadı.

1911 de Lahey' de yapılan toplantıda İngiltere ve Fransa yine çıkarlarından vazgeçmedi. 1913 yılında yapılan ikinci Lahey konferansı yapıldı. Ancak bu sefer Osmanlı imparatorluğu sözleşmeyi uygulamadı. Osmanlı İmparatorluğu'nun sözleşmeyi uygulamamasının en önemli nedeni, diğer devletler gibi afyondan elde ettiği karlardı. 1914 de yeni bir konferans düzenledi. ABD'nin baskılarına rağmen, İngiltere'nin önerisiyle sözleşmenin Osmanlı İmparatorluğu ve Sırbistan dışında uygulanmasına karar verildi. Birinci Dünya Savaşı başlayınca tüm bu gelişmeler durdu.

Japonlar afyon ve türevlerini işlemek konusunda oldukça hevesli ve deneyimliydi. Japon şirketlerinin büyük bir bölümü Anadolu'dan olmak üzere önemli miktarda afyon satın alıyor ve işliyordu. Bu üretimin büyük bir bölümünü tıbbi ihtiyaçlar yerine, yasadışı piyasaya sürüyorlardı. İşgal ettikleri Çin topraklarında uyuşturucu kullanımını yaygınlaştırıyorlardı.

1900'lü yılların başında İstanbul'da belki fetihten beri görülmemiş bir kargaşa ve düzensizlik hakim olmuştu. Suç hızla yayılıyor, eşkiyalık ve çetecilik büyüyordu. Fuhuş çok yaygındı. Bu durumda işgal kuvvetlerinin Ermeni, Rum ve Yahudilere verdiği bir tür dokunulmazlık sağlayan "lese pase" belgelerinin payı vardı. Bu yoğun mücadele ve sefaletin yanında, bir o kadar renkli ve eğlence yaşamı dikkati çekiyordu. O günlerin savaş muhabiri Ernest Hemingway bu durumu "İstanbul bir çeşit ölüm dansına dalmış" diye yorumlamıştı. Şehirde genellikle içkinin eşlik ettiği bu eğlenceye önce kokain, sonra da eroin kolaylıkla dahil oldu (Erdinç, 2004).

Rus devrimi sonucu İstanbul'a Rus akını olmuştu. Osmanlı tebaası Rus kadınlara "Haraşo" adını takmıştı. Haraşolar, hem içkili mekânlarda hem de fuhuşta boy gösteriyordu. Aynı günlerde yazılan ve "Rus Ateşi" ve "Fırıncı Kızı" gibi başlıklar

taşıyan romanlarda kokain ve Rus kızları yüzünden perişan olan erkeklerin hikâyeleri anlatılıyordu. Rus kızları narkotiklerin yayılmasında da kritik bir rol oynadı.

1923 yılında aralarında beylerle paşaların hanımları ve dul eşleri bulunan otuz iki kadının İstanbul Valisi'ne verdikleri dilekçede Rus kadınları şikâyet edilmişti. Ruslar sayesinde sadece zenginler değil, daha alttakiler de kokaini kısa sürede öğrenmişti. Beyoğlu'nun bıçkın şoförleri Rus kızlarıyla birlikte kokain çekip Boğaz yolunda otomobille hız yapıyor, bu eğlenceye "Rus enfiyesi" adı veriliyordu (Erdoğan, 2004).

Kırım savaşında İngiliz askerlerinin yaygın olarak kullandığı ve bütün Avrupa'ya yaydığı morfin, Osmanlı ordusunda da öğrenilmiş, subaylar arasında yaygın biçimde kullanılır olmuştur.

Şerafettin Mağmumi tarafından 1911 yılında yayımlanan Kamus-u Tıbbi adli sözlükte morfinin etkilerinden ve uzun süre kullanıldığında ortaya çıkan "morfinomaniden" söz ediliyordu. Morfinmanların sayısı oldukça fazlaydı. Milli Mücadele döneminde Sağlık Bakanlığı yapan Dr. Rıza Nur'un karısının da bir morfinman olduğu belirtilir. Dr. Rıza Nur'un basit bir karın ağrısı için eşinin karnına enjekte ettiği morfin ile eşinde bir süre sonra bağımlılık geliştiği anlatılır.

O dönem Türk tiyatrosunun ilk kadın oyuncusu olan Afife Jale'de şiddetli baş ağrıları yüzünden morfin tedavisine başlanmış ve Afife Jale yaşamının son yıllarını Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nde, bağımlılık tedavisi altında geçirmişti.

19 Şubat 1925' de imzalanan Cenevre Afyon Sözleşmesi'ne Türkiye katılmayacağını açıkladı. Böylece sözleşmeyi imzalayan Türkiye, adeta bir "serbest bölge" oluşturmuştu. Dünyanın en kaliteli afyonu Türkiye'de yetişiyor ve pazarlarda satılıyordu.

Japonlar 1926 yılında Oriental Products Company adını taşıyan bir şirket kurdu ve Mecidiye kıışlasının bir bölümünde eroin üretimine üretime başladılar. İkinci eroin fabrikası yine İstanbul' da 1929 Mayıs'ında kurulan Eczayı Tıbbiye ve Kimyeviye (Etkim) oldu. Etkim, 60 yıldır afyon ticareti yapan Nissim Taranto'ya aitti. 12 Aralık 1929 tarihli hükümet kararnamesiyle kurulan üçüncü fabrika ise Kuzguncuk' daki, Türk Eczaya Tıbbiye ve Kimyeviye Şirketi (TETKAŞ) oldu. Fransızca isminin kısaltılmasıyla "Sico" olarak anılan bu şirketin yönetiminde Türk vatandaşı İsmail Hakkı, Kirkor Çürükçüyan, Kevork Çürükçüyan, Hasan Saka dışında Belçika vatandaşı olan Poul Michelaere ve Meksika vatandaşı Maurice Lapine ve Adrien Biliotti yer alıyordu (Erdoğan, 2004).

1925 yılında bir kararname ile Türkiye'de "Kokain ve sair narkotiklerin" üretimi yasaklandı. 1926 yılında yürürlüğe giren Türk Ceza Kanunu'nun 403 ile 439. maddeleri esrar, eroin gibi narkotik maddelerin üretimi, ticareti ve kullanımıyla ilgili hükümler getirdi. Bu dönemde uyuşturucu terimi yerine ceza kanununda "keyif verici maddelerden" söz ediliyordu. Ceza yasasındaki değişiklikten sonra afyon fabrikalarının üretimiyle ilgili ilk ayrıntılı yasal düzenleme 1928' de kabul edilen "Uyuşturucu Maddeler Hakkındaki Kanun" oldu. Ancak bu kanun da büyük miktarda üretimini kısıtlamıyor, sadece kağıt üzerinde kalmaya mahkum düzenlemeler

getiriyordu. 1929 yılı itibariyle Türkiye’ de eroin fabrikalarının ciro ve karı Gayri Safi Milli Hasılası’nın yüzde 1’ i büyüklüğünde bir rakamdı. 1930 yılında basılan ilk Türk kodeksinde 146 numaralı ilaç “Diasetil Morphine” başlığı altında “heroin”di. Kodekste eroinin en az 5, en çok 15 miligram kullanılması gereken, öksürüğü kesen ağrıları teskin eden, uyku veren bir ilaç olduğu anlatılıyordu.

ABD’ de 1920 yılında yürürlüğe giren içki yasağı 13 yıl boyunca suç organizasyonlarının olağanüstü bir sıçrama yapmasına yol açtı. İçki yasağı kalktıktan sonra bu örgütler, uyuşturucu ticaretine yöneldi. 1930’ lu yılların başında Amerikan sokaklarına hakim olmaya başlayan İtalyanlar yeni bir pazarlama yöntemi keşfettiler. Bu strateji bağımlı sayısını geometrik olarak artırıyordu. Bir bağımlının eroin tüketimini sürdürmek için 8-9 kişiyi daha bağımlı yaparak satıcı olması gerektiği mafya tarafından keşfedilmişti.

İstanbul’daki Japon eroin fabrikalarında yapılan üretimin sokaklardaki etkisini herkesten önce fark eden kişi, Bakırköy Akıl Hastanesinin başhekimisi Mazhar Osman Uzman oldu. Mazhar Osman bu durumu “Japon kıyafetlerinde bir şeytan önümüze çıktı” diyerek anlatıyordu. Çünkü eroin yüzünden tedavi için Mazhar Osman’ın kapısını çalanların neredeyse tamamı “Japon Fabrikası” olarak adlandırılan Taksim’deki Oriental Production’ da çalışan işçiler ve kalfalardan oluşuyordu (Erdoğan, 2004).

O dönemde eroine oroin, beyaz, curu, maden, preze, mal, mek gibi isimler veriliyordu. Bağımlıların katı bir tecrit ve eroinin aniden kesilmesine “Beton tedavisi” adı vermeleri o dönemlere dayanmaktadır. Eroin kesildikten sonra ilk günden itibaren luminal ve kafuru enjeksiyonu yapılıyor, hasta ılık banyoya sokuluyor, mide ve bağırsaklar için sodyum bikarbonat veriliyordu. Mazhar Osman Şişli’deki La Paix Hastanesi’nde morfinmanların tedavisini yapmaya başlamıştı. Bu tedavi morfin yerine “pantopon” enjeksiyonuyla hastanın 15 gün boyunca geceli gündüzlü uyutularak “demorfinize” edilmesine dayanan bir yöntemdi.

Amerika ve Avrupa’da Türkiye’ ye karşı oluşan kamuoyu, hükümeti ve Mustafa Kemal’i gerçekten zor duruma sokmuştu. 1931 yılında fabrikaların işleyişi yeniden düzenlendi ve fabrikaların üretim, ihracat ve satışlarına ciddi bir denetim ve kısıtlama getirildi.

1933’te Lahey ve Cenevre anlaşmaları Türkiye tarafından kabul edildi. Uyuşturucu Maddeler İhisiarı kanunu ile devlet tekeli oluşturuldu. Eroin fabrikaları kapatıldı, haşhaş ekimi de ciddi bir biçimde sınırlandırmaya başlandı. 1936 yılında haşhaş ekilen il sayısı 62 den 17’ye düştü. 1938 yılında Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) kuruldu ve afyon üretim, satış ve stokları bu kurum tarafından kontrol altına ve devlet tekeline alındı.

Fabrikalar kapatılmıştı ancak fabrikaların bağımlı hale gelen usta ve işçileri büyük bir sorun oluşturuyordu. Eroin yapmasını Fransız teknisyenlerden öğrenen bu ustalar, fabrikaların faaliyetini durdurmasının bedeli olarak işten çıkartılmıştı ancak yeraltı üretimine yönelmişlerdi (Erdoğan, 2004).

Kimyasal etkisi morfin ya da eroini andıran metadon hidroklorür adlı beyaz kristalin toz, İkinci Dünya Savaşı sırasında Alman araştırmacılar tarafından keşfedildi.

Bu bilginler, müttefik ablukası sırasında mevcudu çok azalan morfinin yerine geçecek sentetik bir opiat geliştirme amacıyla metadonu keşfettiler.

İkinci dünya savaşı sırasında Türkiye’de bağımlılık Amerika ve Avrupa’nın aksine giderek yayıldı. Bunun en önemli nedeni da savaş nedeniyle kaçakçılığın zorlaşmasıydı. Bağımlılığa karşı polisiye tedbirler dışında önlem alınmıyor, toplumsal bir sorun olarak görülüyordu. Otuzlu yıllar boyunca gazete haberlerine yansıyan bağımlılık ve “düşkünlük” hikayeleri, ile eroinden söz eden eserler yaygındı. İskender Fahrettin 1933 yılında yazdığı Salgın Hastalıklar ve Heroin Müptelaları isimli kitabında eroin ve kokainin İstanbul’ a gelişini ayrıntılarıyla anlatmış, araştırmada 18 yaşındaki Neriman’ın eroine kötü yola düşürülüşünü anlattığı bölüm sayesinde, “içkisine ilaç atılarak kötü yola düşürülen kız” kalıbı ortaya çıkmıştır.

Fahrettin Pakkan’ın 1941 yılında yayımlanan “Eroin Kurbanı” adlı kısa romanda ilgi çekmişti. Bu dönemde eroin Türk toplumu tarafından tanınmıştı ancak eroin kullanıcıları kötü niyetli bazı adamların eline düşen iradesiz insanların sorunu olarak algılanıyordu. Yıllar içinde buna “yozlaşmış Batı kültürü” “yozlaşmış gençlik” “tek merkezden yönetilen terörizm” gibi yeni kalıplar da eklendi (Erdoğan, 2004).

Bu yıllarda eroin ve morfin ressam, yazarlar, tiyatrocular arasında da yaygınlaştı. Dönemin dublajlarıyla tanınan ünlü sanatçısı da bunlardan biriydi. 1945-1951 yılları arasında bütün dünyada yakalanan 17 yasadışı laboratuardan 7’si Türkiye’de olduğu bildirilmektedir. 1953 yılında çıkan yasayla uyuşturucu imalatına ve ihracatına verilen cezalar önemli ölçüde ağırlaştırıldı, ilk kez idam cezası öngörüldü.

İran’da afyon yaygın olarak kullanılıyordu. Panzehir anlamına gelen “teryak” sözcüğü de afyonu anlatmak için kullanılıyordu. Bu terim Türkçe’ye “tiryakilik” olarak geçti. 1955 yılında İran’da haşhaş ekiminin bütünüyle yasaklanması sonucu Türkiye dünya ticaretinde daha da önemli bir yere sahip olmuştu (Erdoğan, 2004).

1954 yılında Bakırköy Akıl Hastanesinde Dr. İsmail Ersevin ve Dr. Sabri Özbaydar tarafından 121 bağımlı üzerinde yapılan araştırma eroin bağımlılarının daha çok Tophane, Fatih, Kasımpaşa, Beyoğlu ve Mercan semtlerinde oturduklarını gösteriyordu.

Türkiye’de 1960’lı yıllarda uluslararası anlaşmaların etkisiyle üretim kontrol altına alınmıştı. Dünyada sadece Hindistan, Sovyetler Birliği, Türkiye, Çin ve Yugoslavya yasal olarak afyon üretebiliyordu. 1969 yılında ekim yasağını kaldıran İran’da bu ülkelere katıldı. 1966 yılında ekim alanları Türkiye’de 42 ilden 21 ile düşürüldü. Bir yıl sonra 11 ilde, 1970 yılında ise sadece 7 ilde haşhaş ekilebiliyordu.

1971 yılında ABD başkanı Nixon eroine karşı savaş açtıklarını duyurdu. 1971 yılında Birleşmiş Milletler uyuşturucuyla mücadele fonunu kuruldu. Nixon’un ilk hedeflerinden birisi de Türkiye oldu. 1970’li yıllarda bütün dünya Türkiye’yi yasal olmayan afyon trafiğinden sorumlu tutmaya ve suçlamaya başladı. 12 Mart’ta askerlerin yaptığı darbenin ardından iktidara gelen Nihat Erim hükümeti daha parlamentoda programını okumadan afyon yüzünden Türkiye’ye yapılan Amerikan yardımının kesilmesi tehdidiyle karşı karşıya kaldı. Amerikalılar yeni hükümetle birlikte baskılarını önemli ölçüde arttırmıştı. Amerika’nın baskılarına daha fazla dayanamayan Nihat Erim hükümeti 30 Haziran 1971 tarihli kararname ile yasak

kararını duyurdu. Hükümet haşhaş ekimini 7 ile sınırladı ve bir sonraki yıl haşhaş ekimi tamamen yasakladı. Bu yasa, afyon üretimi tek geçim kaynağı olan 1,5 milyon insanı etkiledi ve topraklarında afyondan başka herhangi bir ekinin yapılamayacak olması bu insanları yoksulluğa sürükledi.

Nihat Erim hükümeti tarafından uygulamaya konan haşhaş ekimi yasağı, halktan büyük tepki almış, köylü büyük zarar uğramıştı. Türkiye'nin yasal üretimi tamamen durdurması afyonu hammadde olarak kullanan dünya ilaç sanayisinde de sıkıntı yarattı. 1938-1971 yılları arasında Türkiye dünya yasal afyon pazarının %50-55'ine sahipti. Dünyadaki 900 tonluk toplam üretim, 1300 tonluk ihtiyacı karşılamaya yetmedi. 1973 yılında kurulan CHP-MSP koalisyon hükümeti 1 Temmuz 1974'te yayınlanan yeni afyon kararnamesi ile 6 ilde ve yaklaşık 20 bin hektarlık bir alanda haşhaş ekimine yeniden izin verdi. Ancak bu defa denetim arttırılmıştı. Haşhaş kapsülünün çizilmesi yasaktı. Kapsüller çizilmemiş halde ihraç edilecekti. Haşhaşın dünyadaki alıcıları da bu ham kapsülleri almakta isteksiz davranınca Toprak Mahsulleri Ofisi'nin elinde tonlarca haşhaş çürümeye terk edildi. Bolvadin'de 1981 yılında alkaloid fabrikası kuruldu. Fabrikanın üretiminin %90-95'i ihraç edilmektedir (Erdoğan, 2004).

İstanbul'da eroin bağımlılığı 1979 yılından başlayarak belirgin biçimde arttı. Bu yeni kuşak bağımlılık dalgası belli başlı birkaç toplumsal katmandan beslendi. Bunlar arasında Avrupa'da yaşayan işçilerin çocukları, Avrupa ve ABD' de okuyan öğrenciler ve Türkiye'de yaşayıp Batı kültürüyle daha doğrudan ilişki kurabilen kolej öğrencileri sayılabilir. 1979 yılından itibaren yükselmeye başlayan Cumhuriyet'in ikinci eroin dalgası 1982 yılında aşırı doz vakasıyla kamuoyuna yansıdı. Banker Kastelli olarak tanınan Cevher Özden'in oğlu Hakan Bahadır'ın ölümü kamuoyunda büyük bir şaşkınlığa yol açtı. Aslında ondan önce de uyuşturucuya bağlı çok sayıda polisiye olay gerçekleşmiş, ölümle sonuçlanan aşırı doz vakaları ortaya çıkmıştı. O dönemde güzellik kraliçesi Melek Ayberk, milli yüzücü Sevda Ün, manken Halil Kadirbeyoğlu, aktör Faruk Peker'in isimleri uyuşturucuyla birlikte anıldı. Bu durum uyuşturucunun sadece zengin ailelerin çocukları tarafından kullanılacak, pahalı bir alışkanlık olduğu yolunda bir ön yargı geliştirdi. Resmi görüş ise Türkiye'nin sadece "transit ülke" olduğunu, ülkede bağımlıların bulunmadığını biçimindeydi. Bu yıllarda Gastrogut ticari adıyla tanınan ve bileşiminde opiyat bulunan mide ilacı modaydı. Kaynatılarak opiyat açığa çıkarılan ve enjektörle damardan kullanılan Gastrogut eczanelerde serbestçe satılıyordu (Erdoğan, 2004).

Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Farmakoloji Ana Bilim Dalı Başkanı Profesör Şükrü Kaymakçalan net bir biçimde eroin sorununun 1979 yılında başladığını ifade ediyordu. Kaymakçalan Bakırköy Akıl Hastanesi ve Ermeni Hastanesi'nin kayıtlarında 1979'dan itibaren giderek artan sayıda eroinmanın tedavi için başvurduğunu hatırlatıyordu. Bağımlılık tedavisi de yaygınlaştı. Eroin bağımlısı olan zengin ailelerin çocukları genellikle yurt dışında uzman kliniklerde gizlice tedavi oluyordu. Fransız La Paix Hastanesi, Surp Pırgiç Hastanesi ve Balıklı Rum Hastanesi gibi merkezlerde de varlıklı bağımlılara yönelik tedavi yapılıyordu. 1980'li yılların başında Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi içinde Alkol Madde Araştırma ve Tedavi Merkezi'ni kuruldu. O yıllarda belki alkol kullanımı bir sorun olarak görülüyordu. Ancak o dönemde diğer madde bağımlıları için bir klinik kurulması oldukça ileriye gören bir düşünce olarak değerlendirilebilir. AMATEM kliniğine kurulduğu ilk yılda önemli bir bölümü eroin bağımlısı olmak üzere 78 kişi tedavi için

başvurdu. 10 yıl içinde yılda 3000 alkol dışı başka madde kullanımı nedeniyle başvuran hastalara hizmet etmeye başlandı.

İstanbul'da yasaklanan eroin fabrikaları Bulgaristan'a taşınmıştı. 35 yıl süren Jivkov rejimi boyunca uyuşturucu, silah, elektronik mallar ve para aklama mekanizmaları devlet kontrolünde çalıştı. Lübnan, Suriye, Irak ve İran gibi ülkelerden gelen talep Türkiye üzerinden yapılan silah kaçakçılığını önemli ölçüde geliştirdi. Bu gelişmeler Güneydoğu sınırları üzerinden yüklü bir afyon ve morfin kaçakçılığını da ateşledi (Erdinç, 2004).

Bunun yanında, yıllar içinde güneydoğuda yaşanan terör olayının ileri boyutlara varması, bu savaşın masraflarının karşılanması gereksinimini ortaya çıkarıyordu. En hızlı ve klasik yol yine eroin üretimi ve satışıydı. Terör örgütü PKK'nın gelir sağlamak amacıyla özellikle o yıllar içinde yaşanan kargaşadan yararlanarak bu maddeyi yurt dışına sattığı birçok kaynak tarafından doğrulanmaktaydı. Ancak yıllar ilerledikçe, bu durumun değiştiği izlenimi de edinmeye başladık.

Eroin kaçakçılığının PKK'nın önemli gelir kaynaklarından birisi olduğunun anlaşılmasıyla birlikte, güvenlik güçlerinin bu yöndeki baskısı giderek artmaya başladı. Bir dönemin üretim merkezi Lice bu baskılara dayanamadı ve boşaldı. Bir dönem Lice'de 24 eroin imalathanesi varken, 1990 yıllarda bunların sayısının bire düştüğü doğrudan polis makamlarınca doğrulanmıştır. Peki bu imalathaneler nereye gitti.

Ülke içinde yeni bir şeytan üçgeni doğmuştu. Silivri, Adapazarı ve Yalova. Bu üçgen içinde sayısız imalathaneler kurulmaya başlandı. Bu hareketin emrini verenlerin başına Behçet Cantürk'ün geldiği çeşitli eroin kullanıcıları ve üreticileri tarafından bizzat ifade edilmiştir. İmalathanelerin batıya taşınması ya da doğu ve güneydoğu'daki yakın takipten kurtulmak anlamına gelmiyordu. Artık Türkiye basit üreticilikten çıkmış, eroini işleyen bir ülke haline gelmişti. Kuzey Irak'tan gelen ham mal işlenip satışının yapılması daha gelişmiş yöntemleri içeriyordu. Bunların batı gibi çok daha kalabalık ve güvenli (!) yerlerde yapılması uygun bulundu.

Tüm bu gelişmeler içinde o dönemde pek farkında olmadığımız ancak 1990'lı yılların sonunda patlayan Susurluk skandalı sonrasında öğrendiğimiz bazı gerçekler aslında önemli değişimlerin yaşandığını da gösteriyordu. Eroin kaçakçılığı terör örgütünün elinden alınmıştı ancak bunu yürütülmesini sağlayacak yeni organizasyonlara gereksinimi duyulmuştu. Susurluk soruşturmasında yer alan bilgiler, devlet içinde örgütlenen bazı güçlerin kendi adlarına bu işi yürütmeye başladıklarını gösteriyordu.

1980'li yıllara damgasını vuran bir başka olay ise Özal dönemidir. Özal yaptığı radikal değişimlerle Türkiye'nin ekonomik ve sosyal değişimine imza atıyordu. Özal değişimiyle birlikte ülkede önemli sosyal gelişmeler yaşanıyor ve bakış açıları da değişiyordu. Yükselen değerler bireyselleşmeyi ön plana çıkarıyordu. Bunun da yabancılaşmaya yol açtığını söylemek yanlış olmayacaktır. Böylece Türkiye "batılılaşıyordu". Batının en önemli hastalıklardan birisinin gelecek yıllarda bize ithal olmasının da tüm bunların doğal bir sonucu olduğunu kabul etmek gerekir. O güne kadar yabancı sigara satışı yasakken, karaborsayı kaldırmak amacıyla bunların satışına izin verildi. Bu dönemden sonra sigara satışlarının arttığı da bir gerçektir.

Çünkü artık yeni ürünler ülkeye girmişti ve bunların pazardan çekilmek gibi bir niyetleri yoktu. Bu nedenle piyasayı iyi bir reklam kampanyasıyla girdiler. Daha sonra reklamlar yasaklansa bile, artık her şey için çok geçti. Tüm bakkalların, büfelerin adı sigara markaları olmuştu. İsim tabelalarını bedava yaptırmalarından dolayı heryere kendi isimleri de girmeye başladı. Örneğin “Marlboro Şen Bakkal Marlboro” gibi (Erdinç, 2004).

Konuyla ilgili biyolojik araştırmalarda ülkemizde yaygınlaştı. Profesör Hikmet Koyuncuoğlu 1990 yılında “Sıçanlarda Presipite Yoksunluk Sendromunun Ketamin ve Dekstrometorfan Tarafından Süpresyonu” başlıklı bu çalışmasıyla Eczacıbaşı Tıp Ödülü kazandı.

1990’lı yılların başında madde kullanıcılarının tedavisini kolaylaştıran bir yasanın çıkması, aslında önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Daha önceleri madde kullanıcısı tedavi olmak istese bile, bu bir suç olarak görülürken, bu yasa sonrası kullanıcı yakalanmadan önce kendi isteğiyle tedaviye başvurursa, hakkında herhangi bir yasal soruşturma yapılmamaktadır. Bunun sonucu tedavi için başvuranların sayısının da önemli artış olduğunu söylemek herhalde gereksiz olacaktır.

1995 yılında üçüncü büyük bağımlılık dalgası ortaya çıktı. Kamuoyunun haberi aşırı dozdan ölümler sayesinde oldu. 17 yaşındaki Vildan Kutlular eroin yüksek dozuna bağlı öldü. Babasının bir cemaat lideri olması büyük sansasyona yol açtı. Bu günlere ilişkin olarak söylenebilecek çok şey var. 1996 yılında yayınladığım “uyuşturucu maddeler ve bağımlılık (Ögel, 1996)” kitabının önsözünün iyi bir özet vereceğini düşünüyorum.

‘Uyuşturucu madde’ kavramı ülkemizde son yıllarda giderek artan bir dozda gündeme girmeye başladı. Gündeme sokan basındı. Birkaç genç sokak arasında öldü. Ölmeden önce kimsenin dikkatini çekemediler. Hiçbiri de dikkat çekmek için ölmedi. Ancak, eroin damarlarının asil sahibi kanın akmasını durdurunca “haber” oldular. Anmayı bile istemediğimiz “uyuşturucu maddeler” gözümüz ve kulağımızın içine çöreklandiler.

Kimilerine göre bu kadar gündemde olmayı hak etmemişti “uyuşturucu maddeler”. Olay büyütülmekteydi. Bir başka grup ise basının yanında yer aldı. Hatta olay yeterince önemli bir derecede yansıtılmamaktaydı. Tüm bu olup bitenleri izlemek ile mükellef izleyiciler, yani halkın kendisi, ne olduğuna tam olarak karar bile veremediği “uyuşturucu maddeler” hakkında derinlemesine yorumların tacizine uğradı. Televizyonlarının “prime time” larını uyuşturucular ve bağımlılık sorunu doldurdu. Halk, bir taraftan ölen gençlere üzüyor, öte taraftan “sıcağı sıcağına” mantığının ötesinde olayı merak ediyordu.

Aslında merak etmesi ile birlikte, eşzamanlı olarak konunun uzmanlarını karşısında buldu. Uzmanlar her gece televizyonda “uyuşturucu maddeler”i tartışıyordu. Sayıları da pek fazla olmadığı için, her gece aynı uzmanlar başka bir frekansta oturuyordu.

Olayın boyutları pek bilinmiyordu. Ancak tehlike duygusu dalga dalga yayılmaya başladı. Sorun, haline geldi. Sonunda herkes soruna çözüm bulmaya karar verdi.

Derhal önlem alınmalıydı. Sıkı tedbirler uygulanmalıydı. Tedbirin ne olduğuna karar verilmedi. Ama tedbir gerekliydi.

Bir konferans paniği başladı. Çocuklar kullanmaya başlamasın diye uzmanını yakalayan götürüyor, çocukları bir salona toplayan, konferansını verdiriyordu. Böylece “tedbir” alınmış oluyordu!. O konferanslara katılan gençler artık bir daha uyuşturucuyu merak dahi etmeyeceklerdi! Uzman sayısının yetersiz, öğrenci sayısının fazla olduğu anlaşılınca, spor salonlarında konferanslar başladı.

Kahramanlar türedi.

Öte taraftan Milli Eğitimde boş durmadı. Genelgeler yayınlandı. ‘İlgili ve ‘sayılı’ yazılar okulları işgal etti. İl ve ilçe müdürlüklerini aşan yazılar okul müdürlerinde biraz soluklanıyor, oradan hemen öğretmenlere havale ediliyordu. Öğretmenler bunaldı. Öğretmenliği kendisine öğreten öğretmenleri bu konuyu onlara öğretmemişti. Hatta hiç bahsini dahi duymamışlardı. Onların birçoğu da öğrencilerine ödev verdi. Top artık öğrencilerdeydi. İşte o zaman ortalık karıştı. Bütün kitapevleri yağma edildi. Uzmanlar silkelendi. Kurumlar sıkı sıkı arandı. Ancak ortada yeni baskıları olmayan bir kaç kitabın dışında bir broşür bulmak bile olanaksızdı.

Top öğrencide iken ortalık karıştı. Ebeveynler uyuşturucu maddeleri gençlerin kullandığını keşfetmişti. Kuşkular arttı. Havalalar soğudu. Kanlar çekildi. Gözler takip cihazına dönüştü. Sonunda amansız takip başladı. Ebeveynler kovalamaya “suçlu” gençler kaçmaya başladı. Kırmızı gözler sorgulanıyor, kollarda enjeksiyon izleri taranıyordu.

Eski Türk filmlerinde genellikle komedi filmlerinin sonunda yeralan klasikleşmiş bir sahne vardır. Adam kaçmaya başlar bütün mahalleli kovalar. Kovalamacayı gören kovalayanın peşine takılır. Kaçan öğrencinin peşine ebeveyn, okul, ödev ve konferanslar takılmaya başladı. Hep merak etmişimdir. Neden filmlerde hiç kimse kaçanın yanına katılmaz da hep kovalayanın yanına katılır diye!

*İşte bu kitap kaçan ile kovalayanın arasına girmek için yazıldı.
Mayıs, 1996*

1995 yılında İstanbul’da 62 kişi aşırı doz eroin yüzünden hayatını kaybetti. İstanbul Adli Tıp Kurumunda Dr. Sadık Toprak tarafından yapılan bir araştırma da 1990 ile 2000 yılları arasındaki 11 yıllık dönemde Adli Tıp kurumunda yapılan 26 bin 421 otopside 614 ünde ölüm nedeninin eroin, barbütirat, benzodiazepin, kokain ve metadon gibi psikoaktif maddeler olduğu belirlendi. Bu ölümler içinde 597 vakada ölüm nedeni aşırı dozda eroini. Adli Tıp otopsilerinde “uyuşturucudan ölümün” ortalaması %2.3 olarak saptandı. İstanbul şehrinin nüfusunun kayıtlarına göre yapılan hesaplamada ise uyuşturucudan ölüm oranı milyonda 6.55 bulundu. Ölenlerin yaşları 14 ile 58 arasında değişiyordu. Ölümde zirve 1996 yılında yaşanmış, o yıl 87 kişi aşırı dozda eroin nedeniyle ölmüştü. Aynı yıl uyuşturucudan ölüm oranı da neredeyse ikiye katlanarak genel nüfusa göre milyonda 10.05’e ulaştı.

O yıllarda tartışmaların önemli bir odağını metadon oluşturmaya başladı bu yıllarda, tüm dünyada var olan ve belirli bir sınırlamalarla kullanılan bir ilaç metadon hakkında siyasi temel dayanan bir kavga yaşandı ülkemizde. Metadona karşı

çıkanlar gerekli olmadığını ve bunun ABD'nin bir dayatması olduğunu ileri sürüyorlardı. Bu tartışmalar sonucu ülkede metadon kullanımının yasallaşması ve bir düzen getirilmesi amacıyla sağlık bakanlığı tarafından bir komisyon kuruldu. Komisyon sadece metadon değil, genel olarak madde bağımlılığında tedavi kurumları yönergesi hazırladı. Ancak son durumu ülkemize ait olan bir tabirle açıklayacak olursak tam anlamıyla “iş komisyonu havale edilmişti”. Yıllarca komisyonun hazırladığı yönerge devreye girmedi. Madde kullanımıyla ilişkili olarak iki ayrı kurul kuruldu. Üst kurul adı verilen kurulda konuyla ilgili bakanlıklardan müsteşar düzeyinde temsilciler katılırken, alt kurula ise yine ilgili bakanlıklardan birer temsilci katılmaktadır. Alt kurul her ay toplantı yaparken, üst kurulun birkaç kez dışında toplanmaması ilgi çekiciydi. Her iki kurul da aileden sorumlu devlet bakanına bağlıydı.

1998 yılında yapılan SAMAY araştırması madde kullanım yaygınlığının ülkemizde giderek arttığını gösteriyordu. Bu araştırmaya göre Antalya’da madde kullanımı oldukça yaygındı. Hürriyet gazetesinin Antalya baskısında bu araştırma o dönemin yerel yöneticileri tarafından “çamur araştırma” olarak adlandırılmıştı. Araştırmayı yapan bu satırların yazarı 2004 yılında Antalya’ya artan madde bağımlılığını önleme çabaları konusunda bilgi vermek amacıyla çağrıldı! 1998 yılında yapılan SAMAY araştırmasına Milli Eğitim Bakanlığı izin vermedi. Ancak illerden gelen talep üzerine araştırma 2001 yılında tekrarlandı. 2001 yılında madde kullanımının arttığını gösteren bu araştırma yayınladığı için bu satırların yazarı bir soruşturma geçirdi. Soruşturmanın nedeni ise soruşturmayı açan kurumlar tarafından “halkı paniğe sevk etmek” olarak belirtildi.

Vietnam’dan sonra eroin ve gerilla savaşları arasında kurulan denklem hem Afganistan’da hem de dünyanın başka bölgelerinde yürürlükte kaldı. 1979 yılında Afganistan’da Sovyet işgaline karşı savaşan direnişçiler Amerikan hükümeti tarafından destekleniyordu. Taliban örgütlü desteğiyle savaşan gönüllü grupların boy gösterdiği Bosna’daki iç savaşta, Kosova’da ya da Çeçenistan’da uyuşturucu kaçakçılığı gerilla mücadelesinin önemli kaynaklarından biri oldu. Taliban’ın egemenliğini ilan etmesinden sonra haşhaş ekimi ve afyon ticareti bu yoksul ülkenin en önemli gelir kaynaklarından biri olmayı sürdürdü. Ekonomisi harap olmuş Afganistan için buğdaydan 30 kat daha karlı olan haşhaş ekmek ciddi bir seçenektir. Başlangıçta uyuşturucuyu yok edeceğini vaat eden Taliban da buna izin vermekten başka çare bulamadı. Bu ideolojik çelişki “Afyon Batılı kafirler tarafından tüketiliyor” sözleriyle formüle edildi ve afyonun yüzde 20’si zekat olarak alındı. Afganistan’daki devasa üretimin etkisi Pakistan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan gibi komşu ülkelerde milyonlarca bağımlının ortaya çıkmasına yol açtı.

Birleşmiş Milletler öncülüğünde ve Türkiye - UNODC işbirliği çerçevesinde, 2000 yılında Emniyet Genel Müdürlüğü Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı’na bağlı olarak “Türkiye Uluslararası Uyuşturucu ve Organize Suçlarla Mücadele Akademisi (TADOC)” kurulmuştur. Kurumun amacı, uyuşturucu ile mücadele alanında sosyal bir network kurmak, dolayısıyla uluslararası işbirliğinin güçlenmesine katkıda bulunmaktır. Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM), 2002 yılında İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM) Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığına (KOM) bağlı olarak kurulmuştur. Amacı, bağımlılık yapıcı madde ve madde bağımlılığı konusunda veri toplama, analiz ve bu veri ve analizler neticesinde mücadele stratejileri ve eylem

planları hazırlamaktır. TUBİM, aynı zamanda bir Avrupa Birliği kuruluşu olan, Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezinin (EMCDDA) ulusal temas noktasıdır.

2002 yılında dünyada yakalanan eroin ve morfinin yüzde 14'ü Türkiye'de yakalandı. Yakalanmalar aslında kaçakçılığın boyutunu göstermesi açısından anlamlıydı. Aynı günlerde aşırı dozdan ölümlerde baş gösterdi. 2003 yılında Bilkent Üniversitesi öğrencisi Selen Atılğan ve 5 gün sonra Burçin Bircan aşırı doz eroin yüzünden öldü. Uzun yıllar devreye giremeyen tedavi yönetmeliği de bu olaydan sonra yürürlüğe girebildi.

4.

KAHVE’NİN ÖYKÜSÜ

Kahve’nin öyküsü Etiyopya’da keşfedilmesiyle başlamıştır. “Kaldi” adında Etiyopyalı bir çoban bir gün keçilerini gezdirirken, onların bir bitkiyi yedikten sonra heyecanlı ve hızlı bir şekilde oradan oraya koşmaya başladıklarını fark etmiş, kendisi de meraktan aynı bitkinin meyvelerini toplayarak yemiş ve üzerindeki farklı etkilerini halkın kalan kısmıyla paylaşmıştır. Böylelikle, Etiyopya halkı, kendileri için yeni ve değişik etkileri olan bu kimyasal maddeyle tanışmıştır. Önceleri kahve tohumları içecek yerine bir çeşit yemek yapmak amacıyla kullanılmıştır. Eski Doğu Afrika kabileleri, kahve çekirdeklerini hayvansal yağla karıştırarak enerji veren yiyecekler yapmışlardır. Aynı zamanda Arap Yarımadası’nda da yetiştirilen kahve çekirdekleri, M.S. 10. yy. civarında, burada, sıcak bir içecek yapımında kullanılmaya başlanmıştır. Kahve olarak bildiğimiz bu içecek, 13. yy dolaylarında Müslümanlar tarafından yaygın olarak içilmeye başlamıştır. İslam’ın yayılmasıyla kahve de yayılmış fakat Arapların kahve bitkisini gizli tutmaları ve herkesten özenle saklamaları nedeniyle Arap Yarımadası dışında (kahvenin doğal olarak yetiştiği Afrika kıtası hariç) hiçbir yerde, 16. yy.a kadar kahve yetiştirilmemiştir.

16. yy.da, Avrupalılar keşif ve ticaret amacıyla gittikleri egzotik yerlerden dönerken yeni ve farklı bir tat olan kahveyi de beraberlerinde getirmişler, böylelikle kahveyi Avrupa’ya tanıtmışlardır. Avrupa’nın ilk kahvesini Java adasında Almanlar bulmuştur.

1539’da Osmanlı İmparatorluğu’nun Yemen’i fethetmesiyle, kahve, Osmanlı ticaretinin bir parçası olmuş ve zamanla Türklerin tüketim alışkanlıkları içindeki önemli yerini almıştır.

Kahve ve dolayısıyla kafein kimyasalı, tarihin her döneminde sosyal hayatın önemli bir parçası olmayı başarmış ve önemini gün geçtikçe arttırmıştır. Her ülke, kahve yetiştirmeye uygun iklimsel özelliklere sahip değildir. Kahve yetiştirilebilecek en uygun bölgenin Yengeç ve Oğlak dönenceleri arasında kalan bölge ve onun içinde de özellikle Etiyopya, Yemen, Brezilya, Meksika, Uganda, ve Endonezya olduğu bilinmektedir. Kahve, sosyal hayattaki yeri ve bağımlılık yaratıcı özelliğiyle ekonomik pazarda her zaman yüksek talebi olan bir güç olmuş ve her ülkenin kahve yetiştirebilecek iklim koşullarına sahip olmaması, bu özelliğe sahip olan ülkeleri çok avantajlı bir konuma getirmiştir. Kahve, dünyadaki ticaret alanı en geniş mallardan biridir ve ticari kapasitesi buğday, pirinç ve mısırı dahi aşmaktadır. Kahvenin petrol ve stratejik metallere sonra en çok satılan ve alınan mal olduğu ve ticari hacminin otomobil, çelik ve teknolojik ekipmanları geride bıraktığı söylenmektedir. Bu durum, hiçbir besin değeri olmayan, bağımlılık yapan ve sağlığa zararlı olan bir bitki için çok büyük çapta tarım alanlarının ayrılmış olduğunu bize göstermektedir.

Bu bölüm Kültegin Ögel tarafından yazılmıştır

Türk Kahvesi: Sosyal Bir Alışkanlığını Tarihçesi

“Kahve” ismi Arapça’da kullanılan “qahwah”dan gelmektedir ve daha sonra Avrupa’ya *café,caffè,koffie,coffee* gibi isimlerle taşınmıştır. Avrupalıların, keyif verici ve alışkanlık yapıcı bu aracı, Türklerden ödünç aldıkları söylenmektedir. Türkler ise bu keyif verici sosyal alışkanlığı, Kanuni Sultan Süleyman zamanı olan 1500’lerde Yemen’i fethederek edinmişlerdir. “Kahve” için kullanılan sözcükler keyif verici içecek anlamı taşımaktadır.

Kahve, Türklerle tanışmasından sonra hızla sosyal hayatın, alışkanlıkların ve Türk kültürünün bir parçası haline gelmiştir. Bu kahve kültürü, ileriki zamanlarda Avrupalıları etkilemiş ve onların da bu alışkanlığı edinmelerini sağlamıştır fakat Avrupalılar farklı bir kahve çeşidini ve içim alışkanlıklarını benimsemişlerdir. Kahve, Avrupa’da farklı kullanım tarzları edinmiş olsa da Türk kültürüyle ortak olan yanı, en yaygın olarak “kahvehane” tabir edilen yerlerde içilmesidir. İlk kahvehane, İstanbul’da Tahtakale’de açılmıştır Kahvehaneler, zamanla entelektüellerin ve sanatçıların toplandığı sosyal mekanlar halini almıştır.

Kahve kullanımı zamanla yeri ve şekli belli bir seremoni şeklini almıştır. Misafirperverliğin bir işareti olmuş, evlilik kararları alınırken baş köşede hep o olmuştur. Türk kahvesi keyif verici, bağımlılık yaratıcı etkisi, sosyal ve kültürel alışkanlıklardaki yeri ve etkin gücü sayesinde kendine has bir kahve kültürü oluşturmayı başarmış ve bununla diğer ülkeleri ve kültürleri etkilemiştir. Kahvenin uyuşturucu etkisi ve otoriter rejimlere karşı oluşturduğu tehdit yüzünden yasaklandığı dönemler olmuştur.

Kahve entelektüel toplulukları bir araya getirmiş, vatandaşlar ve işçiler arasındaki düşünceleri ve isyanları örgütlemiştir. “Uncommon grounds” adlı kitabın meşhur yazarı Mark Pendergrast, kitabında kahvenin bu tepkisel etkisine değinmiş ve bu konuda William Ukers’in bir cümlesine yer vermiştir: “Her nerde insanlıkla tanıştıysa beraberinde isyan ve başkaldırıyı getirmiştir. Dünyadaki en radikal içki olmuş ve etkisi her zaman insanları düşündürmek olmuştur. İnsanlar, düşünmeye başladıklarında ise tiranlar için tehlike oluşturmaya başlamışlardır.”

5.

DİĞER MADDELERİN ÖYKÜSÜ

İnsanlık tarihinin başlangıcından beri uyuşturucu maddelerin keyif verici, ağrı giderici ve hastalıkların iyileştirici olarak kullanıldığı bilinmektedir. Taş devri kalıntılarında haşhaş kapsülleri bulunmuştur. Afyon ve esrar, tanrının sağlık ve mutluluk için gönderdiği hediyeler olarak kabul edilirdi. İkel toplumlarda sağaltım törenlerinde, kabile ayinlerinde, erkeklige geçiş törenlerinde “değiştirilmiş bilinç durumları” denilen, gündelik bilinç düzeylerinden daha farklı bilinç düzeylerine ulaşabilmek için kullanılan açlık, susuzluk, uyku yoksunluğu, sosyal ve duygusal yalıtım, ağırlı uyaranlar, dans, meditasyon, dua, işitsel uyaranlar, hipnotik telkinler gibi yöntemlere ek olarak halusinojen bitkiler, afyon türevleri, koka yaprakları, esrar gibi psikoaktif maddeler büyük rol oynamaktaydı.

Alaeddin Akçasu 1972 yılında yazdığı bir yazıda insanlığın maddeler ile olan ilişkisini şu şekilde özetliyor:

“Hayal kudreti günlük hayatın hakikatlerinden çok yüksek olan insan beyni, hayal ettiğini bulamamanın verdiği bedbinliği gidermek için hakikatlerden kaçma yolunu aramıştır. Bu içgüdü ile etrafında tabiatı süsleyen ve yiyecek maddesi olarak kullanılan bitkilerden veya bunlardan elde edilen fermantasyon mahsullerinden, kendilerinin alışık olmadıkları ruh haletini meydana getirenleri, bu maksatla kullanmaya başlamışlardır. Tabiat bu bakımdan da insana cömert davranmış, ilk insanın yaşadığı mağarasının kapısını süsleyen “ololiupui” ismi verilen bir nevi sarmaşıktan, mağarasında beyaz benekli kırmızı ile insanı cezbeden amanita müskarya’ya kadar hepsini etrafında hazır bulundurmuştur. Dünyanın hemen her bölgesinde insanın psişizmasını değiştirecek yetenekte bitki bulmak mümkündür.

Himalaya eteklerinin ravolfiya serpatina’sı And dağları yamaçlarının kendisine özgü ve diğer bitkilerden farklı olduğunu ifade eden şekil ve renkteki yaprakları olan Koka ağacı, susuz ve sıcak çölün inanılmaz ve serabı andıran güzellikteki çiçekleri ile kaktüsleri ve çok geniş sahada yetişen, muhtelif renkli, baharın müjdecisi gelincikleri, insanları kendilerine cezp etmişlerdir. Bunlar arasında kenevirde dişi çiçeklerin yakınlarında salgıladığı reçinemsî madde ile bu keyif veren doğal kervana katılmıştır. Tarihin kaydettiği en ilkel insan topluluğundan günümüzün en gelişmiş toplumuna kadar bu ihtiyacı gidermek için muhtelif tabii veya sentetik maddeler kullanmıştır ve halen de kullanılmaktadır. Tarih boyunca bu böyle olduğu gibi halen yeryüzünde mevcut toplumlar arasında daha henüz taş devrine bile erişememiş kabilelerin arasında bu gibi keyif verici maddeler kullanıldığı gibi çok gelişmiş toplumlarda da bu veya benzeri maddelerin kullanılmakta olduğu bilinmektedir.

Gerekli ilkel, gerekse gelişmiş toplumlarda bu maddelere karşı duyulan tehalük pek farklı değildir. Örneğin, Amazon nehirlerinin içlerinde yaşayan sadece karınca,

Bu bölüm Kültegin Ögel tarafından yazılmıştır

çekirge gibi böceklerle geçinen insanların teşkil ettiği toplulukta bilhassa Yurupari merasimlerinde kullanılan Banisteria Caapi ile hakikatlerden kaçmaya çalışılmaktadır”.

Ban otu kehanet amacı ile, güzel avrat ve boru otu büyücülük ve cadıcılık uygulamalarında kullanılmıştır. Bu otlar dinsel törenlerde trans amacı ile kullanılmaktaydı. Aztek ve maya uygarlıkları halüsinojenik maddeler içeren mantarları şamanik törenlerde kullanıldığı bilinmektedir. Psikoaktif bir mantar olan amanita muscaria da Asya kıtasında şaman törenlerinde kullanılan bir mantar cinsi idi. Kokain Güney Amerika yerlileri tarafından sert doğa koşullarına karşı, uzun yaya yolculuklarında açlığa ve yorgunluğa karşı bugün bile kullanılmaktadır.

Tütün

Orta Amerika'daki bazı antik tapınakların duvarlarında, Maya rahiplerinin çubukla tütün içtiğini tasvir eden figürlerin bulunduğu oymalar görülmektedir. Maya Medeniyeti'nde tütün yaprakları tıpta da yaygın olarak kullanılıyor, acıyı azaltması için yaraların üstüne sarılıyordu. Daha sonraları Aztekler, duman solumayı dini ayinlerinin bir parçası haline getirdiler. Maya kabileleri Amerika kıtasına dağılmaya başladılar. Tütün yaprakları da onlarla birlikte kıtaya yayıldı. Güney Amerika'da tütün, mısır ve palmye yapraklarına sarılarak içilmeye başlandı. Kuzey'de ise Mississippi bölgesindeki Amerikan yerlileri de tütünle tanıştılar. Venezuela yakınlarında, Antiller'e bağlı küçük bir ada olan Tobago'nun ilk yerlileri, kırmızı ya da erguvan rengi çiçekler açan güzel bir bitkinin yapraklarını kurutuyor ve dinsel törenlerde bu kurumuş yaprakları ateşe atarak çıkan dumanları içlerine çekiyorlardı (Naskali, 2003).

İspanyol fetihçilerinin keşfettiği bu bitki, XVI. yy.ın sonlarında Avrupa'ya getirildi ve tütün kullanma alışkanlığı hızla yayılarak moda oldu. O zamanlar tütün ya pipoyla içilir ya da çok ince kıyıldıktan sonra enfiye halinde burna çekilirdi. Tütünden sigara yapılması çok daha sonraki yıllara rastlar.

Tütünün tarihi büyük olasılıkla çok eskilere dayanıyor. Ancak en önemli dönüm noktası muhakkak ki Kristof Kolomb'un 1492 yılında yeni dünyayı keşfetmesidir. Kolomb'un çıktığı adada yerlilerin tütünü yaygın bir şekilde kullanıyor olması onun da dikkatini çekmiş ve o da bu maddeyi Avrupa'ya götürmüştür. Portekiz'de ilk olarak kullanılmıştır. Bunu ilk içenlerden biri olan Rodrigo Jerez memleketi olan Ayamonte'ye dönünce ağzından duman çıktığını gören Engizisyon yargıçları onu "şeytanla dost olmak"la suçladılar. Jerez, yedi yıl hapis yattı. Serbest bırakıldığında İspanya'da tütün içmek yaygınlaşmıştı. Jerez'in başına gelenler, bir bakıma, tütünün gelecekte yaratacağı tartışmaların ilk örneğiydi.

Bu güzel kırmızı bitkiyi Portekiz'in Fransa Büyükelçisi Jean Nicot, Fransa Kraliçesi Catherine De Medicis'e hediye etmiş ve bitkiye bu nedenle nikotin adı verilmiştir.

Konkistadorların Amerika'dan dönerken İspanya'ya getirdikleri tütün, zenginlerin tükettikleri lüks bir malzemeydi. Ama Sevilla'daki dilenciler çöpe atılmış puro izmaritlerini toplamaya, ufalamaya ve kâğıt parçalarına sarıp içmeye başladılar. Bunlara "cigarrillo", yani küçük puro adı verildi. 1570'de İspanya Kralı II. Felipe tütünün tıbbi özelliklerini öğrenmek istedi. Bunu tebaasının sağlığı için değil, ticari

açıdan merak ediyordu. Saray doktoru *Francisco Hernandez'e* tütün bitkisinin tıbbi özelliklerini araştırma görevi verdi. 1571'de Sevilla Üniversitesi'nin ünlü doktorlarından *Nicolò Monardes*, yirmiyi aşkın hastalığın tedavisinde tütün kullanılmasını önerdi. Bunlar arasında diş ağrısı ve astım da vardı. Bu tavsiye, hiç şüphesiz artık geçerli değil. *Kolomb'un* yolculuğundan bir yüzyıl sonra Belçika, İspanya, İtalya, İsviçre ve İngiltere'de tütün yetiştirilmeye başlanmıştı. Yüzyıl başında Filipinler, Hindistan, Java, Japonya, Batı Afrika ve Çin'de de tütün yetiştirilmeye başlandı. Tüccarlar tütünü bu bölgelerden Moğolistan ve Sibirya'ya da götürdüler.

Kraliçe I. Elizabeth'in öldüğü yıl, İngiltere Avrupa'nın en zengin ülkesi haline gelmişti; bu biraz da tütün ticaretine hâkim olmasından kaynaklanıyordu, çünkü İngiltere tütün mahsulünden pound (0,45 kg.) başına 2 şilin vergi alıyordu. *Kral I. James*, ilk tütün karşıtı yayınlardan biri olan "*A Counterblaste to Tobacco*" (Tütüne Kınama) adlı bir kitap yayımladı. Ancak, tütüne karşı çıkması Kral'ın tütün vergisini *Kraliçe Elizabeth* dönemine göre 40 kattan fazla artırıp pound başına 6 Sterlin 10 şiline çıkarmasına engel olamadı. Tütün yaprağının vebadan koruduğu inancı yaygınlaşınca tütün kullanımı arttı. 1606 yılında İspanya *Kralı III. Felipe*, tütünün sadece İspanyol kolonilerinde yetiştirilmesini öngören bir ferman çıkardı. Yabancıların tütün üretmesi idamla cezalandırılacaktı. 1623'te Kutsal Roma İmparatoru *III. Ferdinand*, tütün içilmesini yasakladı ve içenlere para cezaları getirdi ama tütün kullanımı devam etti.

Fransa *Kralı XIII. Louis*, bakanı *Kardinal Richelieu'nun* tavsiyesine uyarak, tütüne pound (0,45 kg.) başına 30 sol vergi getirdi. İki yüzyıl sonra *III. Napoleon* şunları söyleyecekti: "Bu kötü alışkanlık her yıl yüz milyon frank vergi geliri getiriyor. Aynı miktarda gelir getiren bir iyi alışkanlık bulun, tütünü hemen yasaklayayım." Devlet tekelleri o kadar kazançlıydı ki, birçok Avrupa ülkesinde 20. yüzyıl sonlarına kadar varlığını sürdürdü.

1640'da Rus Çarı *Mihail*, tütün içmenin çok büyük bir günah olduğunu ilan etti. Tutuklanan tütün kullanıcıları kırbaçlandı ve dudakları kesildi. 1643 yılında Moskova'ya gelen bir kişi, "Enfiye içmekle suçlananlar, kadın da olsalar, erkek de olsalar burunlarının kesilmesiyle cezalandırılabilirler," diye yazmıştı. *Kral XIV. Louis'nin* doktoru *Fagon*, güncel bir görüş öne sürdü: "Enfiye kutusunu açan bir adam aslında Pandora'nın kutusunu açtığını, bu kutudan hepsi birbirinden beter bin tane kötülük çıkacağını biliyor mu?" Aktarılanlara göre, *XIV. Louis* tütünden nefret ediyordu, ama devlet tekeliyle gelecek paradan vazgeçmek istemediği için bir yasak getirmedi (Naskali, 2003).

1725'de Papa *XIII. Benedictus*, günün modasına uyarak, 75 yıl önce *X. Innocentius* tarafından getirilen yasağı kaldırdı ve San Pietro Katedrali'nde enfiye içilmesine izin verdi. Tütünü ticari bir fırsat olarak gören Vatikan kendi tütün fabrikasını açtı. Napolyon savaşları sırasında İspanya'da savaşan İngiliz ve Fransız askerleri, ülkelerine dönerken yanlarında puro da götürdüler. Böylece, bu ülkelerde puro kullanımı hızla yaygınlaştı. Meksika savaşı puro kullanımında çok büyük bir artışa yol açtı. Yorgunluklarını gidermek ve açlıklarını bastırmak için puro içen askerler, güneyde üretilen koyu renkli tütünlere alıştılar.

1850'li yıllarda ABD'de, alkol karşıtı hareket tütünle de ilgilenmeye başladı. Eski bir sigara kullanıcısı olan Rahip *George Trask*, Amerikan Tütün Karşıtları Derneği'ni

kurdu ve derneğin başkanlığını, başkan yardımcılığını, sekreterliğini, saymanlığını ve denetçiliğini üstlendi. 1868'de İngiltere'deki trenlerde sigara içilen kompartımanlar açıldı. 1890 yılında Amerika'nın 26 eyaletinde çocuklara sigara satışını yasaklayan yasalar çıkarıldı. 1899'da Illinois'li öğretmen, gazeteci ve Alkol Karşıtı Hıristiyan Kadınlar Birliği'nin üyesi Lucy Page Gaston, Chicago Sigara Karşıtları Birliği'ni kurdu.

Sigara Karşıtları Birliği, sigaranın beyin hastalıklarına yol açtığını ileri süren bir kitapçığı 1900'de yayımladı. 1908'de New York Belediyesi, kadınların kamuya açık yerlerde sigara içmelerini yasakladı. İki hafta sonra Katie Mulcahey bu yasağı ihlal ettiği için tutuklandı. Mulcahey, götürülürken "Hiçbir erkek bana ne yapacağımı söyleyemez," diye bağırdı. Sigara içmek, kadının özgürleşmesinin simgesi olarak görülmeye başlandı. I. Dünya Savaşı patlak verdi. 1917'de, Fransa'daki Amerikan birliklerinin başkomutanı olan General John J. Pershing, tütünün "günlük hayatının vazgeçilmez bir parçası" olduğunu söyledi. Avrupa'daki askerler sigarayı bir zaman geçirme ve sakinleşme aracı olarak görüyorlardı. Orduda sigaranın böylesine yaygınlaşması tütün ile yurtseverlik arasında bir bağ kurulmasına yol açtı. 1921'de ABD'nin Idaho eyaletinde sigara satışı yasaklandı.

1960'larda kamu sağlığı uyarıları yapılmaya başlandı. Amerika'nın en yüksek tıp otoritesi kabul edilen Surgeon General 1964 yılında 387 sayfalık bir rapor yayımladı. Raporda "ABD'de sigara kullanımı ciddi önlemlerin alınmasını gerektirecek kadar ciddi bir sağlık sorunudur" deniyordu. Sigara içmek ilk kez, Dışişleri Bakanlığı'nın toplantı salonunda yasaklandı.

Tütün endüstrisi, yıllık gümrük vergisinde büyük artışlarla karşı karşıya kaldı. Bu durum, İngiltere de dahil olmak üzere pek çok ülkede sigara vergilerinin %85 ve daha fazla oranlarda artmasına yol açtı. 1990'larda tütün endüstrisindeki hukuk davaları manşetleri işgal etmeye başladı. ABD'de, ilk eyalet davasının açılmasından beş yıl sonra, büyük Amerikan tütün şirketleri 46 eyaletin başsavcılarıyla bir Ana Uzlaşma Sözleşmesi imzaladılar. Şirketler, sözleşme uyarınca bu eyaletlere, hastalanan sigara kullanıcılarının tedavisinde harcanan Medicaid sağlık sigortası masraflarıyla ilgili davalar için 25 yıl içinde toplam 200 milyar Dolar'dan fazla uzlaşma ücreti ödemeyi kabul ettiler. Ana Uzlaşma Sözleşmesi, tütün şirketlerine yeniden istikrar getirdi ve şirketlerin işlerine yoğunlaşmasını sağladı.

Önceleri ilaç olarak kullanılan tütün, tedavi edici özellikleriyle kısa sürede ün yapmıştı: çoğu ülkelerde tütün satışının yasaklanmasına, din adamlarının tütün içenleri aforoz etmesine, hatta IV. Murat devrinde Osmanlı İmparatorluğu'nda konulan tütün yasağının idama varacak kadar ağır cezalara bağlanmasına rağmen alışkanlığın önü alınamamış ve sonunda çoğu hükümetler bu keyif verici maddeyi bir gelir kaynağı haline getirmeyi tercih etmişti.

Nitekim başlangıçta tütün ithalini tekeline alan (1862) Osmanlı Devleti, sonradan ithalâtı yasaklayarak yerli tütün ekimine tekel koydu. 1923'ten beri tütün alımı, tütün, sigara yapımı ve satışı devletin elindedir. Ancak son yıllarda da sigara üretimi özel sektöre devredilmiştir.

Esrar

Kenevir çok eskiden beri bilinen bir bitkidir. Milattan önce 2700 senesinde Çin hükümdarı Sheng Nung'un yazdığı bitkiler kitabında kenevirden söz edilmektedir.

Eski Yunan'da esrara benzer bir maddenin kullanıldığı Homer'in Odyssey'inde bahsedilmektedir. Truva harabelerinden sonra Isparta'da Menellaoses'in sarayında verilen bir ziyafette Truva savaşlarına katılanlarla katılmayanlar birlikte bulunmaktaydılar. Konuşma Odyssey'in meçhul akibetine gelmişti. Herkes Odyssey hakkında bildiklerini anlatırken toplantı çok kederli bir hal almıştı. Herkes ağlıyordu. Zeus'un kızı Helen toplantıyı neşelendirmek için, Mısırlı Thoön'ün karısı Polydamnat'ın verdiği "nepenthes t'acholon te pharmakon"dan (öfke ve keder giderici ilaç) bir miktar misafirlerinin şaraplarına gizlice ilave etti. Böylece misafir ve ev sahiplerinin şuuruları bozulmaksızın neşelenmeye başladılar. Misafirler bu madde etkisi ile keder ve öfkeye karşı duyarsız hale gelmişlerdi. O zamanlarda opium, eski Yunanlılar tarafından mekon ismi ile bilinmekte idi. Opium, şuur bulandırmadan keder ve öfkeyi kaldırmadığına göre, Homer'in bahsettiği ve Mısırdan gelen Polydamna opiumdan farklı olmalıydı. Homer Mısırlıların mucizevi ilaçlarından haberdar olduğu için, Polydamna'nın oralarda yetişmekte olan kenevirden çıkan reçineyi ihtiva eden bir nevi esrar olması ihtimal dahilindedir (Akçasu, 1972).

3000 yıllık geçmişe sahip hindu metinlerinde esrar kutsal bir yere oturtulmaktaydı.

Milattan önce bu maddeler Mısır, Pers ve Hint uygarlığında da kullanılmaktaydı. Mezopotamyada da Asur ve Sümerliler ile ilgili kayıtlarda da afyon ve kenevir ekiminden bahsedilmektedir. Bu maddeler tanrısal ve kutsal otlardı. Moğollar, Türkler ve Sibiryada da şaman törenlerinde bu maddelerin kullanıldığına ilişkin bilgiler bulunmaktadır.

Esrarın ülkemizde geleneksel kullanımının olduğu bilinmektedir. Reşat Saka'nın yazdığı uyuşturucu maddeler adlı eserde esrar ile ilgili olarak aşağıdaki bilgiler verilmektedir (Saka, 1948).

"... Hasan Sabbah sarayında esrar kullanıyordu ve bunu politikasında da kullandı ve muvaffak oldu. Fakat devleti biraz kuvvet bulduktan sonra her nedense ülkesi dahilinde şarap kullanılmasını yasak etti. Bir aralık kendi sarayında ve rüesasının evlerinde kadın bulundurmaya da menetti.

... Fatimiler devrinde esrara fazla rağbet gösterildiği sanılıyor, din adamları içinde esrar aleyhinde vazü nasihatlerde bulunmalarına rağmen bizzat içenler de vardı. Fatimilerden Mansur-u Billah zamanında camide esrar kullanılması aleyhinde bir hatip vaz ederken üzerinde esrar bulunan bir kağıt yere düşer. Hatip istifini bozmaksızın işte mel'un şeytan benden korktu yere fırladı, sakın değmeyin diye kendi ayıbını örtmeye çalıştı. Vaaz bitince herkes çıktıktan sonra yere düşen esrar kağıdını alıp cebine koymayı ihmal etmedi.

... 17 inci asırda yine arap şeflerinden birisi yukarıda bahsettiğimiz Hasan Sabbah'ın dünya cennetini bir müddet taklit etmişti. Bu cennette de esrar içildikten

sonra gezinti yapılırdı. Anlaşıldığına göre İsmaililer arasında yapılan toplantılarda her halde esrar içmek adet haline gelmişti.

... İkinci Bayazıt Amasya'da vali bulunduğu sırada yakın adamları Müeyyetzade Abdurrahman Çelebi ile Fenarizade Ahmet Çelebi idi. Fatih Sultan Mehmet bu adamların esrar ve afyon kullandıklarını bu arada şehzadeyi de alıstırdıklarını haber aldığından kafalarını kestirmek üzere cellad göndermişti. Fakat hadiseyi Bayazıt vaktinde öğrendiği için bu iki dostunu imparatorluk dışına kaçırdı ve sonra padişah olunca tekrar maiyetine aldı. Buna müteakip Fatih, oğlunu Amasya'dan Konya'ya vali tayin etti. Bayazıt Konya'da Benk içmeye devam etti. O zamanlar esrarın adı Benk idi. Bir aralık fazla Benk aldığından hastalandı ve üç gün üç gece ağzından köpükler gelmek suretile yatağından kalkamadı. Fatih bunu haber almış, kendisinden sebebini sormuştu. Bayazıt yazdığı mektupta müptela olduğu nezlenin yumuşaması için biraz fazla Benk aldığıını bildiriyordu. Bayazıt'ın Benk kullandığı o zamanlar ahalisince malum idi. Bu cihet biraz sonra bahsedeceğimiz o zamanın edebiyatında da görülür.

... Şair Bağdat'lı Füzulî'nin Bengü Badesi herkesçe malumdur. Bu eser şarap ve benk yani esrarı mukayese eden, esrara ihtiyarlık, şaraba gençlik sembolünü veren hususiyeti haizdir.

... Şah İsmail'in oğlu olup 1575 tarihinde 65 yaşında ölen Birinci Tahmasp hem benk, hem de şarap kullanırdı. Tarihçiler ona ayyaş derler. Tahmasp'a ait meşhur rübaide şöyle yazılır: "Bir müddet eritilmiş zümrütün yani benkin peşinde dolaştık. Bir müddette ıslak yakuta yani şaraba bulaştık, hangi renk olursa olsun ikisi de bulaşık idi. Tövbe suyu, yani göz yaşı ile onları yıkadık ve mülevveslikten kurtulduk. "

... Osmanlılar devrinde ikinci meşrutiyet zamanına kadar İstanbul'da esrar imal yerleri ve satış dükkanları vardı. Süleymaniye'de Tiryakiler çarşısı esrar ve afyon dükkanları ile maruftu. Ara sıra yasaklar çıkmasına rağmen Anadolu'da hususile İstanbul ve Batı Anadolu bölgesi ile doğu güney Anadolu bölgelerinde esrar kullanma adeti yayılagelmiştir. 1639 senesinde yapılan bir istatistiğe göre İstanbul'da esrar imal eden dükkan ve sanat sahiplerini şöyle göstermektedir: "Esnafi Benkçıyan: 16 dükkan, 60 nefer." Evliya Çelebi bu rakamları da vermektedir.

... Memleketimizde Hind Keneviri (Charvre Indien) oldukça iyi gelişmekte ve bol reçine vermektedir. Bursa bölgesinde yetiştirilen Hint keneviri diğer bölgelere nazaran daha makul tutulur. Esrar bitkisine gonca adı da verilir. Konya havalisinde Ban otu veya sadece Ban adı ile anılır. Bitkisine göre gonca adı verildiği gibi esrara da bu adın verildiği görülmüştür. Memleketimizde afyon içme adeti esrar kadar genişlemiş değildir. Uyuşturucu maddelerin meşrutiyetten sonra yasak edilmesi için teşebbüsler yapıldığından beri esrar bulamayanların afyon yutma adetine baş vurdukları görülmüştür. Fakat esrar gibi afyon kullanma adeti rağbet bulamamıştır. Esrar imal edilirken etkisini arttırmak için içine bir miktar afyon ilave etmektedirler. Esrar tekkeleri ile dini mahiyette kurulan tekkeleri birbiri ile karıştırmamak icap eder. Esrar tekkesi ücretle esrar içirilen yerlerdi. Burada esrar içirildikten sonra şarkılar söylenir. Bu meyanda Rufai ve Kadiri şeyh ve dervişleri arasında kullanılırdı. Bir zamanlar askeri mektep talebeleri arasında esrarın hap şeklinde yutulması adet haline gelmişti."

Ecstasy

MDMA, ilk olarak 1912 yılında Merck adlı bir Alman firması tarafından amfetaminin bir türevi olarak keşfedilmiş ve patenti alınmıştır. Bazı kaynaklar ise aynı tarihlerde MDMA'nın zayıflama ilacı olarak sentezlenmiş olduğunu bildirmektedir. Ancak daha sonra "farklı etkileri" yüzünden piyasadan kaldırılmıştır. 1950'lerde Amerikan askerleri üzerinde "doğruluk serumu (truth serum)" olarak denenmeye başlandığı sanılmaktadır. Fakat bu konuda herhangi bir kanıt bulunmamaktadır.

1970'lere gelindiğinde MDMA alan hastaların daha rahat iletişime geçtikleri ve depresyon belirtilerinin hızla azaldığı gözlenmiştir. Bu sebepten dolayı MDMA Amerika'da birçok terapist tarafından psikoterapiyi destekleyici ve anksiyeteyi giderici bir ilaç olarak kullanılmaya başlanmıştır (Valentin, 2002).

MDMA'nın insanlar üzerindeki farmakolojik etkileri üzerine ilk bilgi 1978'de yayınlanmıştır. Raporda, MDMA duygusal ve duyumsal yolla bilinç üzerinde kontrollü değişimlere sebep olan fakat olumsuz psikolojik etkilere sebep olmayan bir maddedir şeklinde belirtilmiştir.

1980'li yıllarda MDMA artık telefonla ya da gece kulüplerinde satın alınabilen "ecstasy" adı altında ticari bir ürün haline gelmiştir. Bu dönemden itibaren Ecstasy kullanımı gençler arasında hızla yaygınlaşmaya başlamıştır. Bunun üzerine uzmanlar ve politikacılar bu maddenin kontrolsüz ve dikkat çekici tüketimi konusunda tedirgin olmaya başlamışlardır. Ayrıca bu dönemde ecstasy'nin özellikle Almanya'da tekno partilerine giriş için neredeyse bir zorunluluk olması bu maddenin ne kadar yaygın bir kullanıma sahip olduğunu göstermektedir.

1984'de ilk defa Senatör Lloyd Bentsen (D-Teksas) MDMA'nın yasal olmayan maddeler arasına alınması önerisinde bulunmuş ve bunu takip eden dönemde de bu konuda birçok kamuoyu yoklaması yapmıştır. MDMA kullanımını savunanlar bu maddenin göreceli olarak güvenilir ve terapötik açıdan benzersiz etkileri olduğunu belirtmişlerdir. Diğer yandan, Amerikan Uyuşturucuyla Mücadele Ajansı (U.S. Drug Enforcement Agency (DEA) yetkilileri methylenedioxyamfetamine (MDA) adlı maddenin metabolizma üzerindeki nörotoksik etkileri ve suistimal edilmeye açık bir madde olduğuna dikkat çekmişlerdir. 1985'in haziran ayında DEA, toplum sağlığına zararlı olduğu gerekçesiyle MDMA'yı 1 yıl süreyle Kontrol Altındaki Maddeler Yasasının en sınırlayıcı kategorisi olan Schedule I kategorisi kapsamına almıştır. Mayıs 1986'da DEA'nın idari yasa hakimi MDMA'nın süpervizyon denetiminde, tıbbi amaçla kullanımının kabul edilebilir olduğunu ve bu maddenin Schedule III kategorisi kapsamında değerlendirilebileceği kararına varmıştır. Fakat 1988 yılında DEA bu kararından vazgeçmiş ve MDMA, kalıcı olarak Schedule I kategorisi kapsamında kalmıştır. Tüm bu yasal değişiklikler sonucunda MDMA'nın klinik çalışmalarda ve terapide kullanımı sona ermiştir.

Kokain

İlk kez 1860 yılında izole edilmiştir. 1880 yılında ise vasokonstriksiyon (damarları daraltıcı) etkisi nedeni ile lokal anestetik (bölgesel ağrı kesici) olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kokain tıpta halen bir lokal anestetik olarak, özellikle göz, burun ve boğaz cerrahisinde kullanılmaktadır. 1884 yılında Sigmund Freud kokainin

farmakolojik etkileri üstüne bir çalışma yapmıştır. 1880 ve 1890 yılları arasında, birçok hastalığı iyileştirmek amacı ile yaygın olarak kullanılmış, 1914 yılında ABD’de bağımlılık özelliği nedeni ile uyuşturucu bir madde olarak kabul edilmiştir.

Sihirli mantar

Dünya üzerinde çeşitli maddelerin kullanımı yüzyıllar önce dini törenlerde başlamıştır. Bu maddeler arasında mantarların da önemli bir yeri vardır. Orta Amerika’da Psilocybe türleri, Avrupa ve Asya’nın kuzeyinde ise Amanita muscaria mantarı yüzyıllar boyunca insanları hayal alemine sokmuştur. Bu mantarların kimyasal yapısı ve farmakolojisi, 20. yüzyılda yapılan bilimsel araştırmalarla aydınlığa kavuşmuştur. Meksika’nın “kutsal mantarları” hakkındaki bilgilerin kaynağı, 1512 yılında İspanyolların Orta Amerika’ya ayak basması ve Aztek İmparatorluğu’nu fethetmesi ile başlıyor. 16. yüzyıl İspanyol yazarları, Aztekler’in “tanrının eti” diye adlandırdıkları bazı mantarları dini törenlerinde kullandıklarını yazarlar.

Sihirli mantarların sadece Amerika ile sınırlı kalmayıp Sibiryaya ve diğer ülkelerde de kullanıldığına ilişkin bazı bilgiler bulunmuştur. Örneğin 1500’lü yıllarda İspanya’da, 1700’lü yıllarda İngiltere’de kullanıldığına ilişkin bazı bilgiler vardır.

İspanyol yazarların yazılarında, bu mantarların birkaç cinsinin bulunduğunu, tadının acı olduğunu ve renkli hayaller görülmesine yol açtığından bahsederek R. Heim, 1953’te Stropharia cubensis ve Psilocybe mexicana mantarlarını yetiştirmeyi başardı. Yetiştirdiği örnekleri yiyerek etkilerini gözlemleyen R. Heim, bu örnekleri LSD’yi bulan Albert Hofmann’a gönderdi. Hofmann ve ekibi 1957 yılında Psilocybe mexicana’nın aktif maddelerini elde ederek bunları psilosibin ve psilosin olarak adlandırdılar. İlk farmakolojik deneyleri kendileri üzerinde gerçekleştirdiler.

1930’dan 1960’lara kadar Amerika’da, bu mantarlar ve psilosibin maddesi üzerine birçok araştırma yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalardan sonra, psilosibin yaygın olarak kullanılmaya başlayınca, 1968 yılında Amerika’da bu maddeleri içeren mantarların tüketimi ve satışı yasaklanmıştır. 1970 ve 80’lerde psilosibin içeren mantar çeşitleri üzerinde yapılan araştırmalar, bu maddelerin psikoterapik ilaç olarak kullanılıp kullanılmayacağı üzerinde yoğunlaşmıştır. 2000 yılında yapılan nörolojik çalışmalar ise psilosibin maddesinin, şiddetli ve sürekli olan baş ağrılarının sıklığını ve şiddetini azalttığını belirtmişlerdir.

LSD

Sentetik halüsinojenik maddeler içinde en bilineni LSD (Lysergic acid diethylamid) dir. LSD ilk kez 1938 yılında Albert Hoffman tarafından elde edilmiştir. Kendisi de bunu ilk kullanan kişidir. LSD (lysergic acid diethylamide/lisercikasit diethylamid) elde edilmiş biçimine göre sentetik, kullanıldığında oluşturduğu etkilere bakılarak da halüsinojen olarak sınıflandırılır. LSD, çavdar mahmuzu denilen bitkiden çıkarılan bir öğedir, kimyasal işlemlerden geçirilerek elde edildiğinden de sentetiktir. Suda eriyebilen bir maddedir. Halüsinojenler içinde en yaygın kullanılanı LSD olup, diğerleri meskalin (kaktüs) ve psilocybin (mantar)’dır.

Özellikle 1960'lı yılların ikinci yarısında yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. O yılların Hippi gençliği arasında oldukça moda olan bir maddeydi. Daha sonraki yıllarda yerini diğer maddelere, özellikle amfetaminlere bırakmıştır.

Amfetamin

Amfetamin sülfat ilk kez 1887 yılında bulunmuştur. 1932 yılında astım ve burun tıkanıklığı tedavisinde kullanılmaya başlanmıştır. 1937 yılında narkolepsi (çok uyuma) ve depresyon tedavisinde kullanılması önerilmiştir.

Kaynaklar

American Journal of Clinical Nutrition, October 2004, Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine, May 2004, Psychosomatic Medicine 2002; 64: 593-603.

Belge M (2001). Yemek kültürü. İletişim yayınları. İstanbul

Caffeine pharmacology and clinical effects. In:Graham A.W., Schultz T.K., Mayo-Smith M.F., Ries R.K. &Wilford, B.B. (eds.) Principles of Addiction Medicine, Third Edition (pp. 193-224). Chevy Chase, MD: American Society of Addiction) Anaheim,Calif.,March 21. Juliano, L., Griffiths, R.; Psychopharmacology, October 2004

Deleon J (1995). İstanbul ve Bodrum barları. Remzi kitabevi. İstanbul

Deleon J (1999). Keyifli konaklamalar. Remzi kitabevi. İstanbul

Eksen İ (2000). Dengeli demlenme ve rakı mezeleri, Sel Yayıncılık, İstanbul,

Erdinç C (2004). Overdose Türkiye: Türkiye'de Eroin Kaçakçılığı, Bağımlılığı ve Politikalar. İletişim yayınları.

Göze HH (994). İçkinin kokusu sigaranın dumanı ve kadın. Boğaziçi Yayınları, İstanbul

Gürsoy D (2004). Harcıalem içki bira. Oğlak yayıncılık. İstanbul

Halit Ç (1991). Benim akşam sefalarım, Yılmaz Yayınları, İstanbul,

Hiçyılmaz E (1992). Eski İstanbul meyhaneleri ve alemleri, Pera Orient Yayıncılık, İstanbul,

Lane JD, Pieper CF, Phillips-Bute BG, Bryant JE, and Kuhn CM (2002).” Caffeine affects cardiovascular and neuroendocrine activation at work and at home.” Psychosomatic Medicine, 64 (4): 595-603.

Milli ve Milletler Arası hukuki ve sosyal durum. Cumhuriyet matbaası. İstanbul

Naskali EG (2003). Tütün kitabı. Kitabevi. İstanbul

Ögel B (1978). Türk Kültür Tarihine Giriş (Göktürklerden Osmanlılara), C. IV, (Türklerde Yemek Kültürü), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, , XVI,

Ögel K (1996) Uyuşturucu maddeler ve bağımlılık. Cep Üniversitesi, İletişim yayınları

Öncü F, Ögel K, Çakmak D (2001). Alkol Kültürü-1: Tarihsel Süreç Ve Meyhane. Bağımlılık Dergisi; 2(3):133-138

Pendergrast M (1999). ”Uncommon Grounds,The History of Coffee and How It Transformed Our World”, ,Basic Books.

Ralph SH (2004). “Coffee and Coffeeshouses”,1985, University of Washington Press, London. Michael Stroh,”Baltimore Sun”

Saka R (1948). Uyuşturucu Maddeler (Afyon-Morfin-Eroin-Esrar-Kokain) Hakkında.

Schivelbusch W (2000). Keyif verici maddelerin tarihi. Çev ZA Yılmaz. Dost yayınları. İstanbul

Sevengil RA (1985). İstanbul nasıl eğleniyordu? İletişim yayınları. 4. Baskı. İstanbul

Stephen AC (1998). “Caffeine Blues”, M.S. Warner Books.

Şentürk Şe (2001). “Coffee Pleasures Hidden In A Bean”,Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.

Tıgılı F (2004). Ehlikeyfin el kitabı. Kitabevi. İstanbul

Zat V (2002). Eski İstanbul Barları. İletişim yayınları. İstanbul

Zat V (2002). Eski İstanbul Meyhaneleri. İletişim yayınları. İstanbul

Zat V (1994). Adabıyla rakı ve çilingir sofrası. İletişimin yayınları. İstanbul

İlgili İnternet adresleri

cerhr.niehs.nih.gov/genpub/topics/caffeine-ccae.html
coffeefaq.com/caffaq.html
home.howstuffworks.com/caffeine.htm
[http://msnbc.msn.com/id/6140162/ - 35k](http://msnbc.msn.com/id/6140162/)
<http://stress.about.com/b/a/116884.htm>
<https://hopkinsnet.jhu.edu/>
www.kadinsagligi.com/beslenme/besin_hirsizlari/cay_kahve.html
www.aboutcoffee.net
www.amerikanhastanesi.com.tr
www.arsiv.hurriyetim.com.tr
www.caffeinedependence.org
www.coffeescience.org/
www.freedomyou.com/addiction/caffeine%20addiction.htm
www.haciabdullah.com.tr/Rehber/kahverehberi.htm
www.healthy.net/clinic/dandc/caffeine/
www.kahve.gen.tr
www.newstarget.com/002096.html
www.ntvmsnbc.com.tr/news
www.sciencedaily.com
www.stressmanagement.com
www.wpxi.com/health/3800407/detail.html

